

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOSOFIJOS FAKULTETAS
SOCIOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS
KRIMINOLOGIJOS KATEDRA

Jelena Guk

Socialiniai-psichologiniai korupcijos veiksniai ir padariniai

Magistro darbas

Sociologijos ir kriminologijos studijų programa

Darbo vadovas: prof. dr. Gintautas Valickas

Vilnius, 2021

Studentė

Jelena Guk, 1615232

(Studento vardas ir pavardė, studento pažymėjimo Nr.)

Magistro darbą Socialiniai-psichologiniai korupcijos veiksniai ir padariniai, patvirtintą Filosofijos fakulteto dekanų įsakymu Nr., parengiau savarankiškai, galutinai suredagavau ir įteikiu vadovui.

Jelena Guk

2021-06-02

(Studentės vardas, pavardė)

(Parašas)

(Data)

Darbo vadovas

prof. dr. Gintautas Valickas

(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė)

Darbas atitinka magistro darbams keliamus reikalavimus ir gali būti ginamas:

Taip

Ne

Gintautas Valickas

2021-06-02

(Vadovės/o vardas, pavardė)

(Parašas)

(Data)

Instituto vyr. specialistė

Julija Orlovskaja

(vardas, pavardė)

Magistro darbą su vadovo tarpininkavimu Sociologijos ir socialinio darbo institutas gavo.

Julija Orlovskaja

2021-06-02

(Instituto vyr. specialistė)

(Parašas)

(Data)

TURINYS

SANTRAUKA.....	5
SUMMARY.....	6
SVARBIAUSIOS SAŲVOKOS.....	7
PRATARMĖ.....	8
1. ĮVADAS.....	9
1.1. Socialiniai korupcijos veiksniai.....	9
1.1.1. Teisinė korupcijos samprata ir veiksniai.....	10
1.1.2. Korupcija kaip socialinių santykių forma.....	10
1.1.3. Požiūrių į korupciją įvairovė ir kaita.....	11
1.1.4. Korupcijos įsisamonimas, rizikos suvokimas ir pasitikėjimu paremtų santykių kūrimas.....	12
1.1.5. Korupcijos plitimą įtakojantys veiksniai.....	13
1.1.6. Teisės aktai, valdžios resursai ir korupcija.....	13
1.1.7. Apibendrinimas.....	15
1.2. Psichologiniai korupcijos aspektai.....	15
1.2.1. Psichologinės korupcijos prielaidos ir priežastys.....	16
1.2.2. Psichologiniai korupcinės elgsenos skatinimo veiksniai.....	16
1.2.3. Nuostatų, vertybių sistemos, savęs vertinimo ir emocijų reikšmė.....	17
1.2.4. Dalyvavimas korupcijoje remiantis A. Banduros socialine kognityvine teorija.....	18
1.2.5. Dalyvavimas korupcijoje psichoanalitiniu požiūriu.....	19
1.2.6. Psichologiniai korupcijos tyrimai.....	20
1.2.7. A. Žuravlio psichologinės korupcijos prielaidos.....	27
1.2.8. Psichologiniai-kriminogeniniai korupcijos veiksniai.....	30
1.2.9. Psichologiniai korupcijos prevencijos veiksniai.....	31
1.2.10. Socialinių-psichologinių korupcijos veiksnių įvertinimo problemos.....	32
1.2.11. Apibendrinimas.....	33
2. TYRIMO METODIKA.....	36
2.1. Tyrimo metodas ir atranka.....	37

2.2. Tyrimo eiga ir dalyviai.....	37
2.3. Tyrimo dalyvių charakteristikos.....	38
3. TYRIMO REZULTATAI.....	39
3.1. Skirtingų respondentų grupių vertinimai.....	55
4. REZULTATŲ APTARIMAS.....	56
4.1. Socialiniai korupcijos veiksniai ir padariniai.....	56
4.2. Psichologiniai korupcijos veiksniai ir padariniai.....	57
4.3. Atgrasymo nuo korupcijos veiksniai.....	59
4.4. Tyrimo dalyvių požiūris į korupciją.....	61
4.5. Tyrimo ribotumai, praktinės rezultatų pritaikymo galimybės ir tolesnių tyrimų kryptys.....	62
IŠVADOS.....	64
LITERATŪRA.....	65
PRIEDAI.....	72

SANTRAUKA

Socialiniai-psichologiniai korupcijos veiksniai ir padariniai, Jelena Guk, Vilnius, Vilniaus universitetas, 2021, 80 psl.

Nustatyti korupciją skatinančias socialines ir psichologines priežastis bei pasekmes yra svarbu, kadangi tai gali padėti sumažinti korupcijos paplitimą. Darbo tikslas – nustatyti ne tik socialinius, bet ir psichologinius veiksnius ir situacijas, kurie daro įtaką dalyvavimui korupcijoje. Tyrime dalyvavo 277 asmenys nuo 12 iki 72 metų amžiaus, 109 vyrai ir 147 moterys (internetu vartotojai, mokslininkai, studentai, nuteistieji, valstybės tarnautojai). Tyrimui atlikti buvo sukurtas specialus klausimynas. Gauti rezultatai atskleidė tokias pagrindines korupcijos priežastis: a) socialines (biurokratinis trukdžius, tradicijas, mažą atlyginimą); b) psichologines (godumą, žemą savęs vertinimą, ambicingumą). Korupcija daugeliu atvejų sukelia neigiamas ir visuomenei pavojingas socialines (konkurencijos iškreipimą, neteisingumą, pavojų žmogaus sveikatai ar net gyvybei) ir psichologines (nusivylimą, baimę, pyktį, bejėgiškumą) pasekmes. Tyrimo dalyvių nuomone, dalyvauti korupcijoje skatina tiek išoriniai (socialiniai), tiek vidiniai (psichologiniai) veiksniai. Net jei asmuo turi neigiamą požiūrį į korupciją, paskatinti jį dalyvauti korupcijoje gali išorinė (socialinė) aplinka ar problemos. Gauti rezultatai gali būti naudingi rengiant antikorpucines gaires, didinant antikorpucinių programų efektyvumą ir mažinant korupcijos paplitimą.

Pagrindinės sąvokos: korupcija, socialiniai ir psichologiniai korupcijos veiksniai, korupcijos padariniai.

SUMMARY

Social-psychological factors and consequences of corruption, Jelena Guk, Vilnius, Vilnius University, 2021, 80 p.

Identifying the social and psychological causes and consequences of corruption is very important as it can help reduce the prevalence of corruption. The purpose of the work is to identify not only social, but also psychological factors and situations that affect participation in corruption. The study involved 277 people aged 12 to 72 years, 109 men and 147 women (Internet users, researchers, students, convicts, government officials). A special questionnaire was developed for the study. The results revealed the following main causes of corruption: a) social (bureaucratic obstacles, traditions, low wages); b) psychological (greed, low self-esteem, ambition). Corruption in most cases creates negative and dangerous for the public social (distortion of competition, injustice, danger to health or even human life) and psychological (frustration, fear, anger, helplessness) consequences. According to the survey participants, both external (social) and internal (psychological) factors contribute to participation in corruption. Even if a person has a negative attitude towards corruption, the external (social) environment or problems can push him to participate in corruption. The findings can be useful in developing guidelines for combating corruption, improving the effectiveness of anti-corruption programs and reducing corruption.

Key words: corruption, social and psychological factors of corruption, the consequences of corruption.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Korupcija (*angl.* corruption) – valstybės tarnyboje esančio asmens piktnaudžiavimas savo pareigomis dėl asmeninių ar grupinių interesų siekimo, taip pat valstybės tarnautojų neteisėtos naudos gavimas, susijusios su tarnybine padėtimi (Valstybės pareigūno teisėto elgesio kodeksas, priimtas Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos 1979 m. gruodžio 17 d. nutarimu 34/169).

Kyšis (*angl.* bribe) – bet kokios turtinės ar kitokios asmeninės naudos sau ar kitam asmeniui forma (materialios ar nematerialios, turinčios ekonominę vertę rinkoje ar tokios vertės neturinčios) išreikštas neteisėtas ar nepagrįstas atlygis už pageidaujamą valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens teisėtą ar neteisėtą veikimą arba neveikimą vykdant įgaliojimus (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2018).

Kyšio davėjas (*angl.* bribe giver) – asmuo, duodantis kyšį (paperka kitą asmenį).

Kyšio emėjas (*angl.* bribe taker) – asmuo, imantis kyšį.

PRATARMĖ

Visuomenėje plačiai diskutuojama apie korupcijos problemą, tačiau iki šiol korupcija buvo apibrėžta kaip įvairių aspektų bei lygių sistemingai organizuotas socialinis reiškinys, integruojantis savyje ekonominius, teisinius, socialinius, valdymo, etinius ir politinius aspektus (Ванновская, 2013). Tuo pat metu psichologinės kategorijos, tokios kaip valstybės tarnautojų tikslai, motyvai, vertybės, nuostatos, emocijos atsiduria už mokslinio tyrimo ribų, kas neduoda galimybės gauti visuminio korupcijos, kaip sisteminio reiškinio, vaizdo (Ванновская, 2013). Kaip nurodo psichologas M. Rešetnikovas, be psichologiškai paremtos prieigos vargu ar galima ką nors padaryti, nes korupcija tik savo pasekmėmis reiškiasi kaip teisinė ir ekonominė problema, o iš esmės korupciją tikslinga traktuoti kaip subjektyviai psichologinę ir bendražmogišką problemą. Tačiau iki šiol korupciją buvo nepriimta vertinti kaip psichologinę problemą ir tai neteisinga vien todėl, kad tomis pačiomis sąlygomis vieni žmonės ima kyšius, o kiti – ne, vienos socialinės-psichologinės sąlygos skatina korupcinių santykių formavimą, kitos – sudaro jiems kliūtį (Решетников, 2019). Pasak kriminologo A. Dobrynino, *„Korupcijos apraiškos glaudžiai siejasi su vertybinėmis nuostatomis ir patirtimi – 79 procentai lietuvių mano, kad be kyšių reikalų nesutvarkysi“* (Dobryninas, 2016)¹.

Pagal Specialiųjų tyrimų tarnybos „Lietuvos korupcijos žemėlapis 2016“ 2016 metais rugsėjo-spalio mėnesiais atliktą tyrimą, parodantį situaciją Lietuvoje, korupcija buvo viena aktualiausių ir užėmė net penktą vietą po pagrindinių Lietuvos problemų, tokių kaip mažų atlyginimų, emigracijos, kylančių kainų, alkoholizmo. Pagal 2018 metų gruodžio – 2019 metų sausio mėnesiais atliktą tyrimą „Lietuvos korupcijos žemėlapis 2018“, korupcijos problema Lietuvoje ne tik išliko, bet net pakilo į ketvirtą vietą po pagrindinių Lietuvos problemų, tokių kaip mažų atlyginimų, kylančių kainų, emigracijos. Pagal 2019 metų rugsėjo – lapkričio mėnesiais atliktą tyrimą „Lietuvos korupcijos žemėlapis 2019“ korupcija išliko ketvirtoje vietoje po tokių pačių Lietuvos problemų kaip mažų atlyginimų, kylančių kainų, emigracijos. Pagal naujausią 2020 metų lapkričio – 2021 metų sausio mėnesiais atliktą tyrimą „Lietuvos korupcijos žemėlapis 2020“, korupcija užėmė penktą vietą po tokių pagrindinių Lietuvos problemų kaip mažų atlyginimų, sveikatos apsaugos, kylančių kainų, bedarbystės².

Korupcijos tema yra aktuali ir apima daug pasekmių: ne tik ekonomines, socialines, politines, teisines, kultūrines, moralines, bet ir psichologines pasekmes (pvz., nepasitikėjimą, nusivylimą, baimę,

¹ Mrazauskaitė, L. (2016). Korupcijos skandalai demoralizuoja visuomenę. *Tiesos*. Paimta iš: <http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/korupcijos-skandalai-demoralizuoja-visuomene>.

² Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba (2021). „Lietuvos korupcijos žemėlapis“ tyrimas. *STT*. Paimta iš: <https://www.stt.lt/analitine-antikorupcine-zvalgyba/lietuvos-korupcijos-zemelapis/7437>.

abejones bei kitus neigiamus išgyvenimus) (Ванновская, 2013). Pasak psichologo G. Valicko, „*teisės pažeidėjai dažniausiai kalba tik apie fizinę ar materialinę žalą. Tačiau gerai žinoma, kad nusikaltimas gali sukelti ir kitokias pasekmes – nerimą, baimę, depresiją ar darbingumo sumažėjimą ne tik nusikaltimo aukoms, bet ir aplinkiniams, kurie tame įvykyje tiesiogiai nedalyvavo*“ (Valickas, 1997, p. 163). Todėl šiame darbe bus apžvelgti ne tik socialiniai, bet ir psichologiniai veiksniai, skatinantys korupcinį elgesį arba susilaikymą nuo jo, siekiant atskleisti žmonių nuomonę apie korupciją.

1. ĮVADAS

1.1. Socialiniai korupcijos veiksniai

Tiriant psichologinius korupcijos veiksnius, svarbu atsižvelgti į socialinių veiksnių ir normatyvinių sistemų įvairovę, kuri skatina korupcinį elgesį, be to, tai leidžia parodyti, kaip įvairūs subjektai supranta ir vertina korupcijos reiškinį (Макарова, Вахрушев, 2012).

Korupcija yra plačiai paplitęs negatyvus ir probleminis socialinis reiškinys, todėl yra vertas nuodugnios analizės. Pasak P. Eigeno, organizacijos kovai su korupcija „Transparency international“ įkūrėjo, „*korupcija visame pasaulyje sėja mirtį ir pražūtį. Ji sunaikina didžiules liaudies ūkio vertybes ir stabdo trečiojo pasaulio valstybių vystymąsi. Korupcija sugriauna sąžiningą verslą ir iškreipia konkurencinę kovą, įtakoja pirmaujančių valstybių politiką, pakerta demokratiją ir yra panaudojama organizuotų nusikaltėlių bei teroristų, kurių auka bei taikiniu gali tapti kiekvienas*“ (Eigen, 2006, psl. 164).

Korupcija šiuo metu yra karštų diskusijų objektas tarp įvairių sričių mokslininkų ir praktikos atstovų. Todėl svarbu apžvelgti klausimus, susijusius su korupcijos supratimo socialiniais aspektais, bei įvairių sričių mokslininkų šio reiškinio traktavimą (Вахрушев, 2013).

Korupcijai apibūdinti yra vartojamos įvairios sąvokos. Korupciją skirtingai traktuoja įvairių disciplinų atstovai. Todėl prieš nagrinėjant korupciją socialiniu požiūriu, svarbu išsiaiškinti korupcijos reiškinio sampratą. Visi sutinka, kad korupcija – tai reiškinys, pražudantis visuomenę ir slopinantis jos plėtrą, tačiau ši sąvoka turi daug interpretacijų. Pagrindinis sunkumas ją suprasti yra susijęs su tuo, kad tam tikrą veiksmą dažnai sunku identifikuoti kaip korupcinį, nes korupcinis veiksmas paprastai yra paslėptas (Вахрушев, 2013).

1.1.1. Teisinė korupcijos samprata ir veiksniai

Teisinė korupcijos samprata yra bene populiariausia. Pagal teisinį korupcijos išaiškinimą, korupcija laikoma nusikaltimu, naudojantis savo tarnybine padėtimi ar asmens valdžios (galios), socialinio statuso panaudojimu asmeniniais ar korporatyviniais interesais (Бахрушев, 2013). Valstybės pareigūno teisėto elgesio kodekse, priimto Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos 1979 m. gruodžio 17 d. nutarimu 34/169, korupcija apibrėžiama kaip „Valstybės tarnyboje esančio asmens piktnaudžiavimas savo pareigomis dėl asmeninių ar grupinių interesų siekimo, taip pat valstybės tarnautojų neteisėtos naudos gavimas, susijusios su tarnybine padėtimi“³. Šis korupcijos apibūdinimas šiuo metu yra bene labiausiai paplitęs. Iš tiesų, jis atrodo universalus ir apibūdina įvairius subjekto naudos gavimo būdus, nuo kurių priklauso atitinkamų sprendimų priėmimas arba veiksmų atlikimas, lemiantis kitų subjektų likimą, kurie dėl įvairių priežasčių arba dėl galimybių stokos negali pasiekti savo tikslo teisėtais būdais. Tačiau toks korupcijos apibūdinimas leidžia suprasti korupcijos reiškinį gana abstrakčiai. Sąvoka „piktnaudžiavimas“ šiame korupcijos apibūdinime turi būti konkretizuota (Бахрушев, 2013).

1.1.2. Korupcija kaip socialinių santykių forma

Kadangi korupciniame akte dalyvauja keli asmenys vienu metu, ją galima laikyti socialinių santykių forma. Korupcija socialinių tyrimų ribose sudaro prielaidą ją analizuoti kaip subjektų, turinčių skirtingus resursus, santykių formą (Гидденс, 2005). Kai kurie mokslininkai tvirtina, kad korupcija apima valstybės valdžios, vyriausybės pareigūnų ir kitų subjektų sąveikas (atskirų asmenų, įmonių, visuomeninių organizacijų ir t. t.), bei siūlo atskirti tokias sąvokas kaip „kyšis“ ir „korupcija“. Korupcija paprastai yra siejama su kyšininkavimu, tačiau ne kiekvieną kyšį galima laikyti korupcija. Kyšis – tai papirkimas bet kurioje situacijoje, o ne tik viešojo administravimo srityje. Šiuo atveju už korupcijos sąvokos ribų lieka tokie reiškiniai kaip „verslo kyšis“, verslo sprendimų priėmimas, susijęs su atskirų darbuotojų interesais (pavyzdžiui, vadybininkas priima sprendimą veikti priešingai įstaigos nuostatomis ir t. t.) (Добренъков, Исправникова, 2009). Kiti autoriai siūlo laikyti korupciją piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi ne tik tarp valstybės tarnautojų, bet ir tarp verslo bei visuomenės veikėjų (Connely, Ones, 2008).

Dar labiau ginčytina yra „visuomeninio intereso“ samprata, kuriai prieštarauja korupcinis elgesys. Korupcija gali būti suprantama kaip „konfliktas su visuomenės interesais, elgesio būdas, kai

³ Valstybės pareigūno teisėto elgesio kodeksas, priimtas Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos 1979 gruodžio 17 dienos nutarimu 34/169.

valdžios atstovai siekia išsaugoti ar išplėtoti savo asmeninę naudą, už tam tikrą apdovanojimą veikti priešingai visuomeniniams interesams“ (Gibbons, Rowat, 1976).

1.1.3. Požiūrių į korupciją įvairovė ir kaita

Skirtingi autoriai įvairiai interpretuoja korupciją (Heidenheimer, Johnston, 2002):

- sieja su viešosiomis pareigomis;
- sieja su poreikiais, vartojimu, mainais;
- sieja su viešu interesu.

J. Aleknevičienė pamini daugybę korupcijos apraiškų: *„kyšininkavimas, nepotizmas, protekcionizmas, klientalizmas, neteisėtas lobizmas, neteisėtas visuomenės išteklių paskirstymas ir perskirstymas, neteisėta privatizacija, neegzistuojančių projektų valdymas, neteisėtas rinkliavų kaupimas, mokesčių nuslėpimas, balsų pirkimas, neteisėtas politinių partijų finansavimas ir kt.“* (Aleknevičienė, 2007, p.195).

Senovės ir viduramžių filosofiniuose raštuose korupcija buvo traktuojama kaip asmeninė individo charakteristika, jo nuodėmė. Vėliau šis klasikinis korupcijos supratimas buvo pakeistas struktūriniu-funkciniu, ir korupcija buvo traktuojama netgi teigiamai, kaip padedanti nacionališkai integruotis bei suartėti elitui su žemesnio sluoksnio atstovais (Čepas, Dobryninas, 2016).

Vanovskaja nurodo, kad egzistuoja įvairios prieigos moksliniame korupcijos tyrime, tarp kurių ji pateikia vakarietišką mokslinio korupcijos tyrimo prieigą, susidedančią iš trijų krypčių (Ванновская, 2020):

1) Struktūrinė-funkcinė prieiga: šios prieigos požiūriu korupcija laikoma valdžios elito deviacija, politikos disfunkcija ir neišvengiama palydove. Korupcijos funkcionalumas pripažįstamas iki tam tikros ribos, o korupcijos galutinis išnaikinimas yra laikomas utopija, t. y. turima omenyje mintis, kad visiškai nugalėti korupciją yra neįmanoma.

2) Ekonominė (rinkos) prieiga: šios prieigos požiūriu korupcija laikoma socialinių mainų forma, o korupciniai mokėjimai laikomi transakcinių išteklių dalimi. Korupcija siejama su padidintu valdžios kišimusi į ekonomiką, tačiau laikoma gana funkcionalia, kadangi yra atsvara per didelei biurokratijai, t. y., kad korupcijos dėka galima apeiti perteklines biurokratinės kliūtis.

3) Revizionistinė prieiga: šios prieigos požiūriu korupcija yra laikoma besivystančių visuomenių liga, kaip nebaigtos modernizacijos bei skurdo pasekmė ir / arba išraiška, tačiau korupcija

gali atlikti pozityvias funkcijas atžvilgiant į trečiųjų šalių visuomenės integraciją, vystymąsi ir modernizaciją.

Pastaraisiais globalizacijos metais tyrėjų dėmesys yra grąžinamas prie neigiamų ir tragiškų korupcijos pasekmių. Ankstesnę pozityvistinę revizionistinę mokyklą užginčijo naujasis konstruktualistinis požiūris, grindžiamas valstybinių institucijų veikėjų vaidmenų peržiūra, siekiant užkirsti kelią viešųjų interesų privatizavimui. Nuolatinis tarptautinių organizacijų siekis akcentuoti skaidrų, sąžiningą bei atsakingą valdymą skatina laikyti korupciją neteisinga praktika, kurios reikia atsikratyti vietiniame ir tarptautiniame lygmenyje (Čepas, Dobryninas, 2016).

1.1.4. Korupcijos įsisamonimas, rizikos suvokimas ir pasitikėjimu paremtų santykių kūrimas

Korupcinio elgesio pasirinkimas, gali būti suprantamas kaip rizikingas elgesys neapibrėžtoje situacijoje (Макарова, Вахрушев, 2012). Neapibrėžtumas atsiranda dėl išteklių ribotumo ir dėl turimų galimybių stokos jį pašalinti. Korupcinio elgesio pasirinkimas yra rizikingas dėl tam tikrų veiksmų (Макарова, Вахрушев, 2012):

- Neteisėto, neetiško elgesio. Tačiau reikia pažymėti, kad korupcijos samprata pasikeitė laikui bėgant – pasak A. Čepo, „*Prieš dešimt metų pasakyti, kad viršijant greitį tave sustabdė kelių policija, o tu šauniai išsisukai, būtų viskas gerai, kieta. Bet šiandien panorusiam tokiais pasiekimais pasigirti draugų kompanijoje, išsyk būtų prilipdyta „lūzerio“ etiketė*“ (Čepas, 2017)⁴.
- Nenuspėjamų pasekmių.
- Korupcijos dalyvių, įtrauktų į korupcinį sandorį, tarpusavio pasitikėjimo trūkumo.

Viena vertus, korupcinio sandorio metu tarp subjektų nustatomi tam tikri santykiai, ypač jeigu korupcinis aktas yra tam tikra norma, kultūros elementas, įsitvirtinęs praktikoje. Kalbama apie tarpusavio santykius arba tarpusavio pasitikėjimą, skatinančius individus laikytis tam tikrų „neišsakytų“ taisyklių, normų, veiksmų, pavyzdžiui, laikyti paslapyje tarpusavio susitarimą arba korupcijos apraišką. Tiriant tarpusavio santykių pasitikėjimo lygį šiuolaikinėje visuomenėje, sociumas yra gana stipriai suskirstytas į siauras socialinės grupes, kurios neretai yra vadinamos klanais arba klikomis ir kuriose tarpusavio pasitikėjimas remiasi giminystės arba draugystės ryšiais. Kita vertus, sociumas, kuris charakterizuojamas žemu tarpasmeninio pasitikėjimo lygiu, taip pat žemu institucinio pasitikėjimo lygiu (valdžios atstovais ir institutais), labiausiai linkęs skatinti korupciją (Макарова, Вахрушев, 2012).

⁴ Korupcijos atspindžiai Lietuvoje: korumpuoti rykliai ant (pa)prastų kabliukų nekimba. (2017). 15min. Paimta iš: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/korupcijos-atspindžiai-lietuvoje-korumpuoti-rykliai-ant-pa-prastu-kabliuku-nekimba-56-772682>.

Kaip teigia V. Rimskis, šiuolaikiniame sociume pasitikėjimo laipsnis valstybės pareigūnais nustatomas ne pagal tai, kokius įgaliojimus jie turi ir kokiomis normomis jie vadovaujasi, bet pagal jų asmenines savybes (Римский, 2011). „Norint pasinaudoti šių pareigūnų „pagalba“, individams prireikia turėti su jais asmeninius, draugiškus santykius. Tokie draugiški santykiai gali būti grindžiami dideliu individo pasitikėjimu konkrečiu pareigūnu, bet ne su visais atliekančiais šias pareigas. Atitinkamai, tokie santykiai tarp individų ir pareigūnų atsiranda dėl žemo pasitikėjimo lygio sociume, kai socialinė individų patirtis jiems parodo, kad pasitikėti galima tik tuo, kurį gerai pažįsti“ (Римский, 2011)⁵. Tokiu būdu būtent pasitikėjimo trūkumas visuomenėje skatina korupciją, situacijos neaiškumą, o nepasitikėjimas valstybinėmis institucijomis apriboja išteklius ir gali tapti korupcinio pasirinkimo priežastimi.

Pasak A. Dobrynino, „Jokios antikorupcijos priemonės nepadės, jeigu jos bus pavienės, o valdžia nekels visuomenei pasitikėjimo“ (Dobryninas, 2016)⁶ <...> Galima net korupcijos lygio nustatymo tyrimų nedaryti, užtektų užduoti žmonėms klausimą: pasitiki valdžia ar ne?“ (Dobryninas, 2017)⁷.

1.1.5. Korupcijos plitimą įtakojantys veiksniai

Daugeliu atvejų korupcijos aktas, pavyzdžiui, kyšis, pareigūno papirkimas, yra vienintelis būdas pasiekti norimo rezultato per tam tikrą laiką (pvz., pagreitinti vaiko priėmimą į darželį). Kartu priimtos visuomeninės normos visiškai „negarbina“ korupcijos, bet priešingai, draudžia ją. Bet esanti realybė (pavyzdžiui, vietų trūkumas vaikų darželyje) ir realizuojamos socialinės praktikos formuoja bei skatina neišsakytas normas, skatinančias ir įtvirtinančias korupcinį elgesį, tai yra paverčiantys jį tam tikroje situacijoje „normaliu“ ir „suprantamai įprastu“. Ši situacija įsitvirtina savaime dėl pakartojimo socialinėje praktikoje (Вахрушев, 2013).

1.1.6. Teisės aktai, valdžios resursai ir korupcija

Vykdomosios valdžios institutai yra laikomi labiausiai korumpuoti dėl jų betarpiško kontakto ne tik su visuomene, bet ir dėl turimų išteklių, padedančių realizuoti vienus ar kitus teisės aktus (Макарова, Вахрушев, 2012).

⁵ Римский, В. Л. (2011). Коррупция и межличностное доверие в современной России. Взято из: www.hse.ru/data/2011/02/10/1208676078/Cor_trust_RF_Rim.doc.

⁶ Mrazauskaitė, L. (2016). Korupcijos skandalai demoralizuoja visuomenę. *Tiesos*. Paimta iš: <http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/korupcijos-skandalai-demoralizuoja-visuomene>.

⁷ Korupcijos atspindžiai Lietuvoje: korumpuoti rykliai ant (pa)prastų kabliukų nekimba. (2017). 15min. Paimta iš: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/korupcijos-atspindžiai-lietuvoje-korumpuoti-rykliai-ant-pa-prastu-kabliuku-nekimba-56-772682>.

Pagal Makarovą ir R. Vachruševą, korupciją įtvirtina šie veiksniai:

- Kartais pats įstatymas netiesiogiai suteikia korupcinio elgesio galimybę.
- Tam tikrų elementų įstatyme nebuvimas arba galimybė naudotis įstatymu savo nuožiūra, kas taip pat gali būti pagrindas korupcinėms praktikoms. Pavyzdžiui, valstybės tarnautojo įgaliojimai apibūdinami žodžiu „turi teisę“ vietoje „privalo“ (Макарова, Вахрушев, 2012).

Lietuvos Respublikos teisės aktuose taip pat galima rasti analogiškų spragų. Pavyzdžiui, pagal Lietuvos Respublikos strateginių prekių ir technologijų importo tranzito ir eksporto kontrolės įstatymo pakeitimo įstatymą, priimtą 2002 metų liepos 5 d., 12 straipsnio 1 skirsnyje teigiama: *„Strateginių prekių kontrolę vykdantys valstybės tarnautojai turi teisę tikrinti, kaip juridiniai ir fiziniai asmenys, vykdantys strateginių prekių eksportą, importą bei tranzitą, ar šių prekių galutiniai vartotojai laikosi šio Įstatymo ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių strateginių prekių kontrolę, reikalavimų, taip pat patekti į teritoriją ir patalpas, kuriose yra saugomos ar naudojamos strateginės prekės, gauti strateginių prekių apskaitos dokumentus bei kitą kontrolei vykdyti reikalingą informaciją. Kontrolės vykdymo tvarką nustato Vyriausybė ar jos įgaliota institucija“* (Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2014). Spraga yra teisės akto teiginyje „turi teisę“ vietoje „privalo“, kas palieka galimybę korupcijai, t. y. už sutartą atlyginimą nevykdyti kontrolės ir nepanaudoti patikros teisės. Taigi įgyvendinant tam tikrus įstatymus dažniausiai ir atsiranda vietos korupcijai.

Pagal N. Lėfą, korupcinio elgesio variantai tampa vis platesni, kadangi prie tokio elgesio galima priskirti bet kokius normų, įstatymų arba tam tikrų įsipareigojimų pažeidimus (Leff, 1964).

Pagal Gidensą, valdžios institutai turi išteklius, kurie gali būti (Гидденс, 2005):

- Alokatyviniai (objektų, prekių ir kitų materialinių reiškinių valdymo formos). Tokiu atveju valdantis subjektas gali turėti galimybes teikti prekes ir paslaugas sau, kitiems organizacijos nariams ir tarpininkams naudingesnėmis sąlygomis.
- Autoritariniai (žmonių valdymo resursų galimybės). Pavyzdžiui, tokiu atveju valdžios atstovas gali suteikti pirmenybę vienam ar kitam asmeniui užimti vadovaujančias pareigas.

Sociologas P. Bourdieu korupciją laiko „viešųjų išteklių perskirstymu“ arba „neoficialų išlaidų finansavimu“, o tai apima profesionalių valstybės tarnautojų veiklą siekiant savo tikslų (Бурдье, 1999). Ši veiklos rūšis, pasak P. Bourdieu, kyla iš valstybės valdymo specifikos. Valstybė veikia kaip įvairaus kapitalo koncentracija – *„fizinės prievartos ir prievolės (armija ir policija), ekonominio, kultūrinio kapitalo arba tiksliau, informacinio, simbolinio“* (Bourdieu, 1999, p. 141).

1.1.7. Apibendrinimas

Remiantis pastarųjų penkių metų „Lietuvos korupcijos žemėlapis“ tyrimais, korupcijos problema Lietuvoje yra viena iš aktualiausių, ir 2016 metais užėmė penktą vietą po tokių Lietuvos problemų kaip mažų atlyginimų, emigracijos, kylančių kainų, alkoholizmo. Laikotarpyje nuo 2016 iki 2018 metų korupcijos Lietuvoje problema net pakilo iš penktos į ketvirtą vietą po pagrindinių Lietuvos problemų. Ketvirtoje vietoje tarp pagrindinių Lietuvos problemų korupcija išliko ir 2019 metais, o pagal naujausią 2021 metais atliktą tyrimą, korupcija nukrito iš ketvirtos į penktą vietą po pagrindinių Lietuvos problemų, tokių kaip mažų atlyginimų, sveikatos apsaugos, kylančių kainų, bedarbystės. Ši korupcijos problemos tarp pagrindinių Lietuvos problemų kritimą 2021 metais galima susieti su 2020 metais kovo mėnesį paskelbta koronaviruso pandemija Lietuvoje⁸, dėl ko padidėjo sveikatos apsaugos ir bedarbystės problemos Lietuvoje.

Korupcija yra plačiai paplitusi dėl nevienodų galios, valdžios, materialių išteklių paskirstymo, įstatymų spragų, socialinės praktikos, pavyzdžiui, kai reikia pagreitinti kurios nors paslaugos gavimo terminą, gauti vietą vaikų darželyje ir panašiai.

Korupcija turi daug apibūdinimų, tarp kurių populiariausia yra teisinė-ekonominė korupcijos samprata. Tačiau korupcijos dalyviai yra žmonės, turintys savo tikslų, motyvų ir vertybių, kurie dar nėra pilnai atskleisti, todėl šiame darbe bus bandoma atskleisti priežastis, skatinančias žmones įsitraukti į korupciją, arba vengti jos.

Pasak mokslininkų, korupcija sukelia tokias neigiamas socialines pasekmes kaip konkurencijos iškreipimas, sąžiningo verslo žlugimas, demokratijos pakirtimas, ekonominio vystymosi stabdymas, visuomenės plėtros slopinimas ir pan. Be to, korupcija apima ne tik socialines, ekonomines ar politines, bet ir psichologines pasekmes, tokias kaip nepasitikėjimą, nusivylimą, baimę, abejones ir kitus neigiamus išgyvenimus. Šiame darbe socialiniams ir psichologiniams korupcijos veiksniams bei padariniams toliau ir bus skiriama daugiau dėmesio.

1.2. Psichologiniai korupcijos aspektai

Korupcijos psichologija – tai savarankiška psichologinio žinojimo sritis, nagrinėjanti individų veiksmus, nukreiptus į turto įgijimą arba kitų nematerialių gėrybių gavimą neteisėtu būdu, taip pat tokiu būdu besielgiančių individų asmenines savybes (Википедия, 2017).

⁸ *Vikipedija*, Laisvoji enciklopedija (2020). Paimta iš: https://lt.m.wikipedia.org/wiki/COVID-19_pandemija_Lietuvoje.

1.2.1. Psichologinės korupcijos prielaidos ir priežastys

Psichologinė-moralinė atmosfera visuomenėje įtakoja korupcijos lygį (Куликов, 2016). Didžioji dalis valstybės tarnautojų anksčiau ar vėliau susiduria su aplinkybėmis, kuriose jie pirmą kartą yra priversti padaryti pasirinkimą: priimti ar atmesti korupcinį sprendimą (Куликов, 2016).

Pagal Kulikovą, korupcinio sprendimo priėmimą gali paskatinti informacinė aplinka, supanti valstybės tarnautoją: sąžiningas valstybės tarnautojas, kiekvieną dieną girdintis ir skaitantis tą patį „Pas mus ima visi!“, gali pradėti jaustis išsiskiriančiu ar nevykėliu, kuriam niekas net nesiūlo kyšių. Tada šiam sąžiningam tarnautojui lieka tik sulaukti „laimingos aplinkybės“.

Kulikovas išskiria požymius, būdingus korupcijos dalyviams (Куликов, 2016): aštrus protas, aukštas intelektas, polinkis į patyčias, uždarumas, aukšta visuomeninė padėtis, turimi ištekliai pasiekti tikslus, valstybinių (ir kitų) interesų nepaisymas, ypatingai išreikštas savisaugos siekis (panaudojant tam kyšį), siekis gyventi šia diena, didelis materialinis ir moralinis nuostolis, padaromas visuomenei, draugiškų santykių turėjimas ir siekis turėti tokius santykius „su šio pasaulio stipriaisiais“, jų įtakos panaudojimas. Prarasti moralinį imunitetą skatina susidariusi ir gyvuojanti visuomenėje nuomonė apie tai, kad visa valdžia yra paperkama ir kad viskas yra parduodama ir perkama (Куликов, 2016).

Pagal socialinės psichologijos atstovo Dž. Darlio nuomonę (Darley, 2005), kai kurie žmonės, kurie pradeda atlikti veiksmus, turinčius korupcijos požymių, nesusimąsto apie šių veiksmų etiką. Kaip bebūtų keista, šie žmonės nelaiko korupcinių veiksmų neetiškais.

1.2.2. Psichologiniai korupcinės elgsenos skatinimo veiksniai

Psichologinius korupcinės elgsenos skatinimo veiksnius galima išskirti remiantis A. V. Petrovskio klasifikacija (Петровский, 1978), kurioje šie veiksniai skirstomi į vidinius ir išorinius. Vidiniai veiksniai – tai asmeniniai individo ypatumai: jo bruožai, įpročiai, siekiai, norai. Šiuo atveju paskatinti dalyvavimą korupcijoje gali godumas kaip asmenybės bruožas, individo karjeros ambicijos, saviraiškos siekis, neatsakingumas. Išoriniai veiksniai – tai bet kokie poveikiai, veikiančys asmenybę iš išorės. Šiuo atveju dalyvavimą korupcijoje gali paskatinti tokie visuomeniniai socialinės praktikos pavyzdžiai kaip korupcijos panaudojimas norint išvengti tam tikros problemos (tarkim, pagreitinoti medicininių paslaugų gavimo terminą).

1.2.3. Nuostatų, vertybių sistemos, savęs vertinimo ir emocijų reikšmė

Pagal D. Gailienę, bendraudami mes įgyjame tam tikrą nuomonę, nuostatas ir įsitikinimus. Įtaką nuostatoms daro ne tik bendravimas, bet ir žiniasklaidos skleidžiama informacija. Susidarę tam tikras nuostatas, mes pristatome jas kitiems. Taigi ne tik aplinka daro poveikį mūsų nuostatoms, bet ir mes darome poveikį aplinkai savo įsitikinimais ir nuostatomis (Gailienė, 2004).

Psichologų nuomone (Myers, 2000; Furst, 1998), nuostatos ir elgesys yra susieti tiesioginiu priežastiniu ryšiu. Taigi galima daryti išvadą, kad nuo mūsų nuostatų priklauso mūsų elgesys. Pavyzdžiui, žmogus, turėdamas nuostatą, kad policininkai yra korumpuoti, viršijus automobilio vairavimo greitį, gali pasiūlyti policininkui kyšį. Furst nuomone, mūsų veiksmai taip pat gali daryti įtaką nuostatoms (Furst, 1998). Pavyzdžiui žmogus, kuriam viršijus greitį, už kyšį pavyko išsaugoti vairavimo teises, susidaro nuostatą, kad kyšis gelbsti.

Poveikį mūsų veiksmų kryptį daro ir vertybės arba įsisąmonintos gyvenimo prasmės. Pasak psichologo G. Valicko „Pagal tai, kokioms vertybėms žmonės teikia pirmenybę – aplinkinių pritarimui, pinigams, materialinėms gėrybėms, socialiniam statusui, vaikų ir šeimos gerovei, laisvei nuo apribojimų ir t. t. – atsiranda individualūs skirtumai“ (Valickas, 1997, p. 143). Pagal Dodge, vertybės atlieka tokias svarbias funkcijas (Dodge, 1993):

- 1) leidžia užimti tam tikrą poziciją įvairių reiškinų atžvilgiu;
- 2) yra savęs ir kitų lyginimo proceso pagrindas;
- 3) gali būti panaudojamos Ego gynybiniais tikslams ir racionaliame savęs pateisinimui (pvz., visi duoda arba ima kyšius“, „nepatepsi – nevažiuosi“ ir pan.);
- 4) gali atlikti motyvacines funkcijas;
- 5) veikia socialinės informacijos apdorojimą: nuo selektyvaus dėmesio tam tikriems stimulams iki reakcijų generavimo ir įvertinimo.

Vertybių interiorizacija vyksta ankstyvosios raidos etapuose, paprastai perimant artimiausios aplinkos vertybes ir vėliau koreguojant jas pagal platesnės aplinkos įtaką bei savo asmeninius poreikius. Kuo stipriau žmogus interiorizuoja ir įprasmina prosocialaus elgesio vertybes, tuo didesnę įtaką turės vidinė elgesio kontrolė prieš aplinkos poveikius, ir atvirksčiai (Valickas, 1997).

Amerikiečių psichologas Kaplanas iškėlė hipotezę, kad žemas savęs vertinimas yra vienas iš veiksnių, skatinančių asmenybės vystymąsi asocialiu keliu, kadangi savigarbos motyvas yra vienas iš svarbiausių žmogaus elgesio motyvų (cit. pagal Valicką, 1991, p. 50). Pagal Baumeister neadekvataus savęs vertinimo formavimąsi skatina du pagrindiniai veiksniai – kitų žmonių vertinimas ir žmogaus tiesiogiai patiriamos sėkmės bei nesėkmės (Baumeister, 1997). Pasak psichologo G. Valicko „Savęs

vertinimas palieka neišdildomus pėdsakus visuose žmogaus poelgiuose ir veiksmuose – nuo vaikystės iki gilos senatvės“ (Valickas, 1991, p. 4). Kokius ryšius su dalyvavimu korupcijoje gali turėti žemas savęs vertinimas? Pavyzdžiui, susirgęs, žemai save vertinantis asmuo gali turėti nuomonę, kad nedavus kyšio, nesulauks kokybiškų gydymo paslaugų. Tuo tarpu žemai save vertinantis gydytojas gali paimti kyšį, turėdamas nuomonę, kad aš „blogas, nedoras“, tad paimti kyšį man yra įprasta. Pasak G. Valicko, „*Siekimas pakelti savęs vertinimo lygį yra įvairiapusiškas veiksnys, kuris gali skatinti skirtingas asocialaus elgesio formas“* (Valickas, 1997, p. 154). Pavyzdžiui, imdamas kyšį gydytojas gali pakelti savęs vertinimo lygį, manydamas, kad jeigu man duoda pinigus, esu to vertas. Pasak G. Valicko, „*Visais atvejais pagrindinė grandis teigiamo savęs vertinimo formavimosi procese yra asmenybės persiorientavimas į kitą (alternatyvią) vertybių ir elgesio normų sistemą“* (Valickas, 1999, p. 75).

Kalbant apie emocijų reikšmę mūsų elgesiui, emocijos parodo, kaip išoriniai dirgikliai patenkina mūsų poreikius (A. Jacikevičius, 1999). Poreikių patenkinimas sukelia džiaugsmą, pasitenkinimą, ramybę. Kliūtys, trukdančios patenkinti mūsų poreikius, sukelia tokias emocijas, kaip pyktį, liūdesį, baimę. Tiriant korupciją, svarbu nustatyti, kokias ji sukelia emocijas, kadangi neigiamos emocijos liudija, kad reiškinys trukdo patenkinti mūsų poreikius. Pavyzdžiui, įtardamas, kad teisėjas yra šališkas, žmogus išgyvens neigiamas emocijas, kadangi bus pažeistas poreikis gauti nešališką bylos nagrinėjimą. Jeigu korupcija sukelia teigiamas emocijas, galima teigti, kad ji padeda tenkinti poreikius. Pavyzdžiui, įsidarbinant į norimas pareigas pagal pažintis arba davus darbdaviui kyšį, žmogus, gavęs norimas pareigas, išgyvens teigiamas emocijas.

1.2.4. Dalyvavimas korupcijoje remiantis A. Banduros socialine kognityvine teorija

Korupcijos psichologinius veiksnius galima paaikškinti remiantis A. Banduros socialine kognityvine teorija (Bandura, 2002). Pagal šią teoriją, daugybės sudėtingų veiksmų niekada nebūtų galima išmokti, jeigu žmonės nepateiktų vieni kitiems tam tikro elgesio modelių (pavyzdžių). Daugelis mūsų veiksmų yra įgyti stebint ir modeliuojant kitų asmenų elgesį. Išmokimas grindžiamas trijų komponentų determinizmo modeliu: pažinimo (kognicijų, emocijų, motyvacijos), asmens elgesio ir aplinkos tarpusavio sąveikos metu (Bandura, 2002). Įtakos elgesio išmokimui turi ne tik stebimas modelis, bet ir modelio gaunami pastiprinimai ar bausmės. Ypač imlūs išmokimui yra vaikai dėl raidos nulemtų pažintinių procesų. Pasak G. Valicko, „*kalbant apie A. Banduros nuopelnus galima pasakyti, kad jis pirmasis atskleidė mokymosi stebint vaidmenį asmenybės genezėje“* (Valickas, 1999, p. 136). Kyla klausimas, kaip A. Banduros socialinės kognityvinės teorijos idėjas galima pritaikyti nagrinėjant

psichologinius korupcijos aspektus? Išmokimas gali vykti stebint kitų žmonių patyrimą, pavyzdžiui, jeigu grįžęs namo tėvas papasakoja savo vaikui ar kitiems šeimos nariams, kad davė kyšį, vaikas nuo mažens įgyja atitinkamų žinių. Taip pat mums dažnai tenka sužinoti apie valstybės tarnautojus, kurių turtai ir galimybės gerokai viršija jų gaunamas pajamas. Dažnai atsitinka, kad korumpuoti valstybės tarnautojai ar visuomenės veikėjai už savo korupcines veikas nėra nubaudžiami, ir jiems pavyksta išsaugoti savo gerą įvaizdį, o tai gali skatinti kitus asmenis pakartoti korupcinę ar kitą nusikalstamą veiką.

Apie išmokimo reikšmę pasisako ir kiti mokslininkai. Nagrinėjant korupcijos reiškinį kaip vieną iš nusikalstamos veikos formų, svarbu paminėti E. Sutherlando *diferencijuotos asociacijos teoriją* (Sutherland, 1969). Pagrindiniai šios teorijos teiginiai – nusikalstamo elgesio yra išmokstama, be to, greičiausiai išmokimas įvyksta tada, kai individas dažniau susiduria su nepageidautino nei tinkamo elgesio pavyzdžiais arba būna izoliuotas nuo prosocialaus elgesio pavyzdžių.

1.2.5. Dalyvavimas korupcijoje psichoanalitiniu požiūriu

Pagal Z. Froido psichoanalitinį aiškinimą, visi žmonės yra valdomi dviejų varomųjų jėgų grupių (įgimta motyvacija) – gyvenimo ir mirties varų (Freud, 1933). Z. Froidas teigė, kad asmenybės struktūrą sudaro Id, Ego ir Superego. Id veikia pagal malonumo principą: nesant išoriniams suvaržymams, yra siekiama pasitenkinimo. Ego, pasak Z. Froido, veikia pagal realybės principą. Ego struktūra yra atsakinga už sprendimų priėmimą, derina Id norus su išorinio pasaulio normomis ir apribojimais. Superego yra trečioji sistema, ji vadinama „sąžinės balsu“, kuris verčia Ego atsizvelgti ne tik į realybę, bet ir į siekiamus idealus, internalizuotus moralinius standartus. Pasak Z. Froido, Superego siekia tobulumo, o ne malonumo (Freud, 1933). Id, Ego ir Superego tarpusavyje konfliktuoja. Z. Froidas pastebėjo, kad subrendusi, sveika asmenybė turi Id, Ego ir Superego sistemų balansą, tokiu atveju Ego apriboja impulsyvų Id, kad surastų realius būdus patenkinti poreikius. Superego sprendžia, ar Ego taikomos problemos sprendimo strategijos yra moraliai priimtinos. Z. Froidas (Freud, 1964) teigė, kad psichologinės problemos kyla tada, kai fiksuoto dydžio žmogaus psichinė energija yra nevienodai paskirstyta tarp Id, Ego ir Superego: asmenys, turintys labai stiprų Id, vidutinišką Ego ir silpną Superego paprastai turi žemą moralę, linkę pažeisti taisykles, taigi gali lengvai pasiryžti korupcijai, melui bei apgauliui, kad tik pasiektų savo tikslus. Asmenys, turintys vidutiniškai stiprų Id, vidutinišką Ego ir silpną Superego, linkę nuolaidžiauti sau, nejučia sąžinės priekaištų. Tuo tarpu asmenys, turintys silpną Id, vidutinišką Ego ir stiprų Superego, yra dori, tačiau ypač stiprus Superego gali skatinti jaustis kaltam. Kalbant apie dalyvavimą korupcijoje, galima teigti,

kad stiprus Superego pasižymi gera vidine elgesio kontrole, netgi neesant išorinei kontrolei. Superego atlieka „vidinio policininko“ vaidmenį. Todėl galima teigti, kad asmuo, turintis stiprų Superego, neįsitrauks į dalyvavimą korupcijoje.

1.2.6. Psichologiniai korupcijos tyrimai

O. Vanovskaja, Sankt-Peterburgo psichologė, pradėjo domėtis korupcijos psichologija dar nuo 2003 metų. Ją paskatino tai, kad korupcija egzistuoja dar nuo Šumero laikų, ir iki šiol neišnyko. O. Vanovskaja ilgai ieškojo tyrimo metodo, kuris leistų gauti patikimus empirinius duomenis apie antikorupcinį asmens patvarumą. Kadangi iki šiol nebuvo psichodiagnostinių metodų, kurie tirtų antikorupcinį patvarumą, O. Vanovskaja sukūrė kompiuterinę diagnostinę sistemą „AKorD“ (antikorupcinė diagnostika), kuri buvo skirta nustatyti antikorupcinį patvarumą darant profesinę atranką ir parenkant darbuotojus, vertinant tam tikroms profesijoms tinkamus kandidatus. „AKorD“ metodika naudinga ne tik valstybinėms institucijoms tiriant valstybės tarnautojus, bet ir komercinėms įmonėms tiriant verslo atstovus, nes korupcija versle taip pat yra paplitęs reiškinys. „AKorD“ metodikos pagalba nustatomos šios asmenybės charakteristikos (Ванновская, 2018):

- 1) *Nepriklausomumo lygis* (t. y. autonomija, vidinė apsauga nuo išorinio poveikio).
- 2) *Antikorupcinių nuostatų suformavimas* (t. y. asmeniškai svarbių vertybių ir tikslų struktūra, kurie parodo polinkio į antikorupcinį ar korupcinį elgesį lygį).
- 3) *Veiklos savireguliacijos lygis* (t. y. planavimo, prognozavimo, ir savų veiksmų pasekmių įvertinimo gebėjimas, taip pat atsparumas aplinkos poveikiams).

Tyrimo metu buvo vertinama:

- 1) *Korupcinis elgesys* – tai elgesys, nukreiptas į naudos gavimą siekiant asmeninių tikslų, piktnaudžiavimas pareigomis.
- 2) *Korupcinis spaudimas* – tai išorinių ir vidinių veiksnių kompleksas, taikomas valstybės tarnautojams, kuris skatina pasirinkti elgesio kryptį (teisėtą elgesį ar piktnaudžiavimą pareigomis).
- 3) *Antikorupcinis patvarumas* – asmenybės savybė, pasireiškianti kaip gebėjimas atlaikyti korupcinį spaudimą ir teisėto elgesio pasirinkimas.
- 4) *Polinkis į korupciją* – tai polinkis į korupcinio elgesio pasirinkimą korupcinio spaudimo situacijoje.

Tyrimo metu buvo nustatyta, kad asmenys, nuteisti už dalyvavimą korupcijoje, pasižymi žemesniu *antikorupcinio patvarumo* ir aukštesniu *polinkio į korupciją* lygiu. Korupcinio spaudimo

situacijoje toks socialinis asmenybės tipas su didesne tikimybe pasirinks korupcinį elgesį, ir labai menka tikimybė, kad atsisakys nuo jo.

Tiriant korupcinės elgsenos priežastis, O. Vanovskaja siūlo vadovautis sisteminė korupcinės elgsenos determinacija, kuri susideda iš (Ванновская, 2020):

1) Išorinės determinacijos poveikio lygio (įstatyminis, socialinis-politinis, korporatyvinis, situacinis (*korupcinis spaudimas*)).

2) Vidinės determinacijos poveikio lygio (motyvai, nuostatos, subjekto patirtis, asmenybės bruožai (*antikorupcinis patvarumas ar polinkis į korupciją*)).

Analizuodama išorinės ir vidinės korupcinės elgsenos determinacijos sąveiką, O. Vanovskaja išskiria keturis sąveikos variantus:

1) Kai vidiniai ir išoriniai korupcijos determinacijos veiksniai provokuoja vienas kitą. Pavyzdžiui, jeigu asmuo, turintis *polinkį į korupciją*, atsiduria *korupcinio spaudimo* aplinkoje, galima su didele tikimybe prognozuoti, kad korupcija įvyks.

2) Kai vidiniai asmenybės veiksniai prieštarauja dalyvavimui korupcijoje, bet išorinė aplinka provokuoja įsitraukti į korupciją. Pavyzdžiui, jeigu turintis *antikorupcinį patvarumą* asmuo įsidarbina *korupcinio spaudimo* aplinkoje ir nuolatos sulaukia pasiūlymų paimti kyšį, sunku prognozuoti, ar jis neįsitrauks į korupciją, ir ar korupcija neįvyks.

3) Kai išoriniai veiksniai prieštarauja korupcinei elgsenai, pavyzdžiui, jeigu asmuo įsidarbina vietojeje, kurioje nepriimtina imti kyšį (nėra *korupcinio spaudimo*), tačiau asmuo turi *polinkį į korupciją*, ir yra suinteresuotas gauti kyšį, tokiu atveju taip pat yra sunku prognozuoti, ar neįvyks korupcija, nes toks asmuo pasinaudos pirmu pasitaikiusiu šansu.

4) Kai vidiniai ir išoriniai veiksniai prieštarauja dalyvavimui korupcijoje (esant asmeniniam *antikorupciniam patvarumui* ir dirbant aplinkoje, kurioje nėra *korupcinio spaudimo*). Šis variantas yra vienintelis pozityvus, kai galima teigti, kad korupcija neįvyks.

O. Vanovskaja išskiria tris antikorupcinės elgsenos rūšis (Ванновская, 2020):

1) *Sąmoningą*: kai asmenybės poreikiai, tikslai ir jų siekimo išteklių yra suderinami su visuomeniniais lūkesčiais, ir ji savanoriškai renkasi antikorupcinį (teisėtą elgesį).

2) *Priverstinai konformišką*: kai asmenybės tikslai ir jų siekimo išteklių dera su visuomeniniais reikalavimais ne dėl vidinių asmenybės įsitikinimų, o dėl jos konformiškumo (prisitaikėliškumo).

3) *Priverstinio įstatymų laikymosi*: asmenybė paklūsta įstatymų reikalavimams tik dėl bausmės baimės. Tokiu atveju žmogus žinodamas, kad pavyks išvengti bausmės, būtinai pasinaudos galimybe pažeisti įstatymą.

Ši autorė taip pat nurodo 5 pagrindines kyšio davimo išorinės motyvacijos priežastis, kurios buvo nustatytos apklausos metu, tiriant, kodėl žmonės duoda kyšius (Ванновская, 2020):

- 1) neįmanoma kitaip išspręsti problemos (kyšis pagreitina problemos sprendimą) (23.3 proc.);
- 2) kyšis padeda paprasčiau išspręsti problemą (22.4 proc.);
- 3) kyšio buvo reikalauta (19.3 proc.);
- 4) kyšis padeda apeiti įstatymą (3,1 proc.);
- 5) kyšis yra kaip padėka (1,9 proc.).

Be to, O. Vanovskaja išskiria penkias asmenybės korupcinio elgesio determinantes (Ванновская, 2020):

1) Vertybinis-prasminis lygmuo (gyvenimo tikslai, siekiai, prasmės ir vertybinės orientacijos). Tyrimo metu buvo nustatyta, kad pas asmenis, turinčius *polinkį į korupciją*, dominuoja materialinės, o ne dvasinės vertybės, todėl sprendžiant konfliktą tarp visuomeninių ir asmeninių interesų, renkamasi tenkinti asmeninius interesus.

2) Kognityvinis-moralinis lygmuo (moralinė savimonė, moralinės elgsenos nuostatos, teisinė sąmonė, atsakomybės ir pareigos struktūra). Šiame lygmenyje pirmiausiai kalbama apie sprendimų priėmimo ypatybes. Raktine savybe čia tampa asmens nepriklausomybė – savybė, parodanti jo gebėjimą nugalėti kliūtis siekiant tikslo, autonomijos laipsnis nuo išorinių poveikių ir kitų žmonių elgesio pavyzdžių.

3) Emocinis lygmuo (pasitenkinimas gyvenimu, profesija, užimamu statusu, santykis tarp minėtų aspektų). Tyrimo metu buvo nustatyta, kad asmuo, jaučiantis nepasitenkinimą gyvenimu, profesija, statusu ir pan., bando kompensuoti savo nepasitenkinimą kitoje srityje, o tai gali skatinti dalyvavimą korupcijoje, pavyzdžiui, kad būtų galima nupirkti daiktą, kuris keltų jam pasitikėjimą arba didesnę pasitenkinimą gyvenimu.

4) Reguliacinis lygmuo (kontrolės lokusas, sprendimų priėmimo ypatumai, valiniai procesai). Dalyvaujantiems korupcijoje asmenims būdingas eksternalus kontrolės lokusas (atsakomybės perkeltas į aplinką), netvirti valiniai procesai. Pavyzdžiui, asmuo nenori dalyvauti korupcijoje, bet patyręs spaudimą negali susilaikyti (silpna valia).

5) Elgesio lygmuo (dominuojantis reakcijos tipas). O. Vanovskaja nustatė, kad korupcijos dalyviams yra būdingas impulsyvus reakcijos tipas. Pavyzdžiui, asmuo neketino dalyvauti korupcijoje, bet jam netikėtai pasiūlė kyšį, ir jis susigundė jį paimti.

O. Vanovskaja analizavo korupciją ir susvetimėjimo teorijos kontekste, kuriame korupciją galima nagrinėti kaip asmeninių moralinių normų neatitikimą visuomenės moralės ir teisės normoms. Psichologinis susvetimėjimas skatina vienatvę, atsiskyrimą, ir tokiu būdu susidurimą bei atskirtį nuo

visuomenės interesų, socialinį susvetimėjimą, socialinę distanciją ir pasaulio priešiško jausmą, o tai skatina ieškoti grupės, kurioje normų nepaisymas yra norma, ir tokiu būdu atsiranda marginali kriminogeninė erdvė. Susvetimėjimo teorijos kontekste O. Vanovskaja sudarė valstybės tarnautojų idealaus ir korupcinio elgesio paveikslą (Ванновская, 2020):

Idealaus ir korupcinio elgesio valstybės tarnautojų palyginimas

Lyginimo pagrindas	Idealus valstybės tarnautojo elgesys	Korupcinis valstybės tarnautojo elgesys
Normos	Normų laikymasis	Atsiskyrimas nuo normų
Vertybės	Visuomeninės pareigos ir tarnavimo vertybės	Egoistiškos vertybės
Tikslai	Tarnavimas visuomenei	Asmeninė nauda
Socialinės nuostatos	Aš visuomenei	Visuomenė man
Moralė	Moralinis normatyvas	Dviguba moralė (dvigubi standartai)

O. Vanovskaja nurodo, kad *antikorupcinio patvarumo* pagrindas yra įsisąmonintos gyvenimo prasmės (asmenybės vertybės). Susvetimėjimo teorijos kontekste subjekto savireguliacijoje būtent įsisąmonintos gyvenimo prasmės yra svarbiausias mechanizmas, pasirinkimo situacijoje skatinantis rinktis tarp asmeninio ir visuomeninio intereso (Ванновская, 2020).

Korupcinio elgesio paaiškinimui O. Vanovskaja naudoja Kurto Levino elgesio formulę:

$$\mathbf{V} = \mathbf{f}(\mathbf{P}, \mathbf{U}), \text{ kur}$$

V – elgesys

P – aktuali subjekto būseną

U – suvokta aplinka

Ši Kurto Levino elgesio formulė O. Vanovskajai tapo pagrindu „Korupcinio elgesio formulei“:

$$\mathbf{KE} = \mathbf{f}(\mathbf{AAP}, \mathbf{KS}, \mathbf{SV}), \text{ kur}$$

KE – korupcinis elgesys

AAP – asmenybės antikorupcinis patvarumas

KS – korupcinis spaudimas

SV – situaciniai veiksniai

Kaip nurodo O. Vanovskaja, asmenybės *antikorupcinis patvarumas* yra asmenybės savybė, kurią veikia įvairiausi aplinkos veiksniai, tarp kurių gali būti *korupcinis spaudimas*. Ar asmenybė pasiduos korupciniam spaudimui priklauso tiek nuo asmenybės nuostatų, tiek nuo turimų išteklių, tiek ir nuo situacinių veiksnių. Pavyzdžiui, valstybės tarnautojas visą gyvenimą sąžiningai dirbo nedalyvaudamas korupcijoje, tačiau jam atsitiko nelaimė – susirgo artimas šeimos narys. Tokios situacijos gali provokuoti ir asmuo gali pasiryžti korupcijai, nors dalyvavimas korupcijoje yra jam nebūdingas (Ванновская, 2020). Apie tai, kad prosocialios orientacijos žmogus situacinių veiksnių įtakoje gali pasielgti priešingai savo įsitikinimams minėjo ir G. Valickas, nagrinėdamas žudikų individualius bruožus: „*Kai kuriais ypatingais atvejais net žmogus, perėmęs prosocialias elgesio normas ir vertybes, gali pasielgti taip, kas prieštarauja jo įsitikinimams. Pavyzdžiui, netikėtai užpultas žmogus gali patirti labai stiprų susijaudinimą (išgyventi afekto būseną) ir atlikti tokius veiksmus, kurių niekada nedarydavo anksčiau, taip pat ir besigindamas atimti kitam žmogui gyvybę*“ (Valickas, 2021)⁹.

O. Vanovskaja nuo 2003 metų tirdama ir stebėdama korupcinį elgesį ir valstybės tarnautojų *antikorupcinį patvarumą*, pasiūlė tokį korupcijos dalyvių psichologinį portretą: „*Gyvenimo įsisąmoninimas per materialinių gėrybių įgijimą, polinkis į prabangą kaip laimės rodiklį, neįsisąmoninta motyvacija ir netvirta moralinių nuostatų sistema, žemas pasitenkinimo gyvenimu lygis, negatyvus požiūris į save ir neadekvatus savęs vertinimas, eksternalus kontrolės lokusas, impulsyvumas. Kiekviena iš šių charakteristikų padidina polinkį į korupciją, kurią galima apibūdinti kaip integralų rodiklį*“ (Ванновская, 2013, стр. 110). O. Vanovskaja pasisakė ir dėl aukšto intelekto bei dalyvavimo korupcijoje ryšio, kuris gali būti svarbus atrenkant kandidatus tam tikroms profesijoms (Ванновская, 2020). Vanovskajos nuomone, tiesioginio ryšio tarp aukšto intelekto ir dalyvavimo korupcijoje nėra, kadangi aukšto intelekto žmogus gali pasižymėti tiek aukštais moraliniais standartais ir neištraukti į korupciją, tiek gali būti perėmęs žemus moralinius standartus ir įsitraukti į korupciją, savo aukštą intelektą panaudodamas sėkmingam dalyvavimo korupcijoje fakto nuslėpimui (Ванновская, 2020). Šios autorės atliktas pusiau slaptas tyrimas atskleidė, kad studentų, stojančių į

⁹ Kilminavičienė, P. (2020). Tamsiausia visuomenės pusė – žudikai: kaip jais tampama ir kodėl mirties bausmės neveikia. *Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija*. Paimta iš: <https://www.lrt.lt/naujienos/mokslas-ir-it/11/1285784/tamsiausia-visuomenes-puse-zudikai-kaip-jais-tampama-ir-kodel-mirties-bausmes-neveikia>.

universitetus, ruošančius valstybės tarnautojus, pagrindinė stojimo motyvacija yra susijusi su galimybe imti kyšius (Ванновская, 2020).

Nustatant korupcijos dalyvių psichologinius ypatumus svarbu paminėti ir Rusijos Federacijos valstybinės mokslo įstaigos „Federalinės bausmių vykdymo tarnybos teisės ir valdymo akademijos“ įvairiais metais atliktų empirinių tyrimų rezultatus, kurie leido išskirti asmenų, nuteistų už tarnybinius nusizengimus, tris „psichologinio portreto“ komponentus (Гаврина, 2010):

1) noras būti nepriklausomiems nuo vadovų ir aplinkinių;

2) korupcijos dalyvių bendravime pasireiškia dvi visiškai skirtingos tendencijos: pagal vieną tendenciją korupcijos dalyviai tarpasmeniniuose dalykiniuose santykiuose stengiasi atlikti lyderio vaidmenį; pagal kitą tendenciją – kurdami artimus santykius jie pasižymi ypatingu uždarumu, o tai rodo šios kategorijos darbuotojų vidinius konfliktus;

3) polinkis atviram žiaurumui, kurio raidą skatina atsargumas kuriant artimus santykius, nemokėjimas valdyti agresiją, taip pat darbo drausmės stoka laikantis profesinių įsipareigojimų.

Gavrina nurodo, kad „*kiekvienas iš šių komponentų atskirai yra tik individuali valstybės tarnautojo asmenybės ypatybė, tačiau visų šių savybių turėjimas skatina korupcinio elgesio formavimą*“ (Гаврина, 2010, стр. 68). Ši autorė taip pat pažymi, kad „*korumpuoti pareigūnai savo destruktiviais elgesio nukrypimais yra labai panašūs į buvusius teisėsaugos pareigūnus, nuteistus už įvairaus pobūdžio nusikaltimus*“ (Гаврина, 2010, стр. 67). Kito empirinio tyrimo rezultatai (Балашов, Гаврина, Шорников, 2011) atskleidė, kad korumpuoti nusikaltėliai yra priklausomi nuo juos supančių žmonių, tikisi iš jų kontrolės ir nurodymų. Šie duomenys patvirtina faktą, kad didelė dalis korumpuotų žmonių savo nusikaltimus daro veikiami aplinkos. Jiems taip pat nebūdinga prisiimti atsakomybę už savo sprendimus. Be to, nuteisti už korupcinius nusikaltimus asmenys nelinkę užmezgti ir palaikyti gerų santykių su aplinkiniais, bendraudami su kitais žmonėmis jie susilaiko nuo emocijų ir elgiasi santūriai. Tyrimo autoriai pažymi: „*Nenuostabu, kad pats įvykdyto nusikaltimo specifiškumas reikalauja didesnio budrumo užmezgant artimus, draugiškus santykius su žmonėmis, nes kitu atveju korupcijos dalyviai bus lengvai demaskuoti*“ (Балашов, Гаврина, Шорников, 2011, стр. 165). Daroma prielaida, kad atskirų tyrėjų išskirtų korupcijos dalyvių bruožų skirtumus galima paaiškinti tuo, kad korupcijos samprata yra labai plati, ji apima daugybę įvairių veiklų. Atitinkamai ir žmonės, skiriasi savo individualiomis savybėmis, pavyzdžiui, kaip skiriasi asmenys, įvykdę nužudymą pagal užsakymą, nuo asmenų, atlikusių žmogžudystę afekto būsenoje. Todėl galima manyti, kad žemutinės grandies korupcijos dalyviai, darantys buitinius nusikaltimus, skiriasi savo socialinėmis-demografinėmis ir psichologinėmis savybėmis nuo asmenų, kurių veiksmai apibūdinami kaip „baltųjų apykaklių“ arba aukščiausios grandies korupcijos dalyvių, t. y. aukštas pareigas užimančių pareigūnų.

Be to, aukščiausios grandies korupcijos dalyvių nusikaltimų atskleidimas, tyrimas ir įrodymas kelia ypatingų sunkumų, susiduriama su ypatingai stipriu suinteresuotųjų subjektų, turinčių didelius išteklius, pasipriešinimu (Кроз, Ратинова, 2016). Todėl norint veiksmingai įgyvendinti antikorupcines priemones, reikia sutelktų skirtingų sričių specialistų, tiek praktikų, tiek mokslininkų, pastangų.

Apibendrinę Gavrinovos ir jos kolegų, taip pat daugelio kitų tyrimų rezultatus, Ratinova ir Kroz išskiria tokias reikšmingiausias korupcijos dalyvių individualias psichologines savybes: aktyvumą, energingumą, iniciatyvumą, didelį emocinį stabilumą, darbingumą, išvystytą savikontrolę, gebėjimą produktyviai dirbti sunkiomis, įtemptomis sąlygomis, išsiskiriančias organizacines ir komunikacines savybes. Šie žmonės kominikabilūs, pasirengę dirbti kartu, rizikuoti, jie paprastai yra pragmatiški, siekia asmeninių tikslų, pasirengę nuožmiai ginti savo teises ir interesus, savanaudiški, tačiau skiriasi tuo, kaip siekia konkrečių praktinių rezultatų atliekant bet kokią veiklą (Кроз, Ратинова, 2016).

A. A. Kaškarovas (Кашкаров, 2015) savo darbe nustatė, kad tarp pagrindinių korupcijos nusikaltimus įvykdžiusių žmonių vertybių svarbiausią vietą užima „gerovė“ (Кашкаров, 2015). Kituose tyrimuose buvo atskleista, kad materialinės gerovės siekimas daugeliui korumpuotų nusikaltėlių nėra pagrindinis tikslas, o tik priemonė kitiems tikslams pasiekti, pavyzdžiui, užsitikrinti aukštą statusą, pakelti savo visuomeninį prestižą, pelnyti aplinkinių pagarbą ir padidinti savigarbą (Гаврина, 2015).

Žinomas rusų kriminologas J. Antonianas, ištyręs korumpuotų pareigūnų motyvaciją, tvirtina, kad pagrindinis jų elgesio motyvas yra pelno siekimas, o antrasis – žaidimo motyvas (Антонян, 2003). Antoniano manymu, žaidimo motyvas yra dažnas tarp korupcijos dalyvių, ir kas svarbiausia, veikia nesąmoningai. Korupcijos dalyviai tarsi įsitraukia į intriguojantį žaidimą sunkiose, sudėtingo siužeto emocinėse situacijose, jie žaidžia su lemtimi, įstatymu, pavojumi, aplinkiniais žmonėmis, ir be tokio žaidimo nesijaučia savimi. Tai yra pagrindinė priežastis, dėl kurios jie ilgą laiką dalyvauja korupcijoje (Антонян, 2003). Šis autorius nurodo, kad korupcinio elgesio žaidimo motyvai yra susipynę su godumu ir stipriai lemia vienas kitą. Antonianas mano, kad būtent šių dviejų motyvų egzistavimas ir jų stipri tarpusavio sąveika paaiškina platų korupcijos paplitimą ir tai, jog korupcija tampa gyvenimo stiliumi (Антонян, 2003). J. Antonianas taip pat išskiria keletą kitų korumpuotiems pareigūnams būdingų motyvų: godumą, karjerizmą, valdžios geismą, siekį pelnyti ir išlaikyti savo autoritetą tarp aplinkinių (Антонян, 2004).

Kitas tyrėjas Grobleris savo disertacijoje apie korupciją valdžios sektoriuje pažymi, kad žmonės iš prigimties yra godūs (cit. pagal K. Pillay, 2013). Kai kurie žmonės gali sulaikyti siekį pasipelnyti ir greitai gauti pasitenkinimą, kiti – ne. Tie, kurie pastoviai jaučia būtinumą kaupti turtą,

gali pasinaudoti bet kuria proga. Grobleris mano, kad valstybinėse institucijose yra nepakankama kontrolė ir atskaitomybė, o tai sudaro potencialą korupcijai atsirasti (cit. pagal K. Pillay, 2013).

Kisieliovas tyrinėjo korupcijos dalyvių valingumą. Jo nuomone, korupcijos elgesys yra susijęs su asmenybės negebėjimu pasipriešinti korumpuoto asmens spaudimui, su nekantrumu korupcinėms vilionėms, taip pat su silpnai išvystytu atsakomybės ir savikontrolės jausmu (Киселев, 2016).

1.2.7. A. Žuravliovo psichologinės korupcijos prielaidos

Psichologas A. Žuravliovas išskyrė 12 psichologinių korupcijos prielaidų (Журавлев, 2012):

- 1) Remiantis žmonių, nuteistų už korupcinius nusikaltimus, psichologiniais tyrimais nustatyta, kad jiems būdingos tokios savybės kaip siekimas bendrauti su nedideliu žmonių skaičiumi, padidintas atsargumas kuriant artimus santykius, gailestingumo neturėjimas korupcinio akto aukoms, įsitikinimas, kad pavyks išvengti bausmės, kadangi atskleisti dalyvavimą korupcijoje yra gana sunku.
- 2) Korupcijos dalyviai naudojami tokiais psichologinės gynybos mechanizmais kaip neigimas ir kompensacija, nuostata, kad korupcinių nusikaltimų aukos pačios dažnai padaro tokius nusikaltimus ir taip pateisina korupciją. Ši nuostata leidžia korupcijos dalyviams neigti savo korupcinę veiką kaip nusikaltimą, jų nuomone „visi taip daro, kažkas daugiau, kažkas mažiau“, o tai leidžia laikyti korupciją „savaime determinuotą“.
- 3) Šiuolaikiniame pasaulyje A. Žuravliovas išsiskiria du korupcinio elgesio skatulius – *akivaizdus*, paremtas godumu, materialinių gėrybių siekiu, ir mažiau tradicinis – *požiūris į korupciją kaip į pavojingą ir azartinį žaidimą*. Žaidybiniai korupcijos motyvai sąveikauja su godumo motyvais ir pradeda stipriai skatinti vienas kitą. Būtent šių skatulių turėjimas, jų tarpusavio paskatinimas paaikškina tiek korupcijos paplitimą, tiek ir tai, kad šis elgesys realizuojamas daugelį metų, tampa gyvenimo stiliumi.
- 4) Nepaliaujamai vystosi slapto, „saugaus“ kyšininkavimo technologijos (pvz., versle uždirbtų pinigų pasidalijimas; įmonės reklamos apmokėjimas už nelegaliai suteiktą paslaugą; įmonės pinigų panaudojimas savo interesams, pavyzdžiui, reabilitacijai ar kelionei; įmonės patalpų arba automobilių nuoma asmeniniam uždarbiui; reikalingų teismo nutarčių ir sprendimų apmokėjimas; darbuotojų įdarbinimas už kyšį; giminaičių arba draugų įdarbinimas; viršininko atlyginimo padidinimas iš sukaupto įstaigos lėšų fondo ir pan.¹⁰), nes didelė korupcijos dalyvių išmonė taip pat nekelia abejonių.
- 5) Tyrimų duomenimis, korupcijos dalyvių psichologinės charakteristikos yra šios: materialių vertybių dominavimas, amoralumas, atsakomybės stoka, įžūlumas, godumas, cinizmas, egoistiškumas,

¹⁰ 6 видов коррупционных схем в России (2012). *Форбс*. Взято из: <http://www.forbes.ru/svoi-biznes/biznes-i-vlast/80739-6-vidov-vzyatok-v-rossii>.

dvigubi standartai, savo elgesio apmąstymas ir reguliacija, vaidyba, gebėjimas sukurti sau pozityvų socialinį įvaizdį, maskuoti savo ketinimus. Remiantis užsienio autorių tyrimų rezultatais (New Scientist¹¹), didžiausios sėkmės dalyvavime korupcijoje pasiekia aukšto intelekto, kūrybingi asmenys, taikantys nestandartines priegas sprendžiant problemas.

6) A. Žuravliovas išskiria tris pagrindinius korupcijos vertinimo veiksnys, susietus su visuomenės psichologija. Pirmasis veiksnys – *korupcijos tolerancija*, nuomonė apie ją kaip apie paplitusį (pvz., „visi ima“ ir pan.), nenugalimą ir neišvengiamą, minimaliu blogio lygiu pasižymintį reiškinį, kuris nevertas rimtos paniekos. Tyrimų rezultatai byloja, kad vertinant korupcijos reiškinį, daugeliu atveju korupcija sukelia ramybę ir abejingumą. Antrasis svarbus korupcijos vertinimo veiksnys yra tai, kad išskirtinio priekaišto sulaukia ne patys korupciniai aktai, o tik už „ribos“ esantys kyšių dydžiai. Trečiasis akcentuojamas korupcijos vertinimo veiksnys yra *prieštaringumas*. Kaip ir daugelyje kitų situacijų, pasireiškia dvigubų standartų sistema – „aš ir mano aplinka kitokie“. Savo paties korupcinis elgesys, taip pat ir analogiškas savo artimųjų ir giminių elgesys yra vertinamas kaip priverstinis atsakas į objektyvias aplinkybes („nepatepsi – nevažiuosi“ ir pan.), tokiu būdu korupcinis elgesys nelaikomas korupcija, ir negauna negatyvaus emocinio atspalvio. Tuo pat metu analogiškas kitų asmenų elgesys yra vertinamas kaip korupcinis ir atspindintis negatyvias jų asmenines savybes. Atsakydami į klausimą, kas dažniau yra korupcinių veiksmų iniciatorius, daugiau kaip trečdalis respondentų nurodo valstybės tarnautojus, o vertindami savo asmeninių korupcinių sandorių patirtį, valstybės tarnautojus pažymi tik 17 procentų tyrimo dalyvių. Taip pasireiškia korupcinio elgesio supratimo asimetrija. Ši asimetrija pasireiškia ir tame, kad kovą su korupcija 86 procentai gyventojų pažymi kaip svarbiausią arba vieną iš svarbiausių problemų, tačiau tuo pat metu 40 procentų respondentų demonstruoja teigiamą arba neutralią poziciją dalyvaudami korupcijoje, nematydami ryšio tarp korupcijos, kaip aktualios problemos, ir savo paties dalyvavimo joje.

7) Teigiamą terpę korupcijai sukuria socialinė-psichologinė kultūros ypatybė, teikianti pirmenybę neformaliems socialiniams santykiams, kurių kūrime svarbų vaidmenį atlieka socialiniai tinklai. Korupcija yra laikoma viešo asmens piktnaudžiavimas savo tarnyba, o tapimas viešo asmens „draugu“ socialiniame tinkle „nuviešina“ viešo asmens oficialumą, tokiu būdu „susitarimai“ su socialinio tinklo „draugu“ - viešu asmeniu nelaikomi korupcija.

8) Tarybinėje kultūroje buvo labai trapi riba tarp kyšio ir dėkingumo. Dar nuo sovietinių laikų priimta manyti, kad kai kurios paslaugų rūšys įpareigoja atsidėkoti, ir beje ne verbaliniu būdu, o prekių-pinigų forma. „Atsidėkojimui“ pinigų forma turi įtakos ir suformuota sovietų laikais tradicija sumokėti kai kurių profesijų atstovams, pavyzdžiui, gydytojams, iš savo kišenės. Tokie mokėjimai

¹¹ Кислер, Д. (2011). Ученые выяснили, что происходит в головах у коррупционеров. *Елизавета медицинский центр*. Взято из: <https://elizaveta-mc.ru/blogs/tag/психология%20коррупции/>.

atliekami geranoriškai, be kokio nors spaudimo, tik todėl, kad tai įprasta. Tačiau tokie mokėjimai iš tikrųjų nėra geranoriški, nes yra daromi susiklosčiusių tradicijų „spaudimo“ įtakoje, kad taip „turi būti“, pavyzdžiui, kad gydytojui už gydymą turi būti „padėkota“ sumokant.

9) Korupcija atranda ypatingą vietą rinkos santykių eroje, tokio supratimo pagrindas yra įsitikinimas, jog esant rinkos ekonomikai viskas yra parduodama. Valstybės tarnautojo potenciali prekė tampa parašas, dėstytojo – pažymys laikančiamjam egzaminą, gydytojo – nemokamos operacijos kvotos suteikimas. Tokie skirtingų sričių korupcijos dalyvių poelgiai nėra suvokiami kaip korupcija, nes „parduoda“ jie ne pašalinį dalyką (šiuo atveju įžiūrimas skirtumas, pavyzdžiui, palyginti su vagystėmis), o „savo prekę“, todėl tai vertinama kaip įprastas moralus elgesys. Taigi kas laikoma korupcija teisės požiūriu, sandorių dalyvių suprantama kaip natūralus rinkos elgesio būdas, be to, niekam neatnešantis žalos. Susidaro situacija, kai „visi patenkinti“, įskaitant kyšio davėjus, tokiu būdu perkančius norimas paslaugas. Atsiranda korupcijos „korporatizavimo“ procesas. Taip formuojasi subjektyvus rizikos supratimas, jeigu valstybės tarnautojas dalijasi kyšiu su viršininkais, pardavėjas atiduoda dalį „otkato“ firmos direktoriui, ir taip toliau. Kuo didesnis korupcinio sandorio dalyvių skaičius, tuo mažesnis kaltės jausmas, kaip beje ir rizika sugadinti reputaciją korupcinio akto atskleidimo atveju.

10) Korupcijos lygis pakyla modernizacijos metu, kai politinis ir ekonominis vystymasis yra spartesnis už teisinių normų projektus, kurie dar neįtvirtinti įstatymuose, ir sprendimų priėmimas daugeliu atveju priklauso nuo valstybės tarnautojų valios, todėl radikalus „leidžiančių“ ir „draudžiančių“ valstybės tarnautojų veiksmų mažinimas yra laikomas viena iš svarbiausių korupcijos prevencijos krypčių.

11) Didelį poveikį korupcijai daro anomija, didžiosios dalies gyventojų abejingumas socialinių normų laužymui bei masinis cinizmas. Tai susiję su skirtingais visuomenės gyvenimo nacionaliniais ypatumais, pavyzdžiui, su tradicija dovanoti, individualizmu, religinių konfesijų ypatumais ir su kitais veiksniais. Dėl to korupcija traktuojama ne kaip patologija, o kaip reiškinys, pastoviai kartojamas dėl nacionalinės kultūros tradicijų. Tyrimų rezultatai rodo, kad žmonės, pervažiavę iš šalių su aukštu korupcijos lygiu į šalis, kur korupcijos praktiškai nėra, daugeliu atvejų nustoja atlikti korupcinius veiksmus. Tačiau sugrįžę į gimtąsias korumpuotas šalis, jie vėl pradeda duoti ir imti kyšius. Tai leidžia daryti išvadą, jog žmonės linkę paklusti esamai kultūrai, o ne ją keisti.

12) Korupcijos dalyvius sudaro: 1) kyšio ėmėjas, 2) kyšio davėjas, 3) jų socialinė aplinka. Kaip pažymi mokslininkai, korupcija – tai aktyvi sąveika ne dviejų (kyšio emėjo ir davėjo), o trijų dalyvių, įskaitant ir socialinę aplinką, sąveika. Šie dalyviai susidaro iš verslo, valstybės, visuomenės,

referentinių grupių. Tradicinė korupcinių aktų traktuotė paprastai ignoruoja jų trečią dalyvį, atkreipia dėmesį tik į kyšio ėmėją ir davėją.

1.2.8. Psichologiniai-kriminogeniniai korupcijos veiksniai

Daugelis mokslininkų tvirtina, kad nusikalsti skatina toks veiksnys kaip atitolimas nuo visuomenės narių. Taip, pasak J. Antoniano, M. Enikejivos, V. Eminovo, „*jie (turimi omenyje nusikaltėliai – aut. past.) lyg susvetimėję, atitolę ir nuo visuomenės, ir nuo mažų socialinių grupių, šeimos, darbo, kolektyvo, draugų ir t. t., arba žymiai susilpnino ryšį su jais*“ (Антонян, Еникеев, Эминов, 1996).

Svarbi yra kontrolės teorijų pradininkų A. Reisso ir W. Recklesso mintis, kad „*visi žmonės gali būti potencialūs nusikaltėliai, tačiau didžiausią įstatymų pažeidimo riziką pirmiausia kelia būtent tie, kurie neturi glaudžių kontaktų bei ryšių su kitais žmonėmis bei institucijomis*“ (cit. pagal Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė, 2008, p. 112). Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad kontrolės teorijų pagrindas nėra formali individo elgesio kontrolė, kuri gali būti pasiekta policijos pastangų dėka, bet pirmiausia vidinė asmens elgesio kontrolė, kuri pasireiškia tam tikromis vidinėmis nuostatomis bei motyvacija elgtis nusikalstamai ar ne. Svarbiausia šių teorijų mintis yra susijusi su tuo, jog esant nepakankamam išoriniam suvaržymui nuo nusikalstamo elgesio gali sulaikyti vidinės nuostatos, ir, atvirkščiai, nesant pakankamai vidinei drausmei, nusižengti gali sutrukdyti išorinės kliūtys, pavyzdžiui, policija ar įrengtos vaizdo stebėjimo kameros. Jeigu nėra nei vidinio (paremto tinkamu auklėjimu), nei išorinio suvaržymo, galima teigti, kad yra sudaromos nusikalstamo elgesio prielaidos.

Tokie psichologiniai reiškiniai kaip susvetimėjimas bei atitolimas nuo visuomenės narių iš tikrųjų gali skatinti pažeisti priimtinas normas. Gali kilti klausimas, kas šiuo atveju galėtų veikti prevenciškai? T. Hirschis išskiria keturis socialinių sąsajų lygmenis kaip savotišką „tiltą“ tarp asmens ir visuomenės: prierašumą prie svarbių asmenų, įsipareigojimą visuotiniams tikslams, dalyvavimą visuomeninėje veikloje, tikėjimą socialinėmis normomis (Hirschi, 1969). Pagal Hirschi, kuo stipriau sąveikauja šie keturi socialinių sąsajų elementai, tuo mažesnė nusikalstamo elgesio tikimybė. Kadangi korupcija yra viena iš nusikalstamo elgesio formų, galima manyti, visos šios prielaidos apie nusikalstamą elgesį ir jo prevencijos formos tinka ir jai.

Kalbant apie psichologinius korupcijos aspektus, ypatingai svarbu paminėti G. Sykeso ir D. Matzos aprašytus savo poelgių pateisinimo būdus: *atsakomybės, žalos, aukos neigimą, smerkiančiųjų smerkimą bei apeliaciją į svarbesnes aplinkybes* (Sykes, Matza, 1957, p. 664-670). Mūsų manymu, šie neutralizacijos būdai yra universalūs ir dėl savo pritaikomumo gali būti taikomi bet kokiems teisėms

pažeidimams, taip pat ir korupciniam, kaip teisės pažeidėjo pasiteisinimo ir nusiramino būdas. Tarkim, korupcijos dalyvis gali galvoti, kad visi ima arba duoda kyšius, kad atsidėkojimas už paslaugas nepadaro žalos bei neturi aukų, kad teisėsaugos pareigūnai patys tarpusavyje tariasi bei pažeidžia taisykles, kad pasaulyje yra didesnių problemų už korupciją, pavyzdžiui, nedarbas, alkoholizmas, narkomanija.

Korupcijos padarinių supratimui turi reikšmės ir laikas. Pavyzdžiui, „Atitikties įžvalgų korporacija“ (Corporate Compliance Insights, 2016), remdamasi tyrimų rezultatais, savo „Korupcijos psichologijos“ *straipsnyje*¹² teigia, kad kai žala nuo kyšininkavimo atrodo nutolusi laike, žmonės mažiau vertina kyšininkavimą kaip neetišką. Analizuodamas teisės pažeidėjų atsakomybės neutralizacijos būdus psichologas G. Valickas taip pat nurodo, kad „*Žalą santykinai lengva ignoruoti, jei žmogus tiesiogiai nemato aukos kančių arba jeigu veiklą ir jos rezultatus skiria tam tikras laiko tarpas*“ (Valickas, 1997, p. 163).

1.2.9. Psichologiniai korupcijos prevencijos veiksniai

A. Žuravliovas nurodo, kad šiuo metu korupcijos prevencijoje daugiausiai siūlomi teisinio reguliavimo prevencijos būdai (Журавлев, 2012). Tuo pat metu pažymima, kad jų neužtenka, kad teisinio reguliavimo būdai turi būti papildomi ir neteisinais – psichologiniais. Efektyvi kovos su korupcija praktika siūlo pakeisti aukščiau aprašytą pakankamai tolerantišką požiūrį į korupciją kaip į nedidelį nusižengimą, kadangi korupcija iš tiesų yra didelis nusižengimas, griauantis ekonomiką ir visuomenę apskritai. Tuo remiantis A. Žuravliovas siūlo šiuos psichologinius korupcijos prevencijos metodus (Журавлев, 2012):

- 1) Būtina pagrįsti neigiamą korupcijos poveikį visuomenei ir ekonomikai, kelti pragmatinius tikslus kovoje su korupcija. Atitinkamos žinios turi apimti visų lygių švietimo programas.
- 2) Bus naudinga ir efektyviai paruošta masinė propagandinė kompanija su plačiai įtraukta žiniasklaida siekiant paveikti masinę sąmonę. Plačios galimybės atsiveria socialinei reklamai ir psichologams, ruošiantiems skatinamąsias (piaro) reklamas.
- 3) Svarbus veiksnys – moralinių sankcijų (pvz., negalėjimas dirbti valstybės tarnautoju) įtraukimas prieš korupcijos dalyvius. Tyrimų duomenimis kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Suomijoje, kuri yra viena iš skaidriausių šalių, už korupcines veikas numatytos tokios sankcijos kaip negalėjimas niekada daugiau įsidarbinti Valstybės tarnybos pareigose, tuo tarpu Rusijoje, kurioje žymiai daugiau korupcijos, nusikaltusiems už korupcines veikas skiriamos

¹² The psychology of corruption (2016). Corporate Compliance Insights. Paimta iš: <http://www.corporatecomplianceinsights.com/the-psychology-of-corruption/>.

nedidelės bausmės, o tai gali paaiškinti didelį korupcijos paplitimą Rusijoje (Transparency international 2010 metų tyrimo duomenimis).

- 4) Svarbi psichologų dalyvavimo kovos su korupcija kryptis yra psichologinė įstatymų ir jų projektų analizė. Tai ypač aktualu šalims, kuriose daug neefektyvių įstatymų, kurie apskritai skatina visuomenės nepasitikėjimą teisėsauga, ypač kai yra priimami abejotini arba nepopuliarūs įstatymų projektai, kurie vėliau yra atšaukiami arba koreguojami, kai gyventojų nepasitenkinimas tampa masinėmis protesto akcijomis (Журавлев, 2012).

Pasak A. Žuravlio, pateikti metodai, be abejonės, neišsemia psichologijos mokslo ir praktikos potencialių galimybių kovoje su korupcija. Šio autoriaus manymu, korupcijos psichologija kaip savarankiška tyrimo sritis tik formuojasi ir prie jos galima priskirti: 1) kyšių ėmėjų psichologiją, 2) kyšių davėjų psichologiją, 3) socialinių-psichologinių procesų, kurie įtakoja korupciją, visuomenės ir atskirų grupių požiūrio į korupciją tyrimus (Журавлев, 2014).

Korupcijos prevencijos problematiką analizavo ir Vanovskaja. Jos nuomone, efektyvi korupcijos prevencijos priemonė yra Valstybės tarnautojų atlyginimų didinimas (Ванновская, 2020).

1.2.10. Socialinių-psichologinių korupcijos veiksnių įvertinimo problemos

Pagrindinė realaus korupcijos masto matavimo problema yra sunkumas gauti objektyvius duomenis. Dėl to socialinio-psichologinio korupcijos matavimo instrumentu lieka apklausos ir interviu, skirti nustatyti korupcijos suvokimo indeksą¹³ (Соснин, 2011). Šiuo tyrimo būdu remiasi tokie žymūs tarptautiniai korupcijos matavimo tyrimai, kaip „Korupcijos suvokimo indeksas“, „Globalus korupcijos barometras“, „Transparency International“, taip pat Pasaulinio banko „Korupcijos kontrolė“. Svarbi šių tyrimų problema yra patikimų duomenų gavimo sunkumas, dėl tyrimų dalyvių subjektyvumo (Rower, 2009). Tampa akivaizdu, kad korupcijos statistika nėra tiksli todėl, jog niekas neskuba pasiaiškinti teisėsaugos institucijoms dėl dalyvavimo korupcijoje (Климовицкий, Каропова, 2016). Korupcijos statistika parodo tik išaiškintos arba „matomos“ korupcijos mastą, todėl ji neparodo realaus korupcijos masto (Юевич, Журавлев, 2012).

Pasak Klimovickio, pati perspektyviausia iš sociologinių prieigų tiriant socialinius reiškinius ir procesus – tai atsižvelgimas į subjekto veiklą ir išorinius veiksnius, kuriems veikiant atliekama veikla, nes šie veiksniai determinuoja subjekto veiklą (Климовицкий, 2016). Išoriniai veiksniai atspindi

¹³ Korupcijos suvokimo indeksas (KSI) parodo, kaip konkrečioje šalyje suvokiama valstybės bei savivaldybių tarnautojų ir politikų korupcija. Šis indeksas nustatomas remiantis verslo atstovų apklausomis ir kitais ekspertiniais tyrimais. KSI įverčiai apima šimto balų skalę, kur 100 balų žymi labai skaidrią valstybę, 0 balų – labai korumpuotą. Ekspertai pabrėžia, kad vertinant korupcijos suvokimą konkrečioje šalyje reikia atsižvelgti į KSI balus, o ne į valstybių sąrašė užimamą vietą. Tiek balus, tiek vietą gali pakoreguoti viso labo tyrimo metodologijos pokyčiai (<https://www.transparency.lt/korupcijos-suvokimo-indeksas-ksi/>)

aplinkos veiksniai, kurie apima visų materialinių, institucinių, socialinių-kultūrinių ir kitų sąlygų, kuriose pasireiškia socialinis elgesys, sąveiką. Aplinkos veiksniai gali būti tiek pozityvūs, tiek negatyvūs, gali skatinti arba suvaržyti tam tikrą elgesį. Svarbu pažymėti, kad aplinkos veiksniai daro įtaką individų elgesiui ne tiesiogiai, o per individų nuostatas į tuos veiksniai, šios nuostatos gali skirtis nuo objektyvios realybės (Климовицкий, 2016). Vidiniai socialinio elgesio veiksniai siejami su socialine savireguliacija, kuri suprantama kaip vidinė elgesio organizacija, apibrėžianti tikslus ir jų pasiekimo būdus. Vidinius savireguliacijos veiksniai apima vertybių sistemos, socialinės nuostatos, individualios dispozicijos. Jie formuojami sąveikaujant su aplinka pirminės ir antrinės socializacijos proceso metu, tačiau vėliau yra keičiami veikiant asmeninei patirčiai ir subjektyviai reikšmingai informacijai (Климовицкий, 2016). Savireguliacijos veiksniai sąveikaudami su aplinkos veiksniais sukuria socialinio elgesio motyvaciją. Tam tikro elgesio tikimybė kiekvienu momentu nustatoma atsižvelgiant į sudėtingą dinaminę išorinių veiksnių ir savireguliacijos sąveiką, kuri formuoja elgesio motyvus, nulemiančius individo sprendimą dėl tam tikro elgesio būdo (Климовицкий, 2016). Situacijos supratimas, nulemtas asmeninės patirties, draugų ir giminių pasakojimų, žiniasklaidos pateikiamos ir kitos subjektyviai reikšmingos informacijos, „nubrėžia“ konkrečias korupcinio elgesio motyvacijos rūšis (Климовицкий, 2016). Todėl net garbingas žmogus, kategoriškai nusiteikęs prieš korupciją, gali tapti korupcijos dalyviu, jeigu jam atrodys, kad nėra kitos išeities tam tikroje aplinkoje. Ir atvirksčiai, žmogus, gyvendamas aplinkoje, kurioje įprasta dalyvauti korupcijoje, nuvažiuavęs į skaidrią korupcijos atžvilgiu aplinką ir pabandęs duoti kyšį, bus nustebintas gavęs už tai baudą (Климовицкий, 2016).

1.2.11. Apibendrinimas

Nagrinėjant psichologinius korupcijos aspektus, mokslininkai daugiausia dėmesio skiria dalyvaujančių korupcijoje asmenų asmeninių savybių nustatymui, bei kaip jos sąveikauja su išorine aplinka, tai yra su aplinkos poveikiais.

Kone visi mokslininkai tvirtina, kad dalyvaujantiems korupcijoje asmenims būdingi tokie asmeniniai bruožai kaip: godumas, savanaudiškumas, aukštas intelektas, vaidyba, orientacija į materialines vertybes, tačiau kai kurie mokslininkai tvirtina, kad korupcija taip pat gali būti grandis kitiems tikslams pasiekti – pavyzdžiui – aukštą statusą, savigarbą.

Skirtingi, ir tie patys mokslininkai nustatė prieštarigus korupcijos dalyvių bruožus: pagal vieną tendenciją tai uždaro būdo, silpnos valios, žemos savikontrolės, impulsyvūs, neatsakingi, linkę permesti atsakomybę kitiems asmenys; pagal kitą tendenciją korupcijos dalyviai pasižymi aktyvumu, iniciatyvumu, lyderyste, kryptingumu, komunikaciniais įgūdžiais, dideliu emociniu stabilumu ir

aukšta išvystyta savikontrolė (savitvarda). Šių tendencijų skirtumus galima paaiškinti individualiais asmenybių skirtumais, pavyzdžiui charakterio, temperamento, auklėjimo ir panašiai.

Mokslininkai pažymi, kad dažniausiai įsitraukimą į korupciją lemia ne viena kuri nors būdinga korupcijos dalyviams savybė, o kompleksas tam tikrų asmenybės savybių ir / ar kelių motyvų grandinė: pavyzdžiui žemas savęs vertinimas ir godumas kartu su autoriteto siekiu; polinkis į azartą ir godumas; godumas ir impulsyvumas kartu su silpna valia; arba lyderystė kartu su impulsyvumu, ir panašiai.

Pagrindinė spręstina problema korupcijos nagrinėjime tiek iš socialinės, tiek iš psichologinės perspektyvos visada išlieka efektyvi korupcijos prevencijos problema, todėl atlikus tyrimą bus pateiktos inovatyvos, remiantis literatūros analizė ir atlikto tyrimo rezultatais korupcijos prevencijos strategijos.

Tyrėjai nustatė, kad žemas savęs vertinimas ir / ar nepasitenkinimas gyvenimu taip pat sudaro pagrindą įsitraukti į korupciją, siekiant pakelti savigarbą, statusą ir / ar turėti pinigų dėka korupcijos nusipirkti daiktą, kuris keltų pasitenkinimą gyvenimu, tačiau tyrėjai kol kas praktiškai visiškai neskiria dėmesio emocinei korupcijos reikšmei, nors tai yra labai svarbu, kadangi mūsų išgyvenamos emocijos turi tiesioginę reikšmę mūsų savijautai ir tuo pačiu darbingumui, savęs vertinimui bei pasitenkinimui gyvenimu, nes mūsų emocijos vaidina svarbų vaidmenį ir parodo, kaip supantys mus reiškiniai ir aplinkos poveikiai patenkina mūsų poreikius. Poveikiai, padedantys tenkinti mums savo poreikius, sukelia mums teigiamas emocijas, ir atvirksčiai – poveikiai, trukdantys patenkinti mūsų poreikius, sukelia mums neigiamas emocijas. Pavyzdžiui darbuotojas, gaunantis mažą algą, gali išgyventi neigiamas emocijas, tuo pačiu kris jo savęs vertinimas ir pasitenkinimas gyvenimu, o kadangi savęs vertinimas (savigarba) kaip ir pasitenkinimas gyvenimu yra vieni iš svarbiausių žmogaus poreikių ir elgesio motyvų, jis sieks kompensuoti juos kitoje srityje, pavyzdžiui įsitraukdamas į korupciją, siekdamas pakelti savo atlyginimą, kuris jam leis nupirkti daiktą, kuris kels džiaugsmą ir didins pasitenkinimą gyvenimu. Tuo pat metu pati korupcija gali kelti neigiamas emocijas, pavyzdžiui iškreipdama konkurenciją. Todėl analizuojant emocijas, kurias sukelia korupcija įvairiais atvejais, galima suprasti, kaip korupcija siejasi su mūsų poreikių tenkinimu. Dėl šių priežasčių tyrime bus daug dėmesio skiriama emocijoms.

Dauguma mokslininkų pažymi, kad bet kurį asmens veiksmą lemia betarpiška vidinių ir išorinių veiksnių sąveika, ir mokslininkai pabrėžia, kad netgi sąžiningi asmenys, turintys tvirtas antikorporcinės nuostatas (pasižymintys antikorporciniu patvarumu) gali įsitraukti į korupciją išorinių veiksnių įtakoje (esant korupciniam spaudimui). Išoriniai veiksniai susideda iš aplinkinių žmonių

įtaigos, supančios kultūros, situacinių veiksnių. Todėl iškėlėme hipotezę „Tvirtos neigiamos nuostatos į korupciją padeda efektyviai kovoti su korupcija“, kuri bus patvirtinta arba paneigta tyrimo metu.

Iš emocinės korupcijos pusės mokslininkų buvo šiek tiek tyrinėjama tik tai kokias emocijas sukelia korupcijos padariniai (buvo nustatytos neigiamos emocijos), bei buvo nustatyta, kad dauguma žmonių korupciją vertina abejingai, neįvertindami korupcijos daromos žalos. Todėl siekiant nustatyti mažai tyrinėtą sritį, tokias kaip emocinę korupcijos reikšmę, psichologinę korupcijos daromą žalą, korupcijos dalyvių savo poelgių pateisinimo būdus, veiksmingus korupcijos prevencijos būdus, bei sužinoti žmonių nuomonę apie korupciją, o taip pat nustatyti korupciją skatinančius socialinius-psichologinius veiksnius, buvo atliktas empirinis tyrimas.

2. TYRIMO METODIKA

Tyrimo aktualumas. Pagal Specialiųjų tyrimų tarnybos „Lietuvos korupcijos žemėlapis“ 2016 – 2021 metais atliktus tyrimus, korupcijos problema Lietuvoje yra aktuali – 2016 ir 2021 metais užėmė 5-tą vietą po pagrindinių Lietuvos problemų, tokių kaip mažų atlyginimų, emigracijos, kylančių kainų, alkoholizmo (2016 metais); ir mažų atlyginimų, sveikatos apsaugos, kylančių kainų, bedarbystės (2021 metais). Pagal 2018 ir 2019 metais „Lietuvos korupcijos žemėlapis“ atliktus tyrimus korupcijos problema Lietuvoje buvo net pakilusi į 4-tą vietą tarp pagrindinių Lietuvos problemų, tokių kaip mažų atlyginimų, kylančių kainų ir emigracijos.

Atliekant korupcijos tyrimus Lietuvoje dažniausiai buvo analizuojami socialiniai ir teisiniai korupcijos veiksniai, tačiau iki šiol išsamiau nebuvo nagrinėjami dalyvavimo korupcijoje psichologiniai aspektai, lemiantys dalyvavimą korupcijoje ar susilaikymą nuo jos.

Tyrimo tikslas. Pagrindinis tyrimo tikslas – nustatyti ne tik socialinius, bet ir psichologinius veiksnius ir situacijas, kurie daro įtaką dalyvavimui korupcijoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą, atskleidžiant tai, kas yra jau žinoma apie socialinius-psichologinius korupcijos veiksnius ir padarinius.
2. Ištirti žmonių emocines reakcijas, požiūrį į korupciją ir mintis apie korupciją.
3. Ištirti socialinius-psichologinius korupcijos veiksnius ir padarinius.

Tyrimo hipotezė. Neigiamas požiūris į korupciją padeda efektyviai kovoti su korupcija.

Tyrimo objektas. Socialiniai-psichologiniai veiksniai, lemiantys dalyvavimą korupcijoje.

Tyrimo metodika. Iš pradžių sisteminės apžvalgos būdu buvo analizuojama Lietuvos ir užsienio šalių mokslinė literatūra apie socialinius ir psichologinius korupcijos veiksnius, siekiant nustatyti, kokie korupcijos socialiniai-psichologiniai veiksniai ir padariniai jau yra žinomi, o kas dar netyrinėta šioje srityje, buvo bandoma atrasti dėsningumus, lemiančius dalyvavimą korupcijoje.

Literatūros analizė. Išanalizavus literatūrą, buvo nustatyta, kad korupciją skatina tokie socialiniai veiksniai kaip tradicijos (pvz., atsidėkoti), negalėjimas pasiekti savo tikslų kitais būdais, siekis išvengti problemų, įstatymų spragos, socialinis išmokimas, kyšio davimas arba prašymas, nepakankama kontrolė ir atskaitomybė, maži atlyginimai, pažintys su sprendimus galinčiais priimti

asmenimis, situaciniai veiksniai. Iš psichologinių korupcijos skatinimo veiksnių išskiriami žmonių godumas, žemas savęs vertinimas, uždarumas, asmeninės ambicijos, vertybinės orientacijos ir nuostatos, pasitikėjimo trukūmas, neatsakingumas, atsargumas, negailestingumas, polinkis rizikuoti, dvigubi standartai, korupcijos dalyvių naudojami pasiteisinimo būdai (pvz., neigimas ar tvirtinimas, kad visi duoda / ima kyšius), ramumas ir abejingumas vertinant korupcijos pasekmes. Pagrindiniai socialiniai korupcijos padariniai yra visuomeninės plėtros ir pažangos stabdymas, materialiniai nuostoliai. Pagrindiniai psichologiniai korupcijos padariniai yra nerimas, baimė, depresija, moralinė žala. Siekiant patvirtinti, paneigti ir / arba papildyti šiuos veiksnius, taip pat atsižvelgiant į tai, kad dar nebuvo išsamiau tyrinėtos korupcijos sukeltos emocinės reakcijos, taip pat siekiant išsiaiškinti žmonių nuostatas ir mintis apie korupciją, sudarėme klausimyną. Kad geriau suprasti respondentų nuomonę bei įvertinti situacinių veiksnių įtaką, buvo sugalvotos korupcinio įsitraukimo situacijos, galinčios atskleisti respondentų požiūrį į dalyvavimą korupcijoje. Klausimyno pabaigoje buvo renkamos socialinės-demografinės respondentų charakteristikos, siekiant nustatyti respondentų sudėtį pagal amžių, lytį, išsilavinimą, šeiminių padėtį, gyvenamąją vietą, dalyvavimo korupcijoje patirtį, įgytas teisinės žinias bei domėjimąsi teisinės bei korupcinės tematikos informacija spaudoje, internete, televizijoje ir radijuje (žr.1-ą priedą).

2.1. Tyrimo metodas ir atranka

Kadangi siekiame išsiaiškinti kuo daugiau žmonių nuomonių apie korupciją, tyrimo metodu pasirinkome kiekybinę anketinę apklausą. Tiriant žmonių nuomonę, svarbu suteikti jiems galimybę įvairiapusiškai ją atskleisti, todėl klausimyne sudarėme galimybę žymėti kelis atsakymų variantus bei pateikti savo atsakymo variantą (keli klausimai buvo visiškai atviri). Be to, laikėmės konfidencialumo principo, respondentai turėjo galimybę atsakyti tik į norimus klausimus, galėjo kai kuriuos atsakymus palikti nepažymėtus. Nepaisant to, neatsakyti klausimai sudarė tik iki 12,27 proc. Atlikti apklausai buvo pasirinkta netikimybinė patogioji atranka.

2.2. Tyrimo eiga ir dalyviai

Sudarius klausimyną, patalpino jį į internetinės apklausos svetainę www.apklausa.lt. (<https://apklausa.lt/f/socialiniai-psichologiniai-korupcijos-veiksniai-clkb3d4/answers/new.fullpage>). Kadangi svetainėje yra daug anketų, siekiant surinkti kuo daugiau respondentų atsakymų, anketa buvo du mėnesius išlaikoma pradinio puslapio viršuje, naudojantis mokamos reklamos paslaugomis.

Anketos pildymo nuoroda taip pat buvo platinama populiariame socialiniame tinklalapyje "Facebook". Tokiu būdu buvo tiriama interneto vartotojų nuomonė.

Siekiant sužinoti skirtingų socialinių grupių bei sluoksnių respondentų nuomonę, buvo apklausti Lietuvos kriminologų asociacijos ir Vilniaus universiteto 2019 metų balandžio 5 dieną surengtos konferencijos "Nusikaltimų baimė: ko ir kodėl bijome?" dalyviai.

Siekiant sužinoti teisės pažeidėjų nuomonę, buvo apklausti Vilniaus pataisos namų, esančių Rasų g. 8, Vilniuje, nuteistieji. Tyrime taip pat dalyvavo Vilniaus pataisos namų įstaigos pareigūnai, aukštųjų mokyklų studentai ir kiti tyrime panorėję dalyvauti žmonės.

Apklausa praėjo sklandžiai, respondentai parodė didelį aktyvumą pildydami klausimyną, buvo susidomėję, nemažai dalyvių panoro susipažinti su tyrimo rezultatais.

2.3. Tyrimo dalyvių charakteristikos

Iš viso tyrime dalyvavo 277 respondentai, iš jų 109 buvo vyrai (39,35 proc.), 147 – moterys (52,70 proc.) ir 21 (7,58 proc.) nežinomos lyties asmenys.

Respondentų amžiaus grupės: 1) iki 20 metų buvo 29 respondentai (10,46 proc.); 2) 21-30 metų – 110 respondentų (39,71 proc.); 3) 31-40 metų – 61 respondentas (22,02 proc.); 4) 41-50 metų – 38 respondentai (13,71 proc.); 5) 51-60 metų – 11 respondentų (3,97 proc.); 6) 61-70 metų – 2 respondentai (0,72 proc.); 7) 71-80 metų – 1 respondentas (0,36 proc.); 8) nežinomo amžiaus – 25 respondentai (9,02 proc.).

Respondentų išsilavinimo grupės: 1) pradinį išsilavinimą buvo įgiję 5 respondentai (1,80 proc.); 2) pagrindinį išsilavinimą – 20 (7,22 proc.); 3) profesinį išsilavinimą – 9 (3,24 proc.); 4) vidurinį išsilavinimą – 48 respondentai (17,32 proc.); 5) nebaigtą aukštąjį išsilavinimą – 24 respondentai (8,66 proc.); 6) aukštesnįjį išsilavinimą – 17 respondentų (6,13 proc.); 7) aukštąjį išsilavinimą – 120 respondentų (43,32 proc.); 8) nežinomo išsilavinimo – 34 respondentai (12,27 proc.).

3. TYRIMO REZULTATAI

Atsakymo į klausimą „Su kokiais emociniais išgyvenimais Jums asocijuojasi žodis „korupcija“?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
nusivylimas	145	37,2
gėda	114	29,2
baimė	58	14,9
kita (įrašykite)	44	11,3
pasitenkinimas	29	7,4

Pateikdami savo nuomonę (atviras atsakymo variantas), 7 respondentai pažymėjo pyktį (2,52 proc.); 2 – nepasitenkinimą (0,72 proc.); 2 – susierzinimą (0,72 proc.); 2 – neapykantą (0,72 proc.); 2 – neišgyveno jokių emocijų (0,72 proc.); 1 – panieką (0,36 proc.); 1 – šlykštumą (0,36 proc.). Be emocijų respondentai dar nurodė tokias aplinkybes: 3 – nesąžiningumą (1,08 proc.); 3 – neteisingumą (1,08 proc.); 2 – nepasitikėjimą valdžia (0,72 proc.); 1 – agresiją (0,36 proc.); 1 – grėsmę (0,36 proc.); 1 – piktnažiavimą pareigomis (0,36 proc.); 1 – kažką neskaidraus (0,36 proc.); 1 – nusikalstamą veiklą (0,36 proc.); 1 – išdavystę (0,36 proc.); 1 – vertybių numenkinimą (0,36 proc.); 1 – chaosą (0,36 proc.); 1 – skurdą (0,36 proc.); 1 – ekonominį nesaugumą (0,36 proc.); 1 – vagystę (0,36 proc.); 1 – nepagarbą (0,36 proc.); 1 – finansinę naudą (0,36 proc.); 1 – verslą (0,36 proc.); 1 – naudos ieškojimą apeinant įstatymus (0,36 proc.); 1 – greito rezultato siekimą (0,36 proc.).

Atsakymo į klausimą „Kas, Jūsų manymu, skatina korupcinės elgsenos pasireiškimą?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
negalimumas pasiekti savo tikslą teisėtu būdu	139	27,7
tradicija „atsidėkoti“	117	23,4
kyšio davimas ar prašymas	113	22,6
maži atlyginimai	105	21,0
kita (įrašykite)	27	5,4

Pateikdami savo nuomonę (atviras atsakymo variantas), 3 respondentai nurodė norą pasipelnyti (1,08 proc.); 3 – godumą (1,08 proc.); 2 – valdžios troškimą (0,72 proc.); 2 – valdžios reikalavimą duoti kyšį (0,72 proc.); 1 – naudos gavimą (0,36 proc.); 1 – norą turėti galią (0,36 proc.); 1 – greičiau pasiekti savo tikslų (0,36 proc.); 1 – lengviau pasiekti savo tikslų (0,36 proc.); 1 – viltį pasiekti savo tikslų (0,36 proc.); 1 – išlikusius įpročius, kad korupcija yra normalu (0,36 proc.); 1 – apgailėtina biurokratinę sistemą (daugybės popierių pildymas) (0,36 proc.); 1 – iššaknijusį kultūrinį paveldą (0,36

proc.); 1 – administracinius barjerus (0,36 proc.); 1 – baudų gavimą (0,36 proc.); 1 – neteisingą požiūrį (0,36 proc.); 1 – materializmą (0,36 proc.); 1 – teisingumo stoką (0,36 proc.); 1 – nepasitikėjimą valdžia (0,36 proc.); 1 – nepotizmą (0,36 proc.); 1 – nebaudžiamumą (0,36 proc.); 1 – ekonomonį nesaugumą (0,36 proc.).

Atsakymo į klausimą „Kas, Jūsų manymu, trukdo korupcinės elgsenos pasireiškimui?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
asmens atsisakymas paimti arba duoti kyšį	155	33,8
korupcijos prevencijos institucijos (pvz., Specialiųjų tyrimų tarnyba)	105	22,9
nepasitikėjimas kyšį duodančiu ar imančiu žmogumi	90	19,7
viešos antikorupcinės akcijos (pvz., TV laidos, žiniasklaidos publikacijos)	84	18,3
kita (įrašykite)	24	5,2

Pateikdami savo nuomonę (atviras atsakymo variantas), 5 respondentai nurodė nubaudimo baimę (2,16 proc.); 3 – kad niekas netrukdo (1,08 proc.); 2 – kad trukdo sąžiningumas (0,72 proc.); 2 – stiprus antikorupcinis švietimas (0,72 proc.); 1 – dora (0,36 proc.); 1 – savimonės didinimas (0,36 proc.); 1 – mentalitetas ir visuomenės branda (0,36 proc.); 1 – atsisakymas paimti kyšį (0,36 proc.); 1 – griežtos atsakomybės už korupciją neišvengiamumas (0,36 proc.); 1 – atlyginimo didinimas (0,36 proc.); 1 – viešumas ir atsakomybė (0,36 proc.); 1 – pavyzdinis kitų žmonių elgesys (0,36 proc.).

Atsakymo į klausimą „Kaip manote, kokios individualios savybės yra būdingos žmogui, imančiam kyšį?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
godumas	192	45,6
žema savivertė	94	22,3
negailėstingumas	48	11,4
atsargumas	33	7,8
kita (įrašykite)	31	7,4
uždarumas, glaudžių ryšių su kitais žmonėmis neturėjimas	23	5,5

Pateikdami savo nuomonę (atviras atsakymo variantas), 4 respondentai pažymėjo abejingumą ir atsiribojimą nuo korupcijos pasekmių (1,44 proc.); 3 – savanaudiškumą (1,08 proc.); 2 – aroganciją (0,72 proc.); 2 – pranašumo jausmą (0,72 proc.); 1 – nesąžiningumą (0,36 proc.); 1 – nepatikimumą (0,36 proc.); 1 – pasitikėjimą savimi (0,36 proc.); 1 – tikslo siekimą (0,36 proc.); 1 – padoraus gyvenimo siekimą (0,36 proc.); 1 – nepasitenkinimą esama situacija (0,36 proc.); 1 – pragmatiškumą (0,36 proc.); 1 – per mažą atlyginimą (0,36 proc.); 1 – nusivylimą sistema (0,36 proc.); 1 – tingėjimą (0,36 proc.); 1 – žemesnę moralę (0,36 proc.); 1 – nemokėjimą atsisakyti paimti kyšį (0,36 proc.); 1 – tam tikrų vertybinių nuostatų, susijusių su bendra visuomenės gerove, neturėjimą (0,36 proc.); 1 – plačiau ir galingus ryšius, dėl ko nebijoma imti kyšio (0,36 proc.); 1 – norą pasipelninti (0,36 proc.); 1 – rūpestingumą (0,36 proc.); 1 – empatiją (0,36 proc.); 1 – norą padėti (0,36 proc.).

Atsakymo į klausimą „Kaip manote, kokios individualios savybės yra būdingos žmogui, duodančiam kyšį?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
nekantrumas	120	27,1
žema savivertė	102	23,1
ambicingumas	71	16,1
abejingumas	65	14,7
susvetimėjimas bei atitolimas nuo visuomenės narių	46	10,4
kita (įrašykite)	38	8,6

Pateikdami savo nuomonę (atviras atsakymo variantas), 5 respondentai pažymėjo, kad tai noras pasiekti savo tikslą (2,16 proc.); 3 (1,08 proc.) – noras atsidėkoti; 3 (1,08 proc.) – beviltiškumas; 2 (0,72 proc.) – pasidavimas tradicijoms duoti kyšį; 2 – baimė (0,72 proc.); 2 – gudrumas (0,72 proc.); 2 – neviltis (0,72 proc.); 1 – ambicingumas (0,36 proc.); 1 – savanaudiškumas (0,36 proc.); 1 – pasitikėjimas savimi (0,36 proc.); 1 – klasingumas (0,36 proc.); 1 – atkaklumas (0,36 proc.); 1 – begėdiškumas (0,36 proc.); 1 – atsargumas (0,36 proc.); 1 – godumas (0,36 proc.); 1 – perfekcionizmas (0,36 proc.); 1 – neprotingumas (0,36 proc.); 1 – nepatiklumas (0,36 proc.); 1 – baimė nepaklusti įmonės vadovui (0,36 proc.); 1 – dosnumas (0,36 proc.); 1 – nusivylimas teisėtais būdais (0,36 proc.); 1 – panika, kad dėl negauto paskutinio parašo jau surinkti parašai nebegalios (0,36 proc.); 1 – nepasitikėjimas įstatymu (0,36 proc.); 1 – emocijos (0,36 proc.); 1 – noras gauti, kas nepriklauso (0,36 proc.); 1 – atsakomybės išvengimas (0,36 proc.); 1 – materializmas, siekis pasiekti tikslą greitu ir užtikrintu veiksniu (0,36 proc.); 1 – norėjimas pateisinti imančio kyšį lūkesčius (0,36 proc.); 1 – kūrybiškumo stoka (0,36 proc.); 1 – savanaudiškumas (0,36 proc.); 1 – nesąžiningumas (0,36 proc.); 1 – žemas išsilavinimas (0,36 proc.); 1 – polinkis į smurtą, nusikalstamą veiklą (0,36 proc.); 1 – socialinės atsakomybės nebuvimas (0,36 proc.); 1 – noras sulaukti malonesnio aptarnavimo (0,36 proc.).

Atsakymo į klausimą „Kaip manote, kokioje situacijoje kyšio davimas galėtų būti pateisinamas?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
jeigu reikia padėti sergančiam giminaičiui (pvz., kyšis chirurgui)	111	33,7
kita (įrašykite)	107	32,5
jeigu reikia pasiekti savo tikslą	42	12,8
jeigu reikia pagreitinti kokių nors paslaugų (leidimo) terminą	39	11,9
jeigu reikia išsaugoti vairuotojo teises	30	9,1

Pateikdami atvirą atsakymų variantą 93 respondentai (33,57 proc.) pažymėjo, kad kyšio davimas yra nepateisinamas, iš jų 67 respondentai (72,04 proc.) mano, kad kyšio davimas yra nepateisinamas niekada ir jokiomis situacijomis, 20 respondentų (21,50 proc.) – kad kyšio davimas tiesiog yra nepateisinamas. Kai kurių respondentų argumentai: „Kyšiai negali būti pateisinami jokiose situacijose, deja, realybė yra kitokia“; „Nėra tokių kyšio davimo situacijų, jei sistema subalansuota“; „Jokioje negalima visai duoti kyšio, žmogus dirba ir gauna atlyginimą, tai kam jam dar duot aš nesuprantu!!!“; „Jokiose, kiekvienas be kyšio privalo atlikti savo pareigas“. 6 respondentai (6,45 proc.) nepateisina kyšio davimo, bet nurodo tam tikras išlygas: „Na iš tiesų kyšio davimas yra

nepateisinamas iš principo, bet kartais tenka susidurti su aplinkybėmis, kai jo davimas gali iš esmės pakeisti padėtį, ypač siejamą su sunkių sveikatos problemų sprendimo kokybe arba greičiu“; „Nėra pateisinamas, bet... jei tai gyvybės ir mirties klausimas, susijęs su pačiais artimiausiais žmonėmis, galėčiau nusižengti savo principams“; „Niekur. Atrodytų galėtų būti pateisinamas medicinos institucijose ir pan., kur žmogui suteikia pagalbą. Tai yra tarsi toks psichologinis nuraminimas savęs, kad jei duosiu specialistui kyšį, jausiuos ramiau, nes padarys darbą geriau (nors ne visada specialistai padaro gerai, net ir gavę papildomų pinigų)“; „Nepateisinamas, nebent reikalaujama ar leidžiama suprasti, kad be kyšio nebus suteikta kokybiška paslauga“; „Neturi būti pateisinamas, nebent yra noras atsidėkoti pinigais už suteiktą pagalbą, bet ne prieš jos suteikimą“; „Aš prieš tokius dalykus. Galbūt išimtis būtų, kaip padėka“.

Papildomas pateisinančias kyšio davimo priežastis nurodė 13 respondentų (4,69 proc.). Pateisinimo priežastys: „Jeigu grėšia pavojus gyvybei ir nėra kitos išeities“; „Kyšio davimas chirurgui“; „Medicinoje be kyšio kažin ar apsisuksi... deja“; „Laiko saugojimas. Kitų ir savo resursų taupymas“; „Jeigu esi užsimaskavęs pareigūnas ir mėgini pričiupti asmenis, kurie priima kyšius“; „Galėtų būti ir daugiau atvejų kada galima tai pateisinti“; „Manipuliacija kitais asmenimis, siekiant sau naudos“; „Baudžiamosios bylos uždarymas“; „Jeigu tikslas yra moralus ir teisingas“; „Jeigu reikia išgelbėti kitą žmogų“; „Kai esi tarp apgavikų“; „Norint įduoti policijai korumpuotą žmogų ir renkant įrodymus“; „Visi duoda visiems, kuriems reikia“.

Atsakymo į klausimą „Kaip manote, kokioje situacijoje kyšio davimas yra visiškai nepateisinamas?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
jeigu dėl kyšio davimo iškyla grėsmė kito žmogaus gyvybei	163	29,1
jeigu problemą galima išspręsti be kyšio	145	25,9
jeigu dėl kyšio davimo iškyla grėsmė kito žmogaus turtui	121	21,6
jeigu dėl kyšio davimo kyla grėsmė būti pagautam ir nubaustam	96	17,1
kita (įrašykite)	35	6,2

Pateikdami atvirą atsakymų variantą 30 respondentų (10,83 proc.) pažymėjo, kad kyšio davimas yra nepateisinamas, iš jų 25 (83,33 proc.) nurodė, kad kyšio davimas yra nepateisinamas visose situacijose. 2 respondentai (6,67 proc.) pažymėjo, kad nepateisinama duoti kyšį visais atvejais su išlyga, kai reikia gelbėti žmogaus gyvybę (pvz., „Visais atvejais duoti kyšį yra nepateisinama, nebent iš jo reikalaujama ir yra grėsmė artimo gyvybei“); 1 respondentui (3,33 proc.) nepriimtinas pats kyšio davimas; 1 respondentas (3,33 proc.) nurodė, kad nusikaltimas iš esmės yra nepateisinamas; 1 respondentas (3,33 proc.) pažymėjo, kad „Apskritai kyšio davimas yra „nepateisinamas dalykas“. Tuo tarpu kyšio davimą pateisina tik 3 respondentai (1,08 proc.), iš jų 1-as (33,33 proc.) nurodė, kad visose situacijose yra pateisinama duoti kyšį; 1-as (33,33 proc.) – kad nepateisinama būtų duoti kyšį tik tada „Jeigu tikslas nemoralus, savanaudiškas, skatinantis puikybės demonstravimą“; 1-as (33,33 proc.) – kad nepateisinama duoti kyšį tik „Jeigu iškyla pavojus visuomenei ir valstybei“.

Atsakymo į klausimą „Įsivaizduokite situaciją, kad žmogus kažkam davė kyšį. Kaip jis bandytų pateisinti savo poelgį?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
be kyšio nebuvo įmanoma išspręsti problemos	165	34,4
visi duoda kyšius	134	27,9
kyšio buvo prašoma	110	22,9
kyšio davimas padėjo ramiau jaustis	58	12,1
kita (įrašykite)	13	2,7

Pateikdami atvirą atsakymų variantą, 2 respondentai (0,72 proc.) pažymėjo, kad buvo norėta atsidėkoti. 2 respondentai (0,72 proc.) pažymėjo, kad tas asmuo niekaip nebandytų pasiteisinti; 1 respondentas (0,36 proc.) pažymėjo, kad tas asmuo panaudotų bet kokią kitą pasiteisinimą. Kitų respondentų atsakymai: „Istatymai, ypač institucijų vidinės normos parašytos taip, kad be kyšio neapsieisi“; „Be kyšių ligoninėje būtum pamirštas ir žiūrėtų į tave kreivai, lyg esi bjaurus, kad paprašai vaistų ar dar kažko“; „Visais laikais buvo korupcija“; „Korumpuota valdžia bei institucijos“; „Kam teisintis, jei elgiasi racionaliai?“; „Už kyšį buvo „nupirkta“ pirmumo teisė“.

Atsakymo į klausimą „Įsivaizduokite situaciją, kad žmogus iš ko nors paėmė kyšį. Kaip jis bandytų pateisinti savo poelgį?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
atlyginimas yra per mažas, kad galėtum oriai išgyventi	161	33,9
visi ima kyšius	122	25,7
kyšis niekam nepakenkė	97	20,4
žmogus, kuris davė kyšį, ir taip turi daug pinigų	78	16,4
kita (įrašykite)	17	3,6

Pateikdami atvirą atsakymų variantą 3 respondentai (1,08 proc.) pažymėjo, kad tas asmuo pasiimtų kyšį, nes davė; 1 iš jų nurodė „aš neprašiau, pats / pati davė“. 1 (0,36 proc.) respondentas nurodė, kad tas asmuo naudotų bet kurią kitą pateisinimą. Yra tokių atsakymų: „Norma imti, nerašyta taisyklė“; „Negalvojau, kad tai blogai“; „Žmogus norėjo atsidėkoti“; „Kiekviena paslauga turi savo kainą“; „Nenorėjo įžeisti kyšį davusio asmens“; „Jis neturi savivertės, tai nepateisinama“; „Kam jam teisintis?“; „Aš tik noriu turėti didesnę pelną sau“; „Paslauga už pinigus“; „Reikia išlaikyti šeimą“.

Atsakymo į klausimą „Kaip manote, kaip jaučiasi žmogus, kuriam korupcija padėjo išspręsti jo problemas, tačiau dėl korupcinio akto buvo kam nors pakenkta (pvz., Petras paprašė advokato perduoti kyšį teisėjui, dėl to bylos nutartis buvo nepalanki kitam žmogui). Kaip jaučiasi Petras?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
jis yra abejingas kito žmogaus nesėkmei	144	40,2
jis galvoja, kad ir jam anksčiau kas nors buvo pakenkęs	88	24,6
jis galvoja kad „tokia yra lemtis“	55	15,4
jis gailisi, kad dalyvavo korupcijoje	48	13,4
kita (įrašykite)	23	6,4

Pateikdami savo nuomonę (atviras atsakymo variantas), 6 respondentai (2,16 proc.) pažymėjo savanaudiškumą. Respondentų komentarai: „Petras yra savanaudis, egoistas“; „jis gavo savo dalį“; „jis galvoja „kieno auksas, to ir taisyklės“; „džiaugiasi savo rezultatu“; „galvoja, kad gaila kito žmogaus, bet AŠ (jis) svarbiau“; „Greičiausiai galvoja koks blogas teisėjas, niekuo negalima pasitikėti. Ir džiaugiasi kad gerai susitvarkė“; 4 respondentai (1,44 proc.) pažymėjo abejingumą: „Kas davė ir kas paėmė kyšį, nerūpi kitų likimas“; „Tikėtina, jog Petras yra abejingas arba ieško pasiteisinimų“; „Petras jaučiasi puikiai, nes greičiausiai buvo išspręsta jo problema ir Petru turėtų būti „džin“ kas ten kam buvo nepalanku“; „Nerūpi tam Petru kitas žmogus“. Dėl kyšio perdavimo 2 respondentai (0,72 proc.) nurodė pasekmių žinojimą: „Petras žinojo kuo rizikuoja“; „manau jis puikiai žino pasekmes“. 1 respondentas (0,36 proc.) nurodė atsiribojimą nuo pasekmių: „Petras stengiasi negalvoti apie tai“. Taip pat yra atsakymų apie pranašumo jausmą: 1 respondentas (0,36 proc.) pažymėjo, kad „Petras jaučiasi esąs pranašesnis už visus kitus proceso dalyvius - advokatą, teisėją ir kitą žmogų“; „1 respondentas (0,36 proc.) nurodė galingumą: „jis jaučiasi galingesnis už kitus“; 1 respondentas (0,36 proc.) – gėdos jausmą: „jaučia gėdos jausmą“.

Atsakymo į klausimą „Kaip manote, kaip jaučiasi žmogus, kuriam korupcija padėjo išspręsti jo problemas, ir dėl korupcinio akto niekam nebuvo pakenkta?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
jis džiaugiasi	121	30,2
jis jaučia pasitenkinimą, todėl bandys dalyvauti korupcijoje ir ateityje	101	25,2
jis yra abejingas, buvo kam nors dėl to pakenkta, ar ne	91	22,8
jis pradeda jausti toleranciją korupcijai ir nustoja smerkti korupciją	73	18,2
kita (įrašykite)	14	3,5

Atsakydami į atvirą klausimą 2 respondentai (0,72 proc.) pažymėjo, kad išgyvenimai priklauso nuo žmogaus. Vieno respondento komentaras: „Vienas gali jausti, kad gal ir nevertėjo, kitas būti abejingas.“; 2 respondentai (0,72 proc.) pažymėjo situacijos naudingumą: „Kiekvienas veiksmas turi savo atoveiksmį. Šis abipusiai naudingas“; „Dar geriau, negu prieš tai buvusioje situacijoje“; 1 respondentas (0,36 proc.) pažymėjo abejingumą: „jam nerūpi, pakenkta ar ne“; 1 respondentas (0,36 proc.) pažymėjo, kad tas asmuo jaučiasi nuostabiai; 1 respondentas (0,36 proc.) pažymėjo, kad „jis mano, kad korupcija yra kaip arbatpinigiai tarnautojui“; 1 respondentas (0,36 proc.) pažymėjo, kad „gali jausti ir diskomfortą, bet pasiteisina, kad kitais būdais nebuvo galima pasiekti tikslo“; 1 respondentas (0,36 proc.) pažymėjo, kad „Jis jaučiasi pranašesnis, mokantis gyventi“; 1 respondentas (0,36 proc.) nurodė, kad jis jaučiasi pažemintas.

Atsakymo į klausimą „Prisiminkite kokį nors pažįstamą asmenį, kuris yra tikrai garbingas ir sąžiningas žmogus. Kaip manote, kokios aplinkybės galėtų jį paskatinti įsitraukti į korupciją?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
jeigu jis ar jo artimas giminaitis susirgs, ir reikės duoti kyšį gydytojui	148	37,5
jeigu jo alga būtų nepakankama išlaikyti šeimą	105	26,6
jeigu jam tektų nuolatos stebėti, kad jo darbo kolegos ima kyšius	71	18,0
jeigu jo artimas šeimos narys papasakotų, kad buvo davęs ar paėmęs kyšį	46	11,6

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
kita (įrašykite)	25	6,3

Pateikdami atvirą atsakymų variantą 6 respondentai (2,16 proc.) pažymėjo, kad garbingas žmogus jokioje situacijoje neįsivels į korupciją. Pasak vieno respondento „*niekas manau nepaskatintų, juk jo moralė aukšta*“. Tačiau 3 respondentai (1,08 proc.) nurodė, kad garbingas žmogus gali įsitraukti į korupciją kritinėse situacijose. Dviejų respondentų komentarai buvo tokie: „*Kritinėse situacijose, kai skubiai bus reikalingi pinigai ligoninėje, operacijai ir etc.*“; „*aplinkybės, kurias jis suvoks kaip kritines*“. 3 respondentai (1,08 proc.) nurodė, kad garbingas žmogus gali įsitraukti į korupciją dėl artimųjų gelbėjimo: „*Jeigu jis ar jo artimas žmogus pateks į bėdą*“; „*Grėsmė šeimai ir artimiesiems*“; „*Sveikata, šeima*“. Kiti respondentai nurodė, kad: „*Išgelbėti kitą žmogų*“; „*Pinigai arba asmeninis turtas, problemos su vaikais*“; „*garbingas žmogus ieškos kitos sprendimo išeities*“; „*viskas turi savo kainą*“; *kad „aplinkybės gali būti įvairios*“; „*Jei jo garbė kyla dėl darbo galingoje institucijoje, kurioje visi garbingai ir atsakingai (su tvarka) ima „arbatpinigius*“; „*Jeigu tas žmogus garbingas ir sąžiningas, tai jis JAU įsitraukęs į korupciją, nes tai yra garbės ir sąžinės reikalas*“; „*Ieškos kitų sprendimo variantų*“.

Atsakymo į klausimą „Kokie emociniai išgyvenimai Jums kyla, kai iš žiniasklaidos, pažįstamų asmenų, ar iš asmeninės patirties sužinote apie kieno nors isitraukimą į korupciją?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
pyktis	148	47,4
susidomėjimas	63	20,2
abejingumas	56	17,9
kita (įrašykite)	36	11,5
džiaugsmas	9	2,9

Pateikdami atvirą atsakymo variantą, respondentai nurodė tokius emocinius išgyvenimus kaip 12 (4,33 proc.) nusivylimą, iš jų vienas respondentas pažymėjo, kad „*nusivylimas tuo žmogumi*“; 2 (0,72 proc.) – panieką; 2 (0,72 proc.) – apmaudą; 2 (0,72 proc.) – bejėgiškumą; 2 (0,72 proc.) – kad nekyla jokių jausmų; 1 (0,36 proc.) – nepasitenkinimą; 1 (0,36 proc.) – pasibjaurėjimą; 1 (0,36 proc.) – pasišlykštėjimą; 1 (0,36 proc.) – baimę; 1 (0,36 proc.) – abejones dėl ateities; 1 (0,36 proc.) – pyktį; 1 (0,36 proc.) – susierzinimą; 1 (0,36 proc.) – gėdos jausmą. Buvo pateikta ir tokių minčių ir jausmų: 1 (0,36 proc.) – gėda dėl pažįstamo asmens; 1 (0,36 proc.) – noras žinoti aplinkybes; 1 (0,36 proc.) pagalvojo, kad „*įstrigo*“; 1 (0,36 proc.) – „vienodai“; 1 (0,36 proc.) – jautė pasididžiavimą. Kai kurių respondentų atsakymai: „*eilinis vagis*“; „*žinojo kuo rizikuoja*“; „*toks gyvenimas*“; „*negarbė tam žmogui: dirbantis specialistas, o vagia, kaip bedarbis, padugnė. Keista.*“; „*No sense. Gerai, bet dažniausiai niekas nekreipia dėmesio į (būsimus) žygdarbius*“; „*nelygybė, visiškas nusižeminimas pinigų kultui*“; „*viskas gerai*“.

Atsakymo į klausimą „Kokios mintys Jums kyla, kai iš žiniasklaidos, pažįstamų asmenų, ar iš asmeninės patirties sužinote apie kieno nors isitraukimą į korupciją?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
--------------------	--------	-----------

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
kad korupcija yra dažnas reiškinys	123	32,3
kad valdžia negeba pažaboti korupcijos	118	31,0
kad jos dalyviams nepavyko nusišalinti korupcijos	65	17,1
kad be kyšių šiais laikais išgyventi yra neįmanoma	49	12,9
kita (įrašykite)	26	6,8

Pateikdami atvirą atsakymo variantą, respondentai nurodė „eilinis vagis“; „valdžia pati rodo pavyzdį“; „visko numatyti neįmanoma, tik nuspėti“; „nieko nuostabaus, tai Lietuva“; „valstybėje per daug biurokratijos ir nelygybės“; „tai ne kaip atrodo, jei specialistų valstybės Tarnyboje algos bus normalios (pasakė vienas atkurtos Valstybės vadovas)“; „kad vis dėl to pagavo“; „džiaugsmas dėl demaskavimo, pyktis“; „kodėl taip buvo pasielgta?“; „neteisėta veikla“; „kad korupcija yra valdžia“; „kad valdžia ir yra labiausiai korumpuota“; „gaila, kad įkliuvo“; „kad vyksta interesų konfliktas ir vieni pašalina kitus“; „Kad tai kada nors baigsis. Kyšiai - sovietinis relikvas“; „kad sugedusi visuomenė yra“; „noras palikti Lietuvą“; „blogai tada“; „visgi korupcija dar gyvuoja...“; „kad pagaliau kažkas nori mažinti korupciją. Arba tas žmogus per daug yra susidūręs savo aplinkoje su tuo“; „gaila, jog korupcija vis dar egzistuoja“.

Atsakymo į klausimą „Kaip manote, kokie korupcijos padariniai gali lemti tai, kad žmogus susilaikys nuo korupcinės praktikos ateityje?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
asmuo, įsitraukęs į korupciją, bus nubaustas	184	39,9
bus pakenkta kito žmogaus sveikatai ar iškilis pavojus jo gyvybei	104	22,6
asmuo, įsitraukęs į korupciją, bus sugėdintas	87	18,9
bus pakenkta kito žmogaus materialinei gerovei	67	14,5
kita (įrašykite)	19	4,1

Pateikdami atvirą atsakymo variantą 2 respondentai (0,72 proc.) pažymėjo bausmės neišvengiamumą; 2 (0,72 proc.) – viešą gėdą; 1 (0,36 proc.) – sugėdinimą; 1 (0,36 proc.) – reputacijos pakirtimą; 1 (0,36 proc.) – kad ne kartą nepasieks savo tikslo. Kai kurių kitų respondentų nuomonė: „Kitą vyriausybę, pakeisti valdžią, griežtinti įstatymus“; „suprastėjusi ekonominė situacija tame sektoriuje“; „krentantis statusas visuomenėje, pvz., kylantis klientų nepasitikėjimas“; „įtarimas, kad yra sekamas STT“; „Gal korupcinė praktika yra priklausomybė? Juk daugeliu atvejų tie, kurie dalyvauja korupcinėje praktikoje, yra gerai uždirbantys žmonės“; „asmuo, įsitraukęs į korupciją, bus priverstas atlikti socialinį darbą, padėti kitiems ir negauti už tai atlygio“; „Bus nubaustas ir atimtas grobis“.

Atsakydami į atvirą klausimą „Kokia aplinkybė galėtų sustabdyti nuo kyšio davimo?“, 8 respondentai (2,88 proc.) pažymėjo, kad tai viešas sugėdinimas; 5 (1,80 proc.) – laisvės atėmimas; 5 (1,80 proc.) – asmeninės nuostatos, įsitikinimai ir vertybės; 5 (1,80 proc.) – pakenkimas artimiesiems; 4 (1,44 proc.) – informacijos gavimas, kaip būtų galima išspręsti problemą be kyšio; 3 (1,08 proc.) – viešas pasmerkimas, iš jų vienas – jo socialinio rato pasmerkimas; 3 (1,08 proc.) – pašalinimas iš darbo; 3 (1,08 proc.) – pakenkimas karjerai; 3 (1,08 proc.) – mirties bausmė; 3 (1,08 proc.) – kyšis nieko nepakeistų; 2 (0,72 proc.) – baudos; 2 (0,72 proc.) – pinigų stygius; 2 (0,72 proc.) – baimė; 2

(0,72 proc.) – atsisakymas paimti kyšį; 2 (0,72 proc.) – asmeninė atsakomybė; 2 (0,72 proc.) – didelė bausmė; 1 (0,36 proc.) – asmeninė gėda ir savivertės kritimas; 1 (0,36 proc.) – sąžinės graužatis; 1 (0,36 proc.) – baudžiamoji atsakomybė; 1 (0,36 proc.) – tam tikrų veiksmų uždraudimas; 1 (0,36 proc.) – įrašymas į asmens dokumentą; 1 (0,36 proc.) – tikėjimas valstybės doros ateitimi; 1 (0,36 proc.) – sąžiningumas; 1 (0,36 proc.) – gėdos sukėlimas atsisakant paimti kyšį; 1 (0,36 proc.) – ambicijos pasiekti tikslą savarankiškai; 1 (0,36 proc.) – kyšio davimas / ėmimas prilygintas labai žeminančiai veiklai; 1 (0,36 proc.) – garantuotai priimtas nepalankus problemos sprendimas nusavinus kyšiui skirtas priemonės; 1 (0,36 proc.) – šeimos bei artimiausių žmonių aiški nuomonė prieš kyšio davimą; 1 (0,36 proc.) – esant akivaizdžiai elgesio pasekmei; 1 (0,36 proc.) – valstybės tarnautojų netoliaravimas kyšių prašytojų ir jų davėjų, kad visi būtų vienodai baudžiami nuo 500; 1 (0,36 proc.) – draugų pavyzdžiai kaip spręsti problemas be kyšio; 1 (0,36 proc.) – būtų prigrąšinta, arba iškeltos kokios nors sankcijos; 1 (0,36 proc.) – asmuo privalėtų atlikti socialinį darbą, pvz., dirbti vaikų / senelių namuose, padėti socialiai remtiniams žmonėms, sutvarkyti aplinką ir už tai negauti atlygio; 1 (0,36 proc.) – jei už paslaugą būtų nustatyta kaina; 1 (0,36 proc.) – kyšio davimas darytų įtaką kito žmogaus gyvybei; 1 (0,36 proc.) – šeimos išardymas; 1 (0,36 proc.) – pareigūnai policijos automobiliuose; 1 (0,36 proc.) – jeigu prašytų dar daugiau; 1 (0,36 proc.) – aplinkinių elgesys; 1 (0,36 proc.) – teisybė; 1 (0,36 proc.) – grąšinimas; 1 (0,36 proc.) – kiekvieno žmogaus skirtingi sprendimai; 1 (0,36 proc.) – visų variantų gana didelė tikimybė (kad sustabdys nuo kyšio davimo); 6 (2,16 proc.) – jokios aplinkybės („*Jokia - jeigu norės, tai ir duos*“; „*Galbūt grasinimas, bet esmė tame, kad jeigu jis norės kyšį paimti, tai paims ir jo niekas nesustabdys. Viskas priklauso nuo pačio žmogaus*“) 6 (2,16 proc.) – nežinau.

Kai kurie respondentai atsakydami į atvirą klausimą pateikė aplinkybes, padėsiančias išvengti korupcijos (nurodydami tikimybę procentais). Pavyzdžiui, respondentai nurodė, kad 100 proc. nuo korupcijos pagelbėtų tokios priemonės: 3 respondentai pažymėjo viešą gėdą („*vaizdo kamera viešinama gyvai video per facebooką su jo veidu ir ką jis daro, kad daug žmonių matytų*“; „*viešas pasmerkimas*“; „*vieša gėda*“); 3 respondentai nurodė mirties bausmę; 3 respondentai pažymėjo, kad gali padėti galimybė išspręsti problemą be kyšio („*visada yra problemos sprendimas*“; „*netikėtai atsiradusi galimybė problemą išspręsti ir be kyšio*“; „*patikimos ir veikiančios informacijos gavimas, kaip galima išspręst problemą be korupcijos (pateikiant realų pavyzdį)*“); 2 respondentai pažymėjo laisvės atėmimą („*neišvengiamas pasodinimas į kalėjimą*“); 2 respondentai nurodė, kad niekas negali išgelbėti nuo korupcijos, kad nėra tokios priemonės. Kiti respondentai pažymėjo tokias aplinkybes kaip žmogaus moralinius, religinius įsitikinimus, sąžiningumą, baudžiamąją atsakomybę, šeimos bei artimiausių žmonių aiškia nuomonę prieš kyšio davimą, prarastą galimybę dirbti valstybiniame sektoriuje, jei už paslaugą būtų nustatyta kaina, kyšio nepriėmimą, jei kyšio davimas darytų įtaką kito žmogaus gyvybei, jei asmenį už tai nubaustų pinigine bauda, asmeninę gėdą ir savivertės kritimą, šeimos išardymą.

Respondentai nurodė tokias aplinkybes, kurios su 90 proc. tikimybe padėtų išvengti korupcijos: 3 respondentai nurodė artimiesiems padarytą žalą („*būtų pakenkta jo artimiesiems*“; „*žala artimiesiems*“; „*kad tai gręstų jo šeimos narių gyvybei*“). Kitos respondentų nurodytos aplinkybės: įrašymas į asmens dokumentą, „*bus gėda, nes neims*“, baimė, aiškiai išsakyta nuomonė, kad kyšio duoti nereikia, nes ir be jo viskas bus padaryta tinkamai.

Respondentai nurodė tokias aplinkybes, kurios su 80 proc. tikimybe padėtų išvengti korupcijos: 3 respondentai nurodė viešą sugėdinimą („viešas sugėdinimas“, „viešai paskelbti žmonės, kas davė ir kam davė“, „paviešinimas“). Kitos respondentų nurodytos aplinkybės: neturejimas resursų, aplinkinių elgesys, individualios vertybės, išugdyta aiški moralė, „patys kažko imtųsi“. Kai kurių respondentų komentarai: „Valstybės tarnautojų netoliaravimas kyšių prašytojų ir jų davėjų. Kad visi būtų vienodai baudžiami bauda nuo 500 eurų. Ir jeigu veiktų, tai sąžiningai visiems be išimties, o ne tik parašyta įstatyme būtų, tai 80 proc. davėjų ir gavėjų, manau, susilaikytų nuo kyšio davimo“; „dažniausiai duoda kyšius gydymo įstaigose, jei gydytojas ar slaugė nežiūrėtų tokiom akim, kad duok pinigų, bet patys kažko imtųsi, tai būtų 80 proc.“.

Respondentai nurodė tokias aplinkybes (komentarai), kurios su 70 proc. tikimybe padėtų išvengti korupcijos: „Jam būtų uždrausti tam tikri veiksmai, jo laisvė“; „Asmuo privalėtų, atlikti socialinį darbą, pvz., dirbti vaikų / senelių namuose, padėti socialiai remtiniams žmonėms, sutvarkyti aplinką. Už tai negauti atlygio“; „visuomenė pasmerktų“.

Respondentų manymu, su 50 procentų tikimybe išvengti korupcijos padėtų baimė, tai, „kad davus kyšį niekas nepasikeistų“, tikėjimas valstybės doros ateitimi, ambicijos pasiekti tikslą savarankiškai, nušalinimas nuo einamų pareigų, galimybė pakenkti savo karjerai; su 40 proc. tikimybe – galvojimas apie kitus, empatija, jeigu būtų prašoma dar daugiau pinigų, asmens socialinio rato pasmerkimas ir pan.

Kitos respondentų nurodytos antikorporacinės priemonės (nenurodant procentų): „reali laisvės atėmimo bausmė“, „bausmės padidėjimas už korupciją“, „griežtas kyšio atsisakymas“, „įsitikinimai“, „akivaizdžios elgesio pasekmės“, „teisybė“, „pavojus, kad bus pakenkta šeimos nariams“, „didelė bausmė“, „draugų pavyzdžiai, kai problemos sprendžiamos be kyšio“, „nepasiektas tikslas“, „kokios nors sankcijos“ ir pan.

Atsakymo į klausimą „Kaip manote, koku laipsniu žmonių korupcinę elgseną skatina išoriniai veiksniai (pvz., mažas atlyginimas, ilgas teikiamų paslaugų atlikimo terminas ir pan.)“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
labai skatina	70	25,3
skatina labiau nei vidutiniškai	69	24,9
vidutiniškai skatina	60	21,7
šiek tiek skatina	43	15,5
Neatsakė į klausimą	19	6,9
visiškai neskatina	16	5,8

Atsakymo į klausimą „Kaip manote, koku laipsniu žmonių korupcinę elgseną skatina vidiniai veiksniai (pvz., tokios individualios savybės kaip godumas, siekis praturtėti ir pan.)?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
skatina labiau nei vidutiniškai	92	33,2
labai skatina	72	26,0

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
vidutiniškai skatina	50	18,1
šiek tiek skatina	28	10,1
Neatsakė į klausimą	20	7,2
visiškai neskatina	15	5,4

Atsakymo į klausimą „Kaip galėtumėte apibūdinti savo požiūrį į korupciją?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
labai neigiamas	139	50,2
nei neigiamas, nei teigiamas	54	19,5
šiek tiek neigiamas	50	18,1
Neatsakė į klausimą	18	6,5
šiek tiek teigiamas	11	4,0
labai teigiamas	5	1,8

Tyrimo dalyviams taip pat buvo pateiktos septynios hipotetinės situacijos, kurias jie turėjo įvertinti nurodydami, kaip pasielgs tos situacijos herojus.

1-os situacijos vertinimo rezultatai („Rimgaudas, gerai uždirbantis verslininkas, užsiimantis naujų namų statyba ir butų pardavimu, nusipirko žemės sklypą naujo namo statybai. Kadangi namo statybai reikia gauti leidimą, Rimgaudas kreipėsi į atitinkamą savivaldybės skyrių. Šiame skyriuje jis sužinojo, kad leidimas bus paruoštas per 2 mėnesius. Norint gauti leidimą per savaitę, reikėtų nelegaliai sumokėti 500 eurų. Kaip pasielgs Rimgaudas?“)

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
sumokės 500 eurų kyšį ir gaus leidimą namo statybai per savaitę	178	64,3
palauks leidimo 2 mėnesius	77	27,8
Neatsakė į klausimą	22	7,9

2-os situacijos vertinimo rezultatai („Alfredas, būdamas komandiruotėje Baltarusijoje, užėjęs į prekybos centrą pamatė, kad perkant 10 butelių vyno yra taikoma 15 proc. nuolaida, o perkant 20 butelių – net 30 proc. nuolaida. Alfredas nutarė nupirkti 20 vyno butelių, kad gautų didesnę nuolaidą (jis pagalvojo, kad vyną galės išdalinti dovanoms giminaičiams bei bendradarbiams, ir dar pasiliks šiek tiek kitiems metams). Grįžtant į Lietuvą muitinės poste Alfredas pamatė užrašą, kad per Baltarusijos sieną galima įsivežti ne daugiau kaip 2 butelius alkoholinių gėrimų. Kontrolės poste pareigūnas Alfredui pasakė, kad 18 vyno butelių bus konfiskuota, tačiau kartu užsiminė, kad sumokėjus 50 eurų jis gali būti praleistas. Kaip pasielgs Alfredas?“)

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
sumokės 50 eurų kyšį ir parveš namo visus nusipirktus vyno butelius	196	70,8
paliks 18 vyno butelių muitinėje, kad nepažeistų įstatymo	57	20,6
Neatsakė į klausimą	24	8,7

3-ios situacijos vertinimo rezultatai („Aloyzas 25 metus dirbo prekių iškrovėju „Maximos“ parduotuvėje. Nuo sunkaus darbo jis pradėjo šlubuoti. Po kurio laiko Aloyzas kreipėsi į „Neįgalumo ir

darbingumo nustatymo tarnybą“, norėdamas gauti neįgalumo grupę, tačiau čia jam buvo pasakyta, kad sveikatos sutrikimas yra nedidelis ir neįgalumo grupės jis negaus. Apie šį įvykį Aloyzas papasakojo savo kaimynei, kuri jam pasakė, kad norint gauti neįgalumo grupę, reikia duoti kyšį. Kaip pasielgs Aloyzas?“)

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
pabandys duoti kyšį ir gauti neįgalumo grupę	191	69,0
nieko nedarys, nes jam buvo atsakyta suteikti neįgalumo grupę	60	21,7
Neatsakė į klausimą	26	9,4

4-os situacijos vertinimo rezultatai („Paulina įsidarbino Valstybinėje maisto ir veterinarijos tarnyboje. Jos darbo paskirtis yra tikrinti, ar mitybos paslaugas teikiančios įmonės laikosi higienos reikalavimų. Tikrindama įmones, vienoje iš jų Paulina aptiko pažeidimų: kavinė gamino salotas neplaudama prieš tai daržovių, maistas buvo paduodamas lankytojams nesiplaunant rankų po to, kai buvo paimami pinigai. Paulina susisiekė su šios kavinės direktoriumi ir pasakė, kad dėl minėtų pažeidimų ji siūlys panaikinti licenziją (teikti maitinimo paslaugas). Tada direktorius, norėdamas išsaugoti turimą licenziją, pasiūlė 500 eurų kyšį. Kaip pasielgs Paulina?“)

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
atsisakys kyšio ir panaikins licenziją	147	53,1
pasiims kyšį ir paliks licenziją galioti	105	37,9
Neatsakė į klausimą	25	9,0

5-os situacijos vertinimo rezultatai („Virgilijus užsiima verslu: atidarė drabužių parduotuvę ir, siekdamas daugiau uždirbti, pats parsiveža ir papildoma parduotuvę naujomis prekėmis. Kartą skubėdamas iki parduotuvės atidarymo atvežti naujų prekių, jis viršijo greitį – vietoje leistino 90 km/val. greičio, važiavo 120 km/val. greičiu, ir buvo sustabdytas policijos. Jam buvo pasakyta, kad 6 mėnesiams bus atimtos vairavimo teisės, tačiau policijos patrulis užsiminė apie tai, kad galima sumokėti 150 eurų. Kaip pasielgs Virgilijus?“)

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
duos pareigūnui 150 eurų kyšį	191	69,0
susitaikys su tuo, kad praras vairavimo teises 6-iems mėnesiams	57	20,6
Neatsakė į klausimą	29	10,5

6-os situacijos vertinimo rezultatai („Danguolei 71 metai, tačiau gaudama pensiją, ji dar dirba. Darbdavys kiekvieną rudenį prašo jos pasitikrinti sveikatą. Paskutinį kartą tikrinant sveikatą, Danguolei buvo pasakyta, kad per metus jos sveikata pablogėjo ir sveikatos patikrinimo pažymyje bus nurodyta, kad ji negali dirbti. Tačiau Danguolė jaučiasi gana gerai ir dar norėtų padirbėti bei sukaupti papildomų pajamų buto remontui. Kaip pasielgs Danguolė?“)

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
pasiūlys gydytojui 50 eurų kyšį, kad ji pratęstų leidimą dirbti	171	61,7
daugiau nebedirbs ir stengsis pragyventi vien iš pensijos	79	28,5
Neatsakė į klausimą	27	9,7

7-os situacijos vertinimo rezultatai („Miglė atsigulė į ligoninę gydyti plaučių uždegimą. Jos palata keturvietė, šalia guli dar trys sunkiai sergančios moterys, dėl to Miglė jautėsi nepatogiai.

Vaikščiodama ligoninės koridoriumi ji pamatė, kad yra kelios palatos, kur guli tik po vieną arba po dvi moteris. Miglė paprašė sesutės, kad ją perkeltų į kitą, mažesnę palatą, tačiau sesutė atsakė, kad už tai reikia primokėti 50 eurų. Kaip pasielgs Miglė?“)

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
sumokės 50 eurų kyšį ir persikels į mažesnę palatą	160	57,8
pasiliks keturvietėje palatoje	89	32,1
Neatsakė į klausimą	28	10,1

Atsakymo į klausimą „Kur Jūs praleidote didžiąją savo gyvenimo dalį?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
dideliame mieste	179	64,6
mažame miestelyje	42	15,2
rajono centre	23	8,3
kaime	17	6,1
Neatsakė į klausimą	16	5,8

Atsakymo į klausimą „Ar Jūsų kada nors prašė duoti kyšį?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
ne	148	53,4
taip	110	39,7
Neatsakė į klausimą	19	6,9

Atsakymo į klausimą „Ar kada nors prašėte, kad Jums duotų kyšį?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
ne	237	85,6
taip	24	8,7
Neatsakė į klausimą	16	5,8

Atsakymo į klausimą „Ar Jums kada nors teko tarpininkauti korupcijoje? (pvz., nurodyti ar nukreipti pas asmenį, kuris gavęs kyšį išspręstų problemą)?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
ne	201	72,6
taip	60	21,7
Neatsakė į klausimą	16	5,8

Atsakymo į klausimą „Ar Jums teko išklaudyti kokias nors teisingas disciplinas (jeigu studijavote (-uojate) ne teisę)?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
ne	170	61,4
taip	67	24,2
Neatsakė į klausimą	21	7,6
aš studijavau (-uoju) teisę	19	6,9

Atsakymo į klausimą „Ar Jūs domitės teisinės tematikos informacija žiniasklaidoje?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
taip	135	48,7
ne	125	45,1
Neatsakė į klausimą	17	6,1

Atsakymo į klausimą „Ar Jūs domitės korupcinės tematikos informacija žiniasklaidoje?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
taip	133	48,0
ne	127	45,8
Neatsakė į klausimą	17	6,1

Atsakymo į klausimą „Kokiais žiniasklaidos šaltiniais Jūs naudojotės? (galima žymėti kelis atsakymų variantus)“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Procentas
internetas	120	31,7
televizija	106	28,0
spauda	89	23,5
radijas	56	14,8
kita (įrašykite)	8	2,1

Pateikdami savo nuomonę (atviras atsakymo variantas), 2 respondentai (0.72 proc.) paminėjo pokalbius su kitais žmonėmis; 1 respondentas (0.36 proc.) – socialinį tinklalapį „Facebook“; 1 respondentas (0.36 proc.) – žinias, delfi; 1 respondentas (0.36 proc.) – socialinius tinklus, oficialius institucijų sprendimus kaip informacijos šaltinį apie korupciją.

Atsakymo į klausimą „Ar Jums kada nors teko duoti kyšį?“ rezultatai:

Atsakymo variantai	Kiekis	Santykis
ne	175	63,2
taip	85	30,7
Neatsakė į klausimą	17	6,1

Atsakymo į klausimą „Kyšio davimo arba nedavimo priežastis (-ys) (įrašykite)“ rezultatai:

34 respondentai (12,27 proc.) turi neigiamą požiūrį į korupciją ir kategoriškai arba iš principo nenori joje dalyvauti: „Kyšio davimas prieštarauja mano įsitikinimams“, „Nepateisinu, nei kas duoda, nei kas ima“, „Iš principo nepritariu korupcijai“, „Nedaviau ir neduosiu“, „Niekada neduodu“, „Principinė nuostata – neduoti kyšio“, „Iš principo neduodu, nors yra gyvenimiškų atvejų, kur būtų davimas panaikinęs kliūtis“, „Netoleruoju kyšių politikos“, „Iš principo neduočiau, net jei prašytų. Ir praneščiau apie tai. Dėl korupcijos kenčia bendra valstybės gerovė, nesurenkami mokesčiai, klesti korupcija, nepotizmas, nusikalstamumas ir kt.“, „Neduodu, nes manau, kad kiekvienas turi dirbti savo darbą gerai be jokių išorinių „paskatinimų“. Jei alga yra maža arba nesusitvarkai su terminais, reikėtų keisti darbą, o ne imti kyšius“, „Aš prieš tokius dalykus. Visi dirbam savo darbą, už kurį gaunam atlyginimą. O jei netenkina atlyginimas, tada keisti darbą reikia“, „Visi mes už savo darbą gauname algą. Nenoriu prisidėti prie korupcijos“, „Nemanau, kad tai teisinga kitų žmonių atžvilgiu, ypač tų, kurie neturi galimybės duoti kyšį, nes jų sunki materialinė padėtis“, „Niekada nebūsiu už kyšių davimą. Mane labai erzina toks požiūris, kad norint ką nors gauti, ar gauti greičiau, būtina duoti kyšį“, „Nedaviau ir neketinu duoti kyšio iš principo, tegu būtų pasaulio pabaiga – tėvai taip išauklėjo. Tėvų darbe buvo plačios galimybės gauti kyšį, esu visiškai įsitikinęs, kad niekada nėra jo paėmę“, „Nenoriu mokėti už tai, ką man privalo suteikti nemokamai. O jeigu suteikia mokamai – tada ir klausimų nekyla“, „Netoleruoju neteisybės šalyje ir manau, kad žmonės turėtų pradėti keistis nuo savęs. Manau, kad kiekvienas asmuo gauna algą, jei nori atsilyginti už gerą darbą, nupirk šokoladą“, „Nematau prasmės duoti kyšį. Kiekvienas privalo atlikti savo pareigą arba darbą, nepriklausomai nuo „algos“, jeigu jis pasirinko tą profesiją...“, „Niekada neduočiau, nes žmonės gauną atlyginimus už savo darbą. Kyšio davimas, ėmimas yra senų žmonių kaltė, atėjusi dar iš Sovietų sąjungos laikų“, „Kyšis yra kvaila tradicija, pasilikusi iš sovietinių laikų. Žmogus gaunantis kyšį, gauna algą ir kyšio už savo darbą nėra nusipelnęs“, „Iš principo, net jei akivaizdžiai prašo kyšio, nesiruošiu to daryti. Reikia naikinti tą tradiciją imti ir duoti kyšius, paskui ir gadina visuomenę tos sovietinės sistemos atliekos“, „Nemalonu duoti kyšį“, „Manau, kad žmonės turėtų atlikti savo darbą gerai ir pagal standartus, neprašydami už tai papildomai susimokėti, nes jie jau gauna už tai atlyginimą. Taip pat kyšių davimas / priėmimas trukdo įvairių institucijų darbui, gali sukelti nepatogumų tretiems asmenims (pvz., pirmiausiai aptarnaujami kyšius davę klientai, o ne iš tiesų skubūs atvejai) ir kelia pavojų tiek atskiriems žmonėms, tiek visuomenei (pvz., nenubaudžiami vairuotojai, kurie vairuoja pavojingai, arba leidžiama įmonių veikla, kuriose nėra laikomasi saugumo / higienos ir kt. reikalavimų). Papildomas pinigų prašymas, kartais net reikalavimas (pvz., kai kartais ligoninėse teikiant paslaugas, jos yra suteikiamos akivaizdžiai atmestinais, kol nėra sumokėtas kyšis), mano nuomone, yra tiesiog klientų reketavimas“.

34 respondentai (12,27 proc.) susidūrė su korupcija medicinos srityje: buvo duodas kyšis dėl ligos, operacijos, skubescio priėmimo, o nedavus kyšio, nukentėta („Sunki liga“, „Teko duoti gydytojams dėl geresnės priežiūros ir aptarnavimo“, „Daktarui, dėl pažymos“, „Kai gulėjau ligoninėje“, „Dėl medicininių priežasčių“, „Dėl medicinos pažymos dėl darbo“, „Už biliutenį“, „LIGA-OPERACIJA“, „Gydytojams, nes taip priimta“, „Skubus priėmimas pas profesorių gydytoją“, „Kai serga vaikas, visada duodu kyšį“, „Nukentėjau situacijoje, susijusioje su gydymo įstaiga. Manau, jeigu duočiau kyšį, situacija pasibaigtų kitaip“, „Daviau daktarui, kuomet gulėjau ligoninėje“, „Kyšį teko duoti gydytojams, prieš operaciją, čia turbūt daugiausia korumpuoti“, „Geresnė priežiūra med. įstaigoje“, „Medikams, nes be pinigų nieko nedarė“, „Guldant į ligoninę“, „Manau, kad nieko blogo yra kyšis, jeigu jo nepaduosi, gali netekti gyvybės, nes gydytojai mažiau stengsis dėl tavęs. Ar saugoti savo sveikatą ir gyvybę yra nusikaltimas?“ „Vieną kartą daviau naiviai galvojant, kad bus kokybiškiau suteikta med. pagalba. Buvo labai negera, todėl daugiau niekada to nedarau, nes tikiu, kad situacija gerėja ir visi atsakingai dirba savo darbus“, „Laiko ir gyvybės klausimas (nedavimo)“, „Duotas, kad atsirastų galimybė laiku (o ne po pusės metų) gauti reikiamų medicininių paslaugų sau arba savo artimiesiems“, „Gydytojams, bet jau po operacijos ir nebuvo požymių, kad to kyšio reikalaujama“, „Daug kartų esu davusi kyšį gydytojui, kai reikėjo pagalbos man arba artimiesiems žmonėms“) ir pan.

13 respondentų (4,69 proc.) nenori dalyvauti korupcijoje dėl sąžiningumo: („Noriu būti sąžiningas ir doras pilietis“, „Dar ko, rami sąžinė geriau“, „Nepritariu kyšio davimui, nes tai palaiko nesąžiningumą ir susvetimėjimą intencijose“, „Sąžinė neleidžia duoti kyšio“, „Jaučiuosi padaręs kažką blogo, sąžinės griaužimas“, „Mano nuomone, duoti / imti kyšius yra nemoralu“, „Manau kyšių davimai, korupcija yra pagrindinė negerėjančio gyvenimo priežastis. Esu sąžininga pilietė ir manau, kad žmonės turėtų gauti, kas jiems priklauso arba būti nubaustais, jei to nusipelnė“, „Kyšis – tai dalykas, kuris stabdo tautos / valstybės augimą. Kadangi žmonės yra įpratę "duoti", kad kažkas vyktų, būtų daroma, o tai nėra normalu. Jeigu duoti / imti, tai arba visiems be išlygos, arba niekam“.

13 respondentų (4,69 proc.) nedalyvavo korupcijoje, nes tam nebuvo poreikio ar priežasties, arba neteko susidurti su korupcija: „Niekada nereikėjo, nebuvo būtinybės“, „Neteko susidurti su kyšio davimu“, „Man nereikia duoti kyšio tam, kad pasiekčiau norimą rezultatą“, „Kol kas nepatekau į tokią situaciją, kur tektų svarstyti apie kyšio davimą“, „Nebuvo nei tikslo, nei noro“, „Neteko susidurti su tokiomis problemomis, kurios būtų išsprendžiamos kyšio pagalba“, „Nebuvo prašyta duot, o pats niekada nesiūlau“, „Nebuvo prašę (arba nesupratau, kad prašė)“.

13 respondentų (4,69 proc.) teko susidurti su korupcija policijoje: „Kelių patruliui, kad nekonfiskuotų transporto priemonės“, „Už vairavimą be teisių“, „Kad neprarasti teisių“, „Greičio viršijimas“, „Policijai už tai, jog pravažiavau per mirksintį šviesoforą. Jie argumentavo, kad aš pravažiavau jau per užgesusį. Galima buvo ginčytis, bet man pasirodė paprastesnis variantas, ypač kai policininkas leido suprasti, kad kyšį paims. Čia buvo 2011 m.“, „Pareigūnai prašė 770 litų kai gatvėje sustabdė, vairuojantį neturint tam teisės. Man atsisakius sumokėti 770 litų, mano automobilį nugabeno į saugojimo aikštelę iš kurios automobilio jau nebegalėjau atsiimti“, „Policijai, nes reikalavo“ ir pan.

9 respondentai (3,24 proc.) davė kyšį tam, kad išvengti baudų, problemų ar atsakomybės: „Tam, kad išvengti problemų“, „TAM, kad būtų nutylėta apie mano nusižengimą“, „Siekiant išvengti baudos“, „Dėl bausmės išvengimo“, „Dėl sunkios padėties“, „Siekiant išvengti atsakomybės“ ir pan.

7 respondentai (2,52 proc.) kažkam atsidėjo arba padėjo: „Padėka (po paslaugos gavimo)“, „Buvau tik atsidėjęs saldinių dežute“, „Už gerai suteiktą paslaugą – padėka“, „Kai buvau paauglė, mama liepė "atsidėkoti", „Atsidėjimas gydytojui“.

7 respondentai (2,52 proc.) davė kyšį norėdami greičiau sutvarkyti reikalus: „Greičiau ir kokybiškiau sprendžiamos problemos“, „Davus – greitas rezultatas“, „Kad greičiau būtų sutvarkyti, iforminti dokumentai“, „Greičiau pasiekti sau palankų sprendimą“, „Pagreitino dokumentų gavimą“, „Išvengti nereikalingų rūpesčių“.

7 respondentai (2,52 proc.) mano, kad korupcija yra „kultūrinis paveldas“: „Išišaknijusios tradicijos iš sovietinių laikų“, „Kultūrinis paveldas“, „Kyšis yra kvaila tradicija, pasilikusi iš sovietinių laikų. Žmogus gaunantis kyšį gauna algą, ir kyšio už savo darbą nėra nusipelnęs“, „Kyšio davimas, ėmimas yra senų žmonių kaltė, atėjusi dar iš Sovietų sąjungos laikų“, „Reikia naikinti tą tradiciją imti ir duoti kyšius, paskui ir gadina visuomenę tos sovietinės sistemos atliekos“, „Tiesiog manau, kad tai sovietinis mentalitetas, kurį reikia išnaikinti, todėl kyšio neduočiau, jei priemonės nelegalios – jos netinkamos“.

5 respondentai (1,80 proc.) nurodė, kad neturėjo kito varianto, kaip tik duoti kyšį: „Privertė, net nurodė, ką reikia atnešti“, „Neturėjau kitos išeities, teko duoti kyšį“.

4 respondentai (1,44 proc.) nedalyvavo kopupcijoje dėl pinigų stygiaus: „Nebuvo pinigų duoti“, „Mažas atlyginimas“, „Nėra pinigų už ką duoti, plius baudomis ir skundais galima išmušti iš valdininkų atsakymus“.

4 respondentai (1,44 proc.) nedalyvavo korupcijoje dėl bausmės baimės: „Nedaviau dėl baimės būti nubaustam“, „Nelegali veika užtraukia baudžiamąją atsakomybę“.

3 respondentai (1,08 proc.) manė, kad kyšiai nepadedą spresti problemų: „Negali duoti, todėl kad kyšiai nepadedą, neapsimoka“, „Netikiu kyšių efektyvumu“, „Nereikalingai švaistomi pinigai“.

3 respondentai (1,08 proc.) manė, kad išspręsti problemas galima ir be kyšio: „Nematau prasmės leisti sunkiai uždirbtus pinigus, galima sugalvoti ir kitą būdą kažką pasiekti be kyšio“, „Nemačiau būtinybės tai daryti“.

3 respondentai (1,08 proc.) nedalyvavo korupcijoje dėl godumo: „*Godumas, gaila pinigų*“, „*Man buvo gaila pinigų jį duoti*“.

2 respondentai (0,72 proc.) manė, kad korupcija stabdo tautos / valstybės augimą bei yra pagrindinė negerėjančio gyvenimo priežastis: „*Manau, kyšių davimas, korupcija yra pagrindinė negerėjančio gyvenimo priežastis. Esu sąžininga pilietė ir manau, kad žmonės turėtų gauti, kas jiems priklauso arba būti nubausti, jei to nusipelnė*“, „*Kyšis – tai dalykas, kuris stabdo tautos / valstybės augimą. Kadangi žmonės yra įpratę "duoti", kad kažkas vyktų, būtų daroma, o tai nėra normalu. Jeigu duoti / imti, tai arba visiems be išlygos, arba niekam*“.

2 respondentai (0,72 proc.) manė, kad korupcija gyvuoja dėl nebaudžiamumo („*Nebaudžiamumo jausmas*“).

2 respondentai (0,72 proc.) nurodė, kad dalyvavo korupcijoje dėl geresnių bei kokybiškesnių paslaugų gavimo („*Gauti kokybiškas paslaugas*“).

2 respondentai (0,72 proc.) nurodė, kad dalyvavimo korupcijoje priežastis yra didesnis saugumas („*Gali saugiau jaustis*“).

2 respondentai (0,72 proc.) manė, kad kyšio davimo priežastis yra susijusi su iškilusiais sunkumais tvarkant reikalus: „*Per sudėtingos procedūros*“; „*Savivaldybės, valdžios institucijos darbuotojui. Būtų tekę iš savo lėšų projektuoti elektros pastotę visam kvartalui, norint gauti statybos leidimą. Poelgis nepateisinamas, bet čia buvo akivaizdi priemonė kažkam pasipelnyti. Tyčia sukelti sunkumai, kad žmonės eitų per kyšius*“.

2 respondentai (0,72 proc.) nurodė, kad kyšis nebuvo paimtas („*Kelis kartus siūlyto kyšio nepaėmė*“) ir pan.

3.1. Skirtingų respondentų grupių vertinimai

Tyrime dalyvavo 43 Vilniaus pataisos namų nuteistieji (22-72 metų amžiaus), visi jie buvo vyrai. 27 (62,79 proc.) nuteistieji nurodė, kad iš jų buvo prašoma kyšio, patys kyšio prašė 15 (34,88 proc.) nuteistųjų, tarpininkavo korupcijoje (pvz., nukreipė pas asmenį, kuris už kyšį išspręstų problemą) 27 (62,79 proc.) nuteistieji, 29 (67,44 proc.) nuteistieji davė kyšį. Iš nuteistųjų grupės tik 5 (11,63 proc.) nuteistieji buvo įgiję aukštąjį išsilavinimą, visi jie buvo davę kyšį. 38 (88,37 proc.) nuteistieji buvo įgiję pagrindinį, vidurinį, profesinį, specialųjį arba aukštesnįjį išsilavinimą, iš jų 24 (63,16 proc.) davė kyšį.

Tyrime taip pat dalyvavo 35 akademinės bendruomenės atstovai: įvairių mokslų kryptių mokslininkai ir studentai (daugiausiai kriminologijos ir teisės studijų programų). Tarp jų buvo 20 vyrų (57,14 proc.) ir 15 moterys (42,86 proc.). Iš 12 (34,29 proc.) šios grupės dalyvių buvo prašoma kyšio, tačiau nei vienas akademinės bendruomenės atstovas nenurodė, kad būtų pats prašęs kyšio; tarpininkavo korupcijoje 2 (5,71 proc.) dalyviai, davė kyšį 7 (20 proc.), o 1 (2,86 proc.) dalyvis ketino duoti kyšį, bet kyšio neėmė. 27 (77,14 proc.) akademinės bendruomenės atstovų buvo įgiję aukštąjį išsilavinimą, iš jų 7 (25,93 proc.) buvo davę kyšį (visi jie buvo įgiję aukštąjį išsilavinimą).

Analizuojant respondentų atsakymus galima išskirti tendenciją, kad kuo mažesnis žmogaus išsilavinimas, tuo dažniau jis dalyvauja korupcijoje: iš 38 aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų kyšį buvo davę 17 (44,74 proc.), o iš įgijusių kitoki (žemesnį išsilavinimą) – 25 (53,19 proc.) asmenys.

Išsamesni atlikto tyrimo rezultatai pagal nuorodą:

www.apklausa.lt/f/socialiniai-psichologiniai-korupcijos-veiksniai-clkb3d4/answers/

4. REZULTATŲ APTARIMAS

4.1. Socialiniai korupcijos veiksniai ir padariniai

Tyrimo metu nustatyta, kad iš socialinių korupciją skatinančių veiksnių galima išskirti mažą atlyginimą (ši veiksni paminėjo 21 proc. tyrimo dalyvių). Tai sutampa su Vanovskajos nuomone (Ванновская, 2020), kad norint sumažinti korupcinio elgesio pasireiškimo tikimybę atlyginimai turi būti dideli, be to didelis atlyginimas leidžia patenkinti beveik visus asmens poreikius. Kitas svarbus socialinis korupciją skatinantis veiksnys, nustatytas tyrimo metu, yra tradicijos, pavyzdžiui, atsidėkoti (ši veiksni paminėjo 23,4 proc. tyrimo dalyvių). Apie tradicijų įtaką korupcijos pasireiškimui nurodo tiek korupciją tyrinėję mokslininkai (pvz., Vanovskaja (Ванновская, 2020), Kulikovas (Куликов, 2016), Žuravliovas (Журавлев, 2012)), tiek ir mūsų respondentai (pvz., „*Jis mano, kad korupcija yra kaip arbatpinigiai tarnautojui*“, „*Norma imti, nerašyta taisyklė*“, „*Gydytojams , nes taip priimta*“). Taigi tradicija duoti kyšį, deja, yra paplitusi. Daugiau kaip ketvirtadalis (27,7 proc.) respondentų pažymėjo, kad dalyvauti korupcijoje skatina toks veiksnys, kaip negalėjimas pasiekti savo tikslą teisėtais būdais, 12,9 proc. respondentų mano, kad be kyšių šiais laikais išgyventi yra neįmanoma (pvz., „*Įstatymai, ypač institucijų vidinės normos parašytos taip, kad be kyšio neapsieisi*“; „*Davimo priešastys: netobuli įstatymai*“; „*Valstybės institucijų „silpnas“ atsparumas korupcijai*“; „*Tyčia sukelti sunkumai, kad žmonės eitų per kyšius*“). Tai gali byloti apie perteklinę biurokratiją, lygių teisių ir galimybių visiems neturėjimą, kas sudaro pagrindą korupcijai. Tačiau ne visi turi lėšų ir galimybių dalyvauti korupcijoje, pavyzdžiui, ne visi turi pinigų duoti kyšį (susimokėti) medikams, o tai gali kainuoti sveikatą ar gyvybę ir skatinti suvoktą neteisingumą (pvz., „*Nemanau, kad tai teisinga kitų žmonių atžvilgiu, ypač tų, kurie neturi galimybės duoti kyšį, nes jų sunki materialinė padėtis*“).

22,6 proc. respondentų pažymėjo, kad dalyvauti korupcijoje skatina kyšio davimas ar jo prašymas. Tai sutampa su Vanovskajos nuomone, kad svarbų vaidmenį vaidina socialinė aplinka ir situaciniai veiksniai (Ванновская, 2020). Pavyzdžiui, kai sąžiningas valstybės tarnautojas įsidarbina aplinkoje, kurioje yra didelis korupcinis spaudimas ir jam nuolat siūlomi kyšiai, tokiu atveju padidėja tikimybė, kad jis gali šio spaudimo neatlaikyti. Atvirkštinis variantas, kai kyšio prašo pats valstybės tarnautojas, taip pat įtakoja korupcijos gyvybiškumą, kadangi apklausos rezultatai parodė, kad žmonėms svarbu pasiekti savo tikslą, ir tai yra viena iš kyšių davimo priešasčių. O kai turintis valdžia ar įtaką valstybės tarnautojas leidžia suprasti, kad už kyšį bus išspręsta problema arba tiesiogiai prašo

kyšio, atsiranda abiem pusėms naudingas variantas: kyšių ėmėjui susidaro pagrindas pasipelnyti, o kyšio davėjui – pagrindas išspręsti problemą (pvz., „Kiekvienas veiksmas turi savo atoveiksmį. Šis abipusiai naudingas“, „Laiko saugojimas. Kitų ir savo resursų taupymas“, „Pigesnės paslaugos“, „Kiekviena paslauga turi savo kainą“). Visi minėti veiksniai skatina ir palaiko korupcinę praktiką. Vanovskajos (Ванновская, 2020) ir Žuravlio (Журавлев, 2012) teigimu, korupcijoje daugiausia dalyvauja aukšto intelekto žmonės, tačiau mūsų tyrimo rezultatai parodė, kad aukštąjį išsilavinimą įgiję respondentai, palyginti su įgijusiais žemesnį išsilavinimą, rečiau dalyvauja korupcijoje.

Tyrimo dalyvavę respondentai nurodė tokius socialinius korupcijos padarinius: „Dėl korupcijos kenčia bendra valstybės gerovė, nesurenkami mokesčiai, klesti nepotizmas, nusikalstamumas ir kt.“, „Kyšių davimas / priėmimas trukdo įvairių institucijų darbui, gali sukelti nepatogumų tretiesiems asmenims (pvz., pirmiausiai aptarnaujami kyšius davę klientai, o ne iš tiesų skubūs atvejai) ir kelia pavojų tiek atskiriems žmonėms, tiek visuomenei (pvz., nenubaudžiami vairuotojai, kurie vairuoja pavojingai, arba leidžiama įmonių veikla, kuriose nėra laikomasi saugumo / higienos ir kt. reikalavimų)“, „Kartais ligoninėse teikiant paslaugas jos yra suteikiamos akivaizdžiai atmestinais, kol nėra sumokėtas kyšis“, „Jeigu nepaduosi kyšio, gali netekti gyvybės, nes gydytojai mažiau stengsis dėl tavęs“, „Manau, kad kyšių davimas, korupcija yra pagrindinė negerėjančio gyvenimo priežastis“ ir pan. Iš respondentų atsakymų tampa akivaizdu, kad korupcija sukelia įvairius ir gana pavojingus padarinius, todėl galima sakyti, kad korupcija veikia visuomenę pražūtingai. Išanalizavus respondentų atsakymus, darytina išvada, kad korupcija pavojinga ne tik žmonių sveikatai ar gyvybei, bet ir stabdo visuomenės plėtrą, iškreipia konkurenciją (pvz., suteikiant neteisėtus leidimus), tinkamą paslaugų teikimą (pvz., kai pirmenybė suteikiant paslaugas skiriama davusiems kyši) ir pan. Taigi korupcija skatina bei palaiko neteisėtą veiklą ir nusikalstamumą, kuris kartais gali sukelti labai skaudžius padarinius. Mūsų respondentų atsakymai patvirtina kitų tyrėjų nuomonę, kad korupcija gali pražudyti visuomenę ir stabdyti jos vystymąsi (Бахрушев, 2013), iškreipia sąžiningo verslo konkurenciją, pakerta lygiateisiškumą (Eigen, 2006) ir t. t. Žinoma, kai kuriose situacijose korupcija nėra labai pavojinga, pavyzdžiui, kai reikia sumažinti perteklinius biurokratinius formalumus ar supaprastinta tvarka gauti reikiamą dokumentą, tačiau kadangi korupcija mažiau pavojingose srityse skatina nepriimtinius įpročius ir gali išplisti į labiau pavojingas sritis, jos reikėtų vengti bet kurioje srityje.

4.2. Psichologiniai korupcijos veiksniai ir padariniai

Remiantis mūsų tyrimo rezultatais galima pasakyti, kad imti kyšį skatina tokie psichologiniai veiksniai kaip tam tikros individualios žmonių savybės: godumas (šį veiksnių paminėjo 45,6 proc. tyrimo dalyvių), žemas savęs vertinimas (22,3 proc.), negailestingumas (11,4 proc.), atsargumas (7,8

proc.) ar uždarumas (5,5 proc.). Šie rezultatai patvirtina Vanovskajos (Ванновская, 2013; Ванновская, 2020) nustatytą korupcinės asmenybės psichologinį portretą bei kyšius imančių valstybės tarnautojų psichologinius bruožus.

Gauti rezultatai atskleidė, kad duoti kyšį skatina šios psichologinės žmonių savybės: nekantrumas (ši veiksnį paminėjo 27,1 proc. tyrimo dalyvių), žema savivertė (23,1 proc.), ambicingumas (16,1 proc.), abejingumas (14,7 proc.), susvetimėjimas bei atitolimas nuo visuomenės narių (10,4 proc.). Šie rezultatai sutampa su Vanovskajos (Ванновская, 2020) nustatytais kyšį duodančių asmenų psichologiniais bruožais, taip pat patvirtina jų abejingumą galimoms korupcijos pasekmėms.

Analizuojant pateiktas hipotetines situacijas ir klausiant respondentų, kaip pasielgs tos situacijos veikėjas (ar jis įsitrauks į korupciją, ar ne), daugiau kaip du trečdaliai respondentų (iki 70 proc.) nurodė, kad situacijos veikėjas įsitrauks į korupciją. Tai reiškia, kad didžioji dalis respondentų mano, jog korupcija yra plačiai paplitusi, be to, nurodymas, kad situacijos veikėjas dažnai pasirinks korupcinį elgesį, atspindi Žuravliovo paminėtą (Журавлев, 2012) dvigubų standartų sistemą. Kitaip tariant, nors dauguma respondentų pažymėjo, kad jie yra nusiteikę prieš korupciją, tačiau, kita vertus, jie manė, jog tam tikroje situacijoje verta duoti kyšį.

Mūsų gauti tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, kad vertinant korupciją dominuoja abejingumas (ši veiksnį paminėjo 22,8 proc. tyrimo dalyvių), jeigu korupcija neturėjo įtakos kito asmens gerovei. Kai kitas asmuo pats kam nors pakenkė savo dalyvavimu korupcijoje, abejingumą kitam žmogui nurodė 40,2 proc. tyrimo dalyvių (pvz., „*Kas davė ir kas paėmė kyšį, jiems nerūpi kitų likimas*“). Taigi galima teigti, kad tarp dalyvaujančių korupcijoje asmenų yra daug savanaudžių, egoistų, kuriems nesvarbu, kad dalyvaudami korupcijoje jie pakenkia kitiems.

Dalyvaujantys korupcijoje asmenys naudojami įvairiomis psichologinio nusiramino priemonėmis. Dažniausiai naudojamas pasiteisinimas, kad „be kyšio nebuvo įmanoma išspręsti problemos“, kurį pažymėjo 34,4 proc. respondentų. Šis rezultatas rodo, kad dalis žmonių sprendami problemas susiduria su kliūtimis, kurios gali būti susijusios su pertekline biurokratija, nepakankamais asmens ištekliais arba su kyšio reikalavimu. Kitas dažnai vartojamas pasiteisinimas, kurį nurodė 33,9 proc. respondentų, susijęs su mažu atlygiu – „atlyginimas yra per mažas, jog galėtum oriai išgyventi“. Tai dar kartą patvirtina tokio atlyginimo, kuris leistų daugiau ar mažiau patenkinti visus svarbiausius asmens poreikius, svarbą. Pavyzdžiui, Suomijoje, kur žmonės gauna didelius atlyginimus, praktiškai

nėra korupcijos¹⁴. 12,1 proc. respondentų pažymėjo, kad „kyšio davimas padėjo ramiau jaustis“. Tai atspindi žalingą iššaknijusią tradicijų įtaką, kad tam tikrų profesijų atstovams (pvz., gydytojams) „dera“ ar yra „priimta“ duoti kyšius. Tyrimo metu nustatytas ir toks pasiteisinimas, kad „visi ima“ (tai pažymėjo 25,7 proc. respondentų) arba „visi duoda“ (tai nurodė 27,9 proc. respondentų) kyšius, o tai, tikėtina, atspindi socialinio išmokymo įtaką mūsų elgesiui. Tyrimo dalyvių manymu, korupcijos dalyviai taip pat bando pateisinti savo poelgius naudodami tokius psichologinio pateisinimo būdus kaip atsakomybės neigimas ar atsakomybės perkėlimas (pvz., kad „kyšis niekam nepakenkė“ pažymėjo 20,4 proc. respondentų, kad „žmogus, kuris davė kyšį, ir taip turi daug pinigų“ – 16,4 proc. respondentų, kad „kyšio buvo prašoma“ – 22,9 proc. respondentų).

Kalbant apie psichologinius korupcijos padarinius visų pirma reikia išskirti neigiamus emocinius išgyvenimus: nusivylimą (nurodė 37,2 proc. respondentų), gėdą (nurodė 29,2 proc. respondentų), baimę (nurodė 14,9 proc. respondentų) bei kitas neigiamas emocijas (pvz., pyktį, nepasitenkinimą, neapykantą, bejėgiškumą ir pan.). Apie tai, kad korupcija sukelia neigiamus emocinius išgyvenimus, taip pat nurodo ir kiti tyrėjai, analizavę korupciją (pvz., Vanovskaja (Ванновская, 2013)). Kita vertus, tyrimas atskleidė, kad 7,4 proc. respondentų manymu, korupcijos padariniai gali būti ir teigiamos emocijos (pvz., pasitenkinimas), kurios gali byloti apie tai, kad dalyvavimas korupcijoje leidžia išspręsti problemas ir / arba užsidirbti. Kai kurie respondentai (2,9 proc.) nurodė, kad sužinojus apie kieno nors įsitraukimą į korupciją, gali būti išgyvenamas džiaugsmas (gal būt jis gali kilti dėl to, kad ne tik pats asmuo, bet ir kiti dalyvauja korupcijoje).

4.3. Atgrasymo nuo korupcijos veiksniai

Tyrimo metu nustatyta, kad žmogaus gyvybė yra priežastis tiek duoti kyšį (kad išgelbėti gyvybę, pavyzdžiui, kyšis gydytojui operacijos metu); tiek neduoti kyšį, jei tai kels gresmę gyvybei (22,6 proc. respondentų pažymėjo, kad tokie dalyvavimo korupcijoje padariniai kaip pakenkimas kito žmogaus sveikatai ar pavojaus gyvybei sukėlimas sulaikytų juos nuo dalyvavimo korupcijoje). Tačiau vis dėlto korupcijos prevencijos „lyderiu“ išlieka nubaudimas, kurį, kaip sulaikantį nuo korupcijos veiksnį pažymėjo 39,9 proc. respondentų. Tai patvirtina tą faktą, kad tarp korupcijos dalyvių stebimas abejingumas korupcijos pasekmėms (nubaudimo baimė kone dvigubai didesnė, negu kažkieno sveikatos sutrikdymas ar net gyvybės atėmimas), o tai atspindi žmonių egoistiškumą bei daro korupciją dar pavojingesne, ypač medicinos srityje. Net 34 respondentai (12,27 proc.) buvo susidūrę su korupcija medicinos srityje: buvo duodas kyšis dėl ligos, operacijos, skubescio priėmimo, o

¹⁴ Europos Sąjungos Taryba (2014). „SUOMIJA“ prie ES kovos su korupcija ataskaitos. Briuselis. Paimta iš: https://www.stt.lt/data/public/uploads/2019/12/d1_suomija_st06113-ad26.lt14.pdf.

nedavus kyšio, buvo nukentėta. Analizuojant respondentų atsakymus darytina išvada, kad nors dalis respondentų ir paminėjo, kad nuo korupcijos padėda asmeninės nuostatos; įsitikinimai ir vertybės; pakenkimas artimiesiems; žinojimas, kaip išspręsti problemą be kyšio; tačiau vis tik labiausiai efektyvus korupcijos prevencijos srityje „lyderis“ išlieka nubaudimas, surinkęs net 39,9 proc. tarp labiausiai efektyvios, respondentų nuomone, priemonės nuo korupcijos.

Analizuojant respondentų atsakymus ir mokslininkų nuomonę, korupcijos prevencijos srityje manau būtų efektyvios šios priemonės: atlyginimų didinimas, galimybių suteikimas (pavyzdžiui, aukštojo mokslo prieinamumas visiems gyventojų sluoksniams, darbo vietų didinimas). Taip pat manau efektyvi priemonė korupcijos prevencijos srityje būtų didinti valstybės pareigūnų bei medikų darbo viešumą, skaidrumą ir atskaitomybę. Tačiau manau, kad korupcija išlieka dėl žmonių godumo, ką patvirtina ir tyrimo duomenys, kad net 45,6 proc. respondentų nuomone, kyšių ėmėjams yra būdingas godumas. Pavyzdžiui, respondentų komentarai: „Gal korupcinė praktika yra priklausomybė? Juk daugeliu atvejų tie, kurie dalyvauja korupcinėje praktikoje, yra gerai uždirbantys žmonės“; „nelygybė, visiškas nusizeminimas pinigų kultui“; „Aš tik noriu turėti didesnę pelną sau“; „Pasiiekti tai, ko nori bet kokia kaina.“; „Kyšio davimo priežastys: materializmas, egoizmas, negarbė (savo profesijos / savęs pačio).“ ir pan. Tai liudija, kad netgi turtingi, visko turintys asmenys gali dalyvauti korupcijoje dėl materializmo, egoizmo, godumo, siekio bet kokia kaina pasiekti savo tikslo. Galima manyti, kad būtent tai yra priežastis, dėl kurios korupcija egzistuoja dar nuo Šumerų laikų ir iki šiol neišnyksta. Siekiant ją sumažinti, būtų galima taikyti kitų valstybių antikorupcinės politikos ir praktikos modelį, pavyzdžiui, Suomijos, kuri yra teisinė valstybė ir pasižymi gera patirtimi bei puikia reputacija viešajame administravime¹⁵. Suomijoje gerai veikia baudžiamojo teisingumo sistema, kuri yra pajėgi spręsti aukšto lygio korupcijos bylas ir kurios privalumas – nuo institucijų nepriklausomi prokurorai. Suomijoje valstybės tarnautojai ir piliečiai laiko savaiame suprantamu dalyku, kad teisės privaloma laikytis. Siekiant užkirsti kelią korupcijai, Suomijos vidaus saugumo programoje pabrėžiamas poreikis labiau bendradarbiauti tarptautiniu mastu ir valstybės pareigūnams, ir įmonėms konkrečiuose sektoriuose taikyti prevencines priemones. Iš atliktų tyrimų matyti, kad Suomijoje beveik nėra smulkios korupcijos ir kad piliečiai beveik niekada nesusiduria su prašymais duoti kyšį, einamaisiais klausimais bendraudami su viešojo administravimo įstaigomis¹⁶. Analogiško modelio taikymas padėtų sumažinti korupcijos mastus ir Lietuvoje. Suomijos gyventojai „Gallup“

¹⁵ Europos Sąjungos Taryba (2014). „SUOMIJA“ prie ES kovos su korupcija ataskaitos. Briuselis. Paimta iš: https://www.stt.lt/data/public/uploads/2019/12/d1_suomija_st06113-ad26.lt14.pdf.

¹⁶ Joutsen, M., & Keränen, J. (2009). Corruption and the prevention of corruption in Finland. Teisingumo ministerija, p. 22, A. Salminen et al (2012 m.). Transparency International. Suomijos nacionalinė sąžiningumo sistema. Paimta iš: http://www.transparency.org/whatwedo/pub/national_integrity_system_finland.

2018-2020 metais atlikto tyrimo duomenimis¹⁷, jau ketvirtus metus iš eilės išrenkami laimingiausiais pasaulyje, atsižvelgiant į tokius kriterijus kaip šalies bendrasis vidaus produktas (BVP), socialinės paramos sistema, asmeninės teisės ir laisvės bei korupcijos paplitimas. Tuo tarpu lietuviai yra 38 vietoje pagal laimės indeksą, nors šis rodiklis pakilo iš 41 vietos, taigi situacija šiek tiek gerėja. Šie duomenys patvirtina, kad esant mažesniai atlyginimui ir išgyvenant neigiamas emocijas dėl pagrindinių Lietuvos problemų (pvz., mažų atlyginimų, prastos sveikatos apsaugos, kylančių kainų, bedarbių, korupcijos), lietuviai jaučiasi mažiau laimingesni.

4.4. Tyrimo dalyvių požiūris į korupciją

Tyrimo rezultatai parodė, kad 50,2 proc. respondentų turi labai neigiamą požiūrį į korupciją, o 18,1 proc. – šiek tiek neigiamą požiūrį į korupciją. Taigi galima teigti, kad net 68,3 proc. respondentų turi daugiau ar mažiau neigiamą požiūrį į korupciją. Siekiant nustatyti, ar neigiamą požiūrį į korupciją turintys asmenys esant tam tikroms situacijoms galėtų įsitraukti į korupciją, tyrimo dalyviams buvo pateiktos hipotetinės situacijos, kuriose situacijos herojus tam tikroje situacijoje duoda ar paima kyšį. Gauti duomenys atskleidė, kad net iki 70 proc. respondentų pateisina dalyvavimą korupcijoje, o tai rodo, kad daug asmenų, netgi turinčių neigiamą požiūrį į korupciją mano, kad tam tikrose situacijose verta dalyvauti korupcijoje. Taigi mūsų iškelta hipotezė, kad neigiamas požiūris į korupciją gali padėti efektyviai kovoti su korupcija, nepasitvirtino.

Tyrimo metu taip pat buvo tikrinama, ar yra tokios aplinkybės, kurios gali paskatinti įsitraukti į korupciją net ir sąžiningus žmones. Gauti rezultatai atskleidė, kad tik 6 respondentai (2,19 proc.) nurodė, jog garbingas žmogus jokioje situacijoje neįsitrauks į korupciją. Tai rodo, kad gali būti įvairios aplinkybės, skatinančios nusižengti savo principams. Pavyzdžiui, net 148 respondentai (37,5 proc.) manė, kad garbingas žmogus įsitrauks į korupciją, jeigu jis ar jo artimas giminaitis susirgs, ir reikės duoti kyšį gydytojui. O 105 respondentai (26,6 proc.) nurodė, kad garbingas žmogus gali įsitraukti į korupciją, jeigu jo alga būtų nepakankama išlaikyti šeimą, kas byloja apie svarbų Vanovskajos paminėtą veiksnį apie didelio atlyginimo svarbą (Ванновская, 2020). Galima kelti prielaidą, kad dėl didelio atlyginimo patenkintų poreikių žmogus gali tapti geranoriškesnis kitiems, būti sąžiningesnis ir labiau stengtis kitų labui, išskyrus tuos žmones, kurie yra pernelyg godūs ir egoistai.

71 respondentas (18 proc.) manė, kad garbingas žmogus gali įsitraukti į korupciją tada, kai jam tektų nuolatos stebėti, kad jo darbo kolegos ima kyšius. Tai patvirtina Vanovskajos nuomonę, kad ir asmuo, pasižymintis antikorporciniu patvarumu, korupcinio spaudimo situacijoje gali įsitraukti į

¹⁷ Laurinavičienė, B. (2021). Suomiai – vėl laimingiausi pasaulyje, o lietuviai kyla. Verslo Žinios. Paimta iš: <https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2021/03/19/suomija--vel-laimingiausia-salis-pasaulyje#ixzz6wQKGaKC8>.

korupciją (Ванновская, 2020). Galima pridurti, kad 46 respondentai (11,6 proc.) nurodė, kad garbingas žmogus gali įsitraukti į korupciją, jeigu jo artimas šeimos narys papasakotų, kad yra davęs ar paėmęs kyšį. Minėti faktai patvirtina socialinio mokymosi vaidmenį (žr. Bandura, 2002) išreiškiant vienas ar kitas elgesio formas. Apie aplinkos įtaką asmens elgesiui minėjo ir kiti tyrėjai, pavyzdžiui, E. Sutherlandas savo diferencijuotos asociacijos teorijoje (Sutherland, 1969), Kulikovas analizuodamas žmogų supančią informacinę aplinką (Куликов, 2016), Klimovickis nagrinėdamas subjekto veiklą determinuojančius išorinius veiksnius (Климовицкий, 2016), Žuravliovas analizuodamas nacionalinių tradicijų įtaką (Журавлев, 2012) ir pan. Taigi galima manyti, kad neigiamas požiūris į korupciją gali išsilaikyti tik tokioje aplinkoje, kurioje nepriimtina imti kyšius (kai vienu metu tiek vidiniai asmenybės veiksniai, tiek išoriniai aplinkos veiksniai prieštarauja dalyvavimui korupcijoje).

4.5. Tyrimo ribotumai, praktinės rezultatų pritaikymo galimybės ir tolesnių tyrimų kryptys

Apklausoje dažniausiai dalyvavo interneto vartotojai, jų buvo 192 (69,31 proc.), tiesiogiai popierines anketas užpildė 85 respondentai (30,69 proc.). Tokiu būdu gauti rezultatai daugiausiai atspindėjo interneto vartotojų nuomonę. Be to, didžioji dalis tyrimo dalyvių buvo iki 50 metų amžiaus – 238 respondentai (85,92 proc.). Vyresnių nei 51 metų amžiaus buvo tik 14 respondentų (5,05 proc.), todėl apklausa daugiausiai atspindi jaunų žmonių (21-30 metų buvo 110 respondentų (39,71 proc.) ir 31-40 metų – 61 respondentas (22,02 proc.)) nuomonę. Be to, apklausa daugiausiai atspindėjo dideliame mieste didžiąją gyvenimo dalį praleidusių respondentų nuomonę (jų buvo 179 arba 64,6 proc.). Tuo tarpu tyrime dalyvavo tik 42 (15,2 proc.) respondentai iš mažų miestelių, o iš kaimo – tik 17 (6,1 proc.) respondentų. Todėl ateityje būtų naudinga atlikti panašius tyrimus su didesne vyresnio amžiaus, taip pat mažuose miesteliuose ir kaimuose gyvenančių tyrimo dalyvių imtimi. Tačiau šio tyrimo respondentų pasiskirstymas pagal lytį ir išsilavinimą buvo ganėtinai apylygis: apklausoje dalyvavo 147 moterys (52,70 proc.) ir 109 vyrai (39,35 proc.), o apie pusę visų respondentų – 120 (43,32 proc.) turėjo aukštąjį išsilavinimą. Tiesa, gali būti nedidelė šių rodiklių paklaida, kadangi 21 respondentas (7,58 proc.) nenurodė savo lyties, 25 (9,02 proc.) – savo amžiaus ir 34 (12,27 proc.) – savo išsilavinimo.

Buvo nustatyta, kad daugumai respondentų korupcija sukelia neigiamus emocinius išgyvenimus, tačiau tyrimo metu nebuvo vertinama tyrimo dalyvių psichinė gerovė, jų laimingumas ir / ar sveikata, todėl negalima kalbėti apie tai, kokią įtaką korupcija turi žmonių psichinei gerovei bei sveikatai.

Mokslininkų nuomone, tiriant psichologinius korupcijos veiksmus susiduriama su tokiomis problemomis kaip tyrimo tematikos naujumas, korupcijos reiškinių slaptumas, objektyvių duomenų

apie dalyvavimą korupcijoje neturėjimas, nepakankamas valstybinių institucijų suinteresuotumas renkant ir analizuojant duomenis (Ванновская, 2018). Šiame darbe taip pat yra panašių ribotumų (pvz., galimas kai kurių respondentų nenuoširdumas pildant klausimyną, todėl duomenys gali būti nevisiškai tikslūs). Be to, vienas iš darbo trūkumų yra susijęs su tuo, kad nebuvo atlikta statistinė duomenų analizė.

Gauti rezultatai rodo, kad korupcija yra labiausiai paplitusi medicinos srityje (pvz., respondentai dažnai minėjo, kad be kyšio negali sulaukti kokybiškų gydymo paslaugų, kad kyšio nedavimas sveikatos priežiūros įstaigose gali kainuoti gyvybę ir pan.), todėl korupcijos prevencijos srityje reiktų didesnę dėmesį ir prioritetą skirti būtent medicinos įstaigoms. Be to, gauti rezultatai gali būti pristatyti institucijoms, dirbančioms korupcijos prevencijos srityje, jie gali būti integruojami į antikorupcinio švietimo programas, siekiant padidinti antikorupcinių programų efektyvumą ir pan.

Atsižvelgiant į gautus rezultatus ir paminėtus darbo ribotumus, atliekant tolesnius korupcijos tyrimus reiktų:

- 1) Padidinti ir suvienodinti įvairių tyrimo grupių dalyvių imtį atsižvelgiant į amžių, išsilavinimą, lytį ir gyvenamąją vietą. Apdorojant gautus duomenis reiktų taikyti statistinę duomenų analizę, kad būtų galima nustatyti, ar skirtingų grupių tyrimo dalyvių atsakymai reikšmingai skiriasi.
- 2) Ištirti, kas galėtų paskatinti asmenų, dalyvaujančių korupcijos tyrimuose, atsakymų nuoširdumą ir sumažinti jų atsakymų socialinį pageidaujamumą.
- 3) Palyginti kyšio davėjų ir kyšio ėmėjų psichologines charakteristikas (jų panašumus ir skirtumus).
- 4) Palyginti, kas dažniau dalyvauja korupcijoje: vyrai ar moterys, jaunesni ar vyresni, gyvenantys mieste ar kaime, įgiję aukštąjį, aukštesnįjį, vidurinį ar pradinį išsilavinimą asmenys.
- 5) Ištirti korupcijos aukų emocinius išgyvenimus, šių išgyvenimų įtaką tolesniam jų gyvenimui bei korupcijos aukų psichologinės pusiausvyros atkūrimo būdus.

IŠVADOS

1. Korupciją skatina tokie pagrindiniai socialiniai veiksniai kaip negalėjimas pasiekti išsikeltų tikslų teisėtais būdais, tradicijos, kyšio siūlymas ar prašymas, mažas atlyginimas. Nors korupcija tam tikrais atvejais gali mažinti perteklines biurokratinės kliūtis ir didinti paslaugų prieinamumą, tačiau ji iškreipia konkurenciją, pakerta lygiateisiškumą, gali neigiamai paveikti visuomenę (pvz., sukeldama pavojų kai kurių asmenų sveikatai ir pan.).

2. Korupciją gali skatinti tokios psichologinės savybės kaip godumas, žemas savęs vertinimas, negailestingumas, ambicingumas, abejingumas, susvetimėjimas (atitolimas nuo visuomenės narių). Nors kartais korupcija gali sukelti teigiamus išgyvenimus, dažniausiai ji sukelia įvairias neigiamas emocijas (pvz., nusivylimą, baimę, pyktį, neapykantą, bejėgiškumą), taip pat suvoktą neteisingumą (nes iškreipia konkurenciją, sudaro nevienodas galimybes ir pan.).

3. Korupcija dažniausiai pasireiškia tada, kai tiek vidiniai (psichologiniai), tiek išoriniai (socialiniai) veiksniai skatina korupcinį elgesį (pvz., kai turintis polinkį į korupciją asmuo susiduria su korupciniu spaudimu arba patenka į aplinką, kurioje įprasta duoti kyšį). Net jei asmuo turi neigiamą požiūrį į korupciją, jį dalyvauti korupcijoje gali paskatinti korupcinio spaudimo aplinka arba netikėtai atsiradusios įvairios problemos. Mažiausiai korupcinis elgesys tikėtinas tada, kai pasireiškia korupcijai nepalankūs tiek vidiniai (pvz., žmogaus neigiamas požiūris į korupciją), tiek išoriniai veiksniai (pvz., aplinka, kurioje nepriimtina korupcija).

4. Gauti rezultatai atskleidė, kad didžiajai daugumai (92,6 proc.) respondentų korupcija sukelia neigiamus emocinius išgyvenimus (pvz., nusivylimą, gėdą, baimę, pyktį, panieką ir pan.), tačiau dalis (7,4 proc.) respondentų dėl korupcijos išgyvena pasitenkinimą.

5. Daugiau negu du trečdaliai (68,3 proc.) tyrimo dalyvių turi daugiau ar mažiau neigiamą požiūrį į korupciją, tačiau, jų manymu, korupcija yra dažnas reiškinys, kurio valdžia nesugeba pažaboti.

LITERATŪRA

- Aleknevičienė, J., Bulotaitė, L., Dobryninas, A., Gailienė, D., Gavėnaitė, A., Sakalauskas, G. ir Vileikienė, E. (2007). Socialinės deviacijų problemos. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Bandura, A. (2002). Social cognitive theory of mass communication. *Advances in Theory and Research*. New York: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Baumeister, R. F. (1997). Identity, self-concept and self-esteem: The self lost and found//*Handbook of personality psychology*, Ed. by R. Hogan, J. Johnson, S. Briggs, p. 681-710. San Diego: Academic Press.
- Čepas, A. ir Dobryninas, A. (2016). *Criminalization of corruption: philosophical and legal facets*. Vilnius: Vilnius University Press.
- Darley, J. (2005). *The Cognitive and Social Psychology of Contagious Organizational Corruption*. Brooklyn Law Review: Open-access scholarship from Brooklyn Law School.
- Dobryninas, A., Sakalauskas, G. ir Žilinskienė, L. (2008). Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas.
- Dodge, K. A. (1993). *Social-cognitive mechanisms in the development of conduct disorder and depression, Annual Review of Psychology, Vol. 44: 559-84*.
- Eigen, P. (2006). Korupcijos tinklas. Transparency International. Vilnius: Dialogo kultūros institutas.
- Europos Sąjungos Taryba (2014). „SUOMIJA“ prie ES kovos su korupcija ataskaitos. Briuselis. Paimta iš: https://www.stt.lt/data/public/uploads/2019/12/d1_suomija_st06113-ad26.lt14.pdf.
- Freud, S. (1933). *New Introductory Lecturers in Psychoanalysis*. New York: Basic Books.
- Freud, S. (1964). *An outline or psychoanalysis in J. Strachey (Ed. & Trans). The Standard edition of the complete psychological work of Sigmund Freud, Vol. 23*. London: Hogarth Press.
- Furst, M. (1998). *Psichologija*, p. 367. Vilnius: Lumen.
- Gailienė, D. ir kt. (2004). *Psichologija: vadovėlis 11 – 12 klasėms*, p. 277. Vilnius: Tyto alba.

- Gibbons, M. K., & Rowat, D. C. (1976). *Political Corruption in Canada*. Toronto: McClelland and Stewart Limited.
- Heidenheimer, A., & Johnston, M. (2002). *Political Corruption: Concepts & Contexts*. Third edition. New Brunswick and London: Transaction Publishers.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Jacikevičius, A. (1999). *Įvadas psichologijos mokslų pradžiai: Siela, mokslas, gyveniena*. Vilnius: Žodynas.
- Joutsen, M., & Keränen, J. (2009). Corruption and the prevention of corruption in Finland. Teisingumo ministerija, p. 22, A. Salminen et al (2012 m.). *Transparency International*. Suomijos nacionalinė sąžiningumo sistema. Paimta iš: http://www.transparency.org/whatwedo/pub/national_integrity_system_finland.
- Connely, B. S., & Ones, D. S. (2008). *The personality of Corruption: A National-Level Analysis//Cross-Cultural Research, Vol. 42* (4).
- Korupcijos atspindžiai Lietuvoje: korumpuoti rykliai ant (pa)prastų kabliukų nekimba. (2017). *15min*. Paimta iš: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/korupcijos-atspindziai-lietuvoje-korumpuoti-rykliai-ant-pa-prastu-kabliuku-nekimba-56-772682>.
- Laurinavičienė, B. (2021). Suomia – vėl laimingiausi pasaulyje, o lietuviai kyla. *Verslo Žinios*. Paimta iš: <https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2021/03/19/suomija--vel-laimingiausia-salis-pasaulyje#ixzz6wQKGaKC8>.
- Leff, H. N. (1964). *Economic Development Through Bureaucratic Corruption*. *American Behavioral Scientist, Vol. 8*, November 1964. United States of America: Sage Publications.
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2018). Redakcija: 77 - 2018.06.30 (nuo 2018.07.12).
- Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija (2014). Lietuvos Respublikos strateginių prekių ir technologijų importo, tranzito ir eksporto kontrolės įstatymo pakeitimo įstatymas (suvestinė redakcija nuo 2002-07-05). *e-tar*. Paimta iš: <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=TAR.6493604CFD0E>.

- Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba (2021). „Lietuvos korupcijos žemėlapis“ tyrimas. *STT*. Paimta iš: <https://www.stt.lt/analitine-antikorupcine-zvalgyba/lietuvos-korupcijos-zemelapis/7437>.
- Myers, D. G. (2000). *Psichologija: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*, p. 72. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Mrazauskaitė, L. (2016). Korupcijos skandalai demoralizuoja visuomenę. *Tiesos*. Paimta iš: <http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/korupcijos-skandalai-demoralizuoja-visuomene>.
- Pillay, K. (2013). The psychology of corruption. Paimta iš: <https://www.corruptionwatch.org.za/the-psychology-of-corruption/>.
- Rower, A. (2009). Measuring corruption: *A comparison between the Transparency International's Corruption Perception Index and the World Bank's Worldwide Governance Indicators*, Vol. 07(3), 42-52.
- Semantinio diferenciuolo metodas (2019). Vilniaus universitetas. *Raštija*. Paimta iš: <https://www.xn--ratija-ckb.lt/?act=search&word=http%253A%252F%252Fwww.lexinfo.net%252FImf%2523Psichologijos-%25C5%25BEodynas%252Fsemantinio-diferencialo-metodas-477c37g6b1hc2h4fg5b55c0d3-lexicalentry>.
- Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). *Techniques of Neutralization*. *American Sociological Review*, 22.
- Suslavičius, A. ir Valickas, G. (1999). *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centro spaustuvė.
- Sutherland, E. H., & Cressey, D. R. (1969). *A sociological theory of criminal behavior // Delinquency, crime and social process*. New York: Social Science Research.
- The British Psychological Society (2014). *Code of human Research Ethics*.
- The global coalition against corruption (2012). *Transparency international*. Paimta iš: www.transparency.org/content/download/55725/890310/cpi_report_forweb.pdf.

- The global coalition against corruption (2018). *Transparency international*. Paimta iš: <https://www.transparency.lt/korupcijos-suvokimo-indeksas-ksi/>.
- The psychology of corruption (2016). *Corporate Compliance Insights*. Paimta iš: <http://www.corporatecomplianceinsights.com/the-psychology-of-corruption/>.
- Valickas, G. (1991). *Asmenybės savęs vertinimas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Valickas, G. (1997). Albertas Bandura. *Psichologija*, 16, 135–136.
- Valickas, G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos spaustuvė.
- Valstybės pareigūno teisėto elgesio kodeksas, priimtas Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos 1979 gruodžio 17 dienos nutarimu 34/169.
- Wikipedija, Laisvoji enciklopedija (2020). Paimta iš: https://lt.m.wikipedia.org/wiki/COVID-19_pandemija_Lietuvoje.
- Антонян, Ю. М., Еникеев, М. И., Эминов В. Е. (1996). *Психология преступника и расследования преступлений*. Москва: Юристь.
- Антонян, Ю. М. (2003). *Типология коррупции и коррупционного поведения // Социология и коррупция*. Науч.-практ. конф., 20 марта 2003 г. Москва, стр. 37-41. См. также: url: <http://antonyan-jm.narod.ru/inter3.html>.
- Антонян, Ю. М., Кудрявцев, В. Н., Эминов В. Е. (2004). *Личность преступника*, стр. 234-246. Санкт-Петербург: ООО „Юридический Центр-Пресс“.
- Балашов, А. А., Гаврина, Е. Е., Шорников В. П. (2011). *Коррупция в обществе и уголовно-исполнительной системе России: учеб. пособие / под ред. Е.Е. Гавриной*, стр. 160-183; стр. 165. Рязань: Университет прокуратуры Российской Федерации.
- Бурдые, П. (1999). *Духам господства: генезис и структура бюрократического поля*. Санкт-Петербург: Алетейя.
- Ванновская, О. В. (2013). *Психология коррупционного поведения госслужащих: Монография*. Санкт-Петербург: Книжный дом.

- Ванновская, О. В. (2018). Психология коррупционного поведения государственных служащих, монография, 2-е издание. Москва: Юрайт.
- Ванновская, О. В. (2020). Психологическая диагностика персонала как основа профилактики коррупционного поведения госслужащих, открытая встреча, видео-запись встречи онлайн. Санкт-Петербург: Институт Иматон. Взято из: <https://www.imaton.ru/seminars/psihologicheskaya-diagnostika-personala-kak-osnova-profilaktiki-korrupcionnogo-povedeniya-gossluzhaschih/>.
- Вахрушев, Р. В. (2013). *Социологический смысл коррупции: субъекты и нормативная система // Теория и практика общественного развития, № 9.*
- Википедия, свободная энциклопедия (2017). Взято из: https://ru.wikipedia.org/wiki/психология_коррупции.
- Гаврина, Е. Е. (2010). *Специфика проявления коррумпированного поведения сотрудников правоохранительных органов // Прикладная юрид. психология, № 3, стр. 64-69.*
- Гаврина, Е. Е., Горностаев, С. В., Холопов, В. А. (2011). Коррупционная деструктивность личности сотрудников правоохранительных органов: монография / под ред. Е. Е. Гавриной. М., 2010 (цит. по: Балашов А. А., Гаврина Е. Е., Шорников В. П. Коррупция в обществе и уголовно-исполнительной системе России: учеб. пособие / под ред. Е. Е. Гавриной, стр. 146. Рязань: Университет прокуратуры Российской Федерации.
- Гаврина, Е. Е., Балашов А. А. (2011). *Типология осужденных за коррупционные и экономические преступления // Прикладная юридич. Психология, № 2, стр. 68-74.*
- Гаврина, Е. Е., Хаванова И. С. (2015). *Мотивационная сфера личности бывших сотрудников уголовно-исполнительной системы, совершивших преступления коррупционного характера // Прикладная юрид. психология, № 3, стр. 74-81.*
- Гидденс, Э. (2005). Устроение общества. Москва: Академический проект.
- Добренков, В., Исправникова, Н. (2009). Коррупция: современные подходы к исследованию. Москва: Академический проект.
- Журавлев, А. Л., Юревич, А. В. (2012). *Психологические факторы коррупции//Психология в политике и в управлении, № 3, стр. 57-66.*

- Кашкаров, А. А. (2015). Социально-психологическое исследование состояния должностной преступности в органах публичной власти в Республике Крым и городе Севастополе. Краснодар: Университет МВД России.
- Киселев, В. В. (2016). *Психологические детерминанты антикоррупционного поведения сотрудников государственной организации: диссертация кандидата Психологических наук: 19.00.03* / Киселев Вадим Васильевич; [Место защиты: Российский новый университет] - Москва, 2016.
- Кислер, Д. (2011). Ученые выяснили, что происходит в головах у коррупционеров. *Елизавета медицинский центр*. Взято из: <https://elizaveta-mc.ru/blogs/tag/психология%20коррупции/>.
- Климовицкий, С. В., Кареева, С. Г. (2016). *Методология измерения социально-психологических факторов коррупции*. Институт психологии Российской академии наук. Социальная и экономическая психология 2016. Том 1(4).
- Кроз, М. В., Ратинова, Н. А. (2016). *Психологические подходы к изучению личности коррупционного преступника*. Вестник Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, № 6, стр. 47-53.
- Куликов, А. Ю. (2016). Психологические аспекты коррупции. Ярославль. Взято из: http://yspu.org/images/b/b9/Психологические_аспекты_коррупции.pdf.
- Макарова, М. Н., Вахрушев, Р. В. (2012). *Коррупция как предмет социологического анализа*. Вестник Удмуртского Университета: Философия. Социология. Психология. Педагогика, Вып. 3, стр. 53-59.
- Петровский, А. В., Шпалинский, В. В. (1978). Социальная психология коллектива. Москва: Просвещение.
- Решетников, М. М. (2019). Психология коррупции: утопия и антиутопия. Восточно-Европейский институт психоанализа. Москва: Юрайт.
- Римский, В. Л. (2011). Коррупция и межличностное доверие в современной России. Взято из: www.hse.ru/data/2011/02/10/1208676078/Cor_trust_RF_Rim.doc.
- Соснин, В. А., Журавлев, А. Л., Красников, М. А. (2011). Социальная психология: Учебное пособие для студентов вузов, 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Форум, Инфра-М.

6 видов коррупционных схем в России (2012). *Форбс*. Взято из: <http://www.forbes.ru/svoibiznes/biznes-i-vlast/80739-6-vidov-vzyatok-v-rossii>.

PRIEDAI

1 priedas.

Gerbiamasis (-oji),

Esu Vilniaus universiteto „Sociologijos ir kriminologijos“ magistro studijų programos studentė Jelena Guk. Rašau baigiamąjį darbą apie korupcinės elgsenos socialinius – psichologinius veiksnius. Jums bus pateikti klausimai, susiję su įvairiais korupcinės elgsenos aspektais. Prašome atidžiai perskaityti kiekvieną klausimą ir apibraukti vieną ar kelis Jums tinkančius atsakymus arba nurodyti savo atsakymą (jeigu Jūs nesate susidūręs (-usi) su korupcijos apraiškomis, prašome pateikti savo nuomonę apie tai, kaip Jūs įsivaizduojate asmens įsitraukimą į korupciją). Jūsų atsakymai mums yra labai svarbūs, kadangi jie padės atskleisti žmonių nuomonę apie korupciją. Klausimynas yra anoniminis, todėl Jums nereikės nurodyti savo vardo ar pavardės. Iš anksto dėkojame Jums už dalyvavimą tyrime. Laukiame Jūsų nuoširdžių atsakymų.

Klausimai:

1) Su kokiais emociniais išgyvenimais Jums asocijuojasi žodis „korupcija“?

- a) baimė
- b) nusivylimas
- c) pasitenkinimas
- d) gėda
- e) kita (įrašykite)

2) Kas, Jūsų manymu, skatina korupcinės elgsenos pasireiškimą?

- a) maži atlyginimai
- b) tradicija „atsidėkoti“
- c) kyšio davimas ar prašymas
- d) negalimumas pasiekti savo tikslą teisėtu būdu
- e) kita (įrašykite)

3) Kas, Jūsų manymu, trukdo korupcinės elgsenos pasireiškimui?

- a) korupcijos prevencijos institucijos (pvz., Specialiųjų tyrimų tarnyba)
- b) asmens atsisakymas paimti arba duoti kyšį
- c) viešos antikorupcinės akcijos (pvz., TV laidos, žiniasklaidos publikacijos)
- d) nepasitikėjimas kyšį duodančiu ar imančiu žmogumi
- e) kita (įrašykite)

4) Kaip manote, kokios individualios savybės yra būdingos žmogui, imančiam kyšį?

- a) godumas
- b) atsargumas
- c) negailestingumas
- d) žema savivertė
- e) uždarumas, glaudžių ryšių su kitais žmonėmis neturėjimas
- f) kita (įrašykite)

5) Kaip manote, kokios individualios savybės yra būdingos žmogui, duodančiam kyšį?

- a) ambicingumas
- b) nekantrumas
- c) abejingumas
- d) žema savivertė
- e) susvetimėjimas bei atitolimas nuo visuomenės narių
- f) kita (įrašykite)

6) Kaip manote, kokioje situacijoje kyšio davimas galėtų būti pateisinamas?

- a) jeigu reikia padėti sergančiam giminaičiui (pvz., kyšis chirurgui)
- b) jeigu reikia išsaugoti vairuotojo teises
- c) jeigu reikia pagreitinti kokių nors paslaugų (leidimo) terminą
- d) jeigu reikia pasiekti savo tikslą
- e) kita (įrašykite)

7) Kaip manote, kokioje situacijoje kyšio davimas yra visiškai nepateisinamas?

- a) jeigu dėl kyšio davimo išskyla grėsmė kito žmogaus gyvybei
- b) jeigu dėl kyšio davimo išskyla grėsmė kito žmogaus turtui
- c) jeigu dėl kyšio davimo kyla grėsmė būti pagautam ir nubaustam
- d) jeigu problemą galima išspręsti be kyšio
- e) kita (įrašykite)

8) Įsivaizduokite situaciją, kad žmogus kažkam davė kyšį. Kaip jis bandytų pateisinti savo poelgį?

- a) visi duoda kyšius
- b) be kyšio nebuvo įmanoma išspręsti problemos
- c) kyšio buvo prašoma
- d) kyšio davimas padėjo ramiau jaustis
- e) kita (įrašykite)

9) Įsivaizduokite situaciją, kad žmogus iš ko nors paėmė kyšį. Kaip jis bandytų pateisinti savo poelgį?

- a) visi ima kyšius
- b) atlyginimas yra per mažas, kad galėtum oriai išgyventi
- c) žmogus, kuris davė kyšį, ir taip turi daug pinigų
- d) kyšis niekam nepakenkė
- e) kita (įrašykite)

10) Kaip manote, kaip jaučiasi žmogus, kuriam korupcija padėjo išspręsti jo problemas, tačiau dėl korupcinio akto buvo kam nors pakenkta (pvz., Petras paprašė advokato perduoti kyšį teisėjui, dėl to bylos nutartis buvo nepalanki kitam žmogui). Kaip jaučiasi Petras?

- a) jis yra abejingas kito žmogaus nesėkmei
- b) jis galvoja, kad ir jam anksčiau kas nors buvo pakenkęs
- c) jis gailisi, kad dalyvavo korupcijoje
- d) jis galvoja kad „tokia yra lemtis“

e) kita (įrašykite)

11) Kaip manote, kaip jaučiasi žmogus, kuriam korupcija padėjo išspręsti jo problemas, ir dėl korupcinio akto niekam nebuvo pakenkta?

- a) jis džiaugiasi
- b) jis yra abejingas, buvo kam nors dėl to pakenkta, ar ne
- c) jis jaučia pasitenkinimą, todėl bandys dalyvauti korupcijoje ir ateityje
- d) jis pradeda jausti toleranciją korupcijai, ir nustoja smerkti korupciją
- e) kita (įrašykite)

12) Prisiminkite kokį nors pažįstamą asmenį, kuris yra tikrai garbingas ir sąžiningas žmogus. Kaip manote, kokios aplinkybės galėtų jį paskatinti įsitraukti į korupciją?

- a) jeigu jo alga būtų nepakankama išlaikyti šeimą
- b) jeigu jam tektų nuolatos stebėti, kad jo darbo kolegos ima kyšius
- c) jeigu jo artimas šeimos narys papasakotų, kad buvo davęs ar paėmęs kyšį
- d) jeigu jis ar jo artimas giminaitis susirgs, ir reikės duoti kyšį gydytojui
- e) kita (įrašykite)

13) Kokie emociniai išgyvenimai Jums kyla, kai iš žiniasklaidos, pažįstamų asmenų, ar iš asmeninės patirties sužinote apie kieno nors įsitraukimą į korupciją?

- a) abejingumas
- b) susidomėjimas
- c) pyktis
- d) džiaugsmas
- e) kita (įrašykite)

14) Kokios mintys Jums kyla, kai iš žiniasklaidos, pažįstamų asmenų, ar iš asmeninės patirties sužinote apie kieno nors įsitraukimą į korupciją?

- a) kad korupcija yra dažnas reiškinys
- b) kad jos dalyviams nepavyko nusišalinti korupcijos
- c) kad valdžia negeba pažaboti korupcijos
- d) kad be kyšių šiais laikais išgyventi yra neįmanoma
- e) kita (įrašykite)

15) Kokius emocinius išgyvenimus patirtumėte, jeigu dėl korupcijos, apie kurią sužinojote, Jūs tiesiogiai nukentėtumėte (pvz., policijos patrulis už kyšį neatėmė vairavimo teisių vairuotojui, kuris rizikingai vairavo ir viršijo greitį, o tas vairuotojas vėliau apdaužė Jūsų automobilį)?

- a) liūdesį
- b) pyktį
- c) pasibjaurėjimą
- d) baimę
- e) kita (įrašykite)

16) Kokius emocinius išgyvenimus patirtumėte, jeigu korupcija, apie kurią sužinojote, neturėtų jokios įtakos Jūsų gerovei?

- a) abejingumą
- b) nuostabą
- c) baimę
- d) džiaugsmą
- e) kita (įrašykite)

17) Kaip manote, kokie korupcijos padariniai gali lemti tai, kad žmogus susilaikys nuo korupcinės praktikos ateityje?

- a) bus pakenkta kito žmogaus sveikatai ar iškils pavojus gyvybei
- b) bus pakenkta kito žmogaus materialinei gerovei
- c) asmuo, įsitraukęs į korupciją, bus nubaustas
- d) asmuo, įsitraukęs į korupciją, bus sugėdintas
- e) kita (įrašykite)

18) Įsivaizduokite, kad žmogus nori duoti kyšį, siekdamas sau palankaus problemos sprendimo. Kas galėtų jį sustabdyti nuo tokio poelgio (skliausteliuose nurodykite tikimybę procentais)?

- a) būtų pakenkta jo sveikatai (pvz., esant sveikatos sutrikimui ir kyšio pagalba gavus leidimą dirbti, sveikata nuo darbo dar labiau pablogėtų) (tikimybė proc.)
- b) būtų pakenkta jo socialiniam statusui ir / ar įvaizdžiui (tikimybė proc.)
- c) būtų pakenkta jo materialinei gerovei (tikimybė proc.)
- d) jis būtų nubaustas (tikimybė proc.)
- e) kita (įrašykite) (tikimybė proc.)

19) Kaip manote, kokių laipsnių žmonių korupcinę elgseną skatina išoriniai veiksniai (pvz., mažas atlyginimas, ilgas teikiamų paslaugų atlikimo terminas ir pan.):

1 – visiškai neskatina, 2 – šiek tiek skatina, 3 – vidutiniškai skatina, 4 – skatina labiau nei vidutiniškai, 5 – labai skatina.

20) Kaip manote, kokių laipsnių žmonių korupcinę elgseną skatina vidiniai veiksniai (pvz., tokios individualios savybės kaip godumas, siekis praturtėti ir pan.):

1 – visiškai neskatina, 2 – šiek tiek skatina, 3 – vidutiniškai skatina, 4 – skatina labiau nei vidutiniškai, 5 – labai skatina.

21) Kaip galėtumėte apibūdinti savo požiūrį į korupciją?

1 – labai neigiamas, 2 – šiek tiek neigiamas, 3 – nei neigiamas, nei teigiamas, 4 – šiek tiek teigiamas, 5 – labai teigiamas.

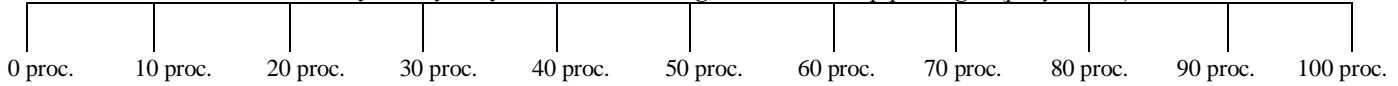
Dabar pateiksime jums keletą istorijų. Perskaitykite jas atidžiai ir nurodykite, kaip, jūsų manymu, pasielgs tos istorijos veikėjas (-a). Mums svarbu, kad atsakytumėte taip, kaip jums atrodo, – čia nėra nei teisingų, nei klaidingų atsakymų. Jums reikės pažymėti pasirinktą atsakymą ir nurodyti, kiek jūs esate įsitikinęs, kad veikėjas (-a) būtent taip pasielgs, ir kiek, jūsų manymu, jo ar jos elgesys yra teisingas.

22) Rimgaudas, gerai uždirbantis verslininkas, užsiimantis naujų namų statyba ir butų pardavimu, nusipirko žemės sklypą naujo namo statybai. Kadangi namo statybai reikia gauti leidimą, Rimgaudas kreipėsi į atitinkamą savivaldybės skyrių.

Šiame skyriuje sužinojo, kad leidimas bus paruoštas per 2 mėnesius. Norint gauti leidimą per savaitę, reikėtų nelegaliai sumokėti 500 eurų. Kaip pasielgs Rimgaudas?

- palauks leidimo 2 mėnesius
- sumokės 500 eurų kyšį ir gaus leidimą namo statybai per savaitę

Kiek esate įsitikinęs ar įsitikinusi, kad Rimgaudas tikrai taip pasielgs? (pažymėkite)

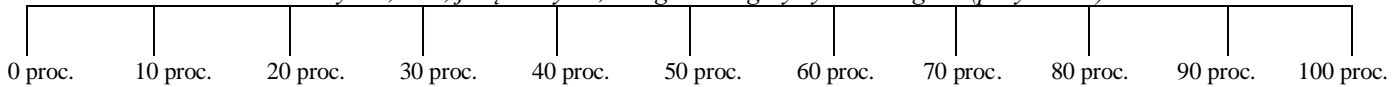

Visiškai įsitikinęs(-usi),
kad taip nepasielgs

Vidutiniškai įsitikinęs,
(-usi), kad taip pasielgs

Visiškai įsitikinęs(-usi),
kad taip pasielgs

Nurodykite, kiek, jūsų manymu, Rimgaudo elgesys yra teisingas? (pažymėkite)

Poelgis yra visiškai
neteisingas

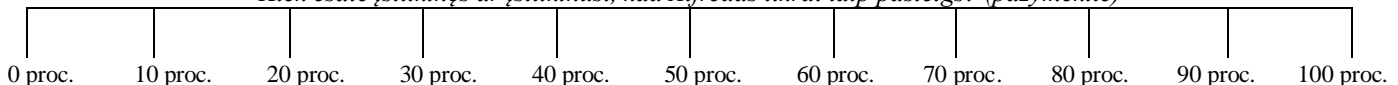
Poelgis yra vidutiniškai
teisingas

Poelgis yra visiškai
teisingas

23) Alfredas, būdamas komandiruotėje Baltarusijoje, užėjęs į prekybos centrą pamatė, kad perkant 10 butelių vyno yra taikoma 15 proc. nuolaida, o perkant 20 butelių – net 30 proc. nuolaida. Alfredas nutarė nupirkti 20 vyno butelių, kad gautų didesnę nuolaidą (jis pagalvojo, kad vyną galės išdalinti dovanoms giminaičiams bei bendradarbiams, ir dar pasilikis šiek tiek kitiems metams). Grįžtant į Lietuvą muitinės poste Alfredas pamatė užrašą, kad per Baltarusijos sieną galima įsivežti ne daugiau kaip 2 butelius alkoholinių gėrimų. Kontrolės poste pareigūnas Alfredui pasakė, kad 18 vyno butelių bus konfiskuota, tačiau kartu užsiminė, kad sumokėjęs 50 eurų jis gali būti praleistas. Kaip pasielgs Alfredas?

- paliks 18 vyno butelių muitinėje, kad nepažeistų įstatymo
- sumokės 50 eurų kyšį ir parveš namo visus nusipirktus vyno butelius

Kiek esate įsitikinęs ar įsitikinusi, kad Alfredas tikrai taip pasielgs? (pažymėkite)

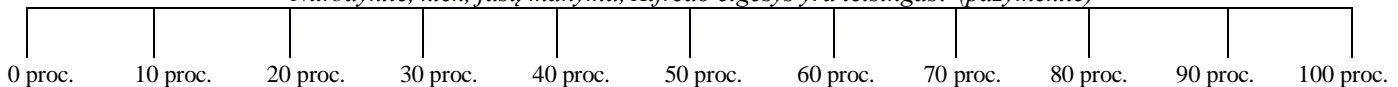

Visiškai įsitikinęs(-usi),
kad taip nepasielgs

Vidutiniškai įsitikinęs,
(-usi), kad taip pasielgs

Visiškai įsitikinęs(-usi),
kad taip pasielgs

Nurodykite, kiek, jūsų manymu, Alfredo elgesys yra teisingas? (pažymėkite)

Poelgis yra visiškai
neteisingas

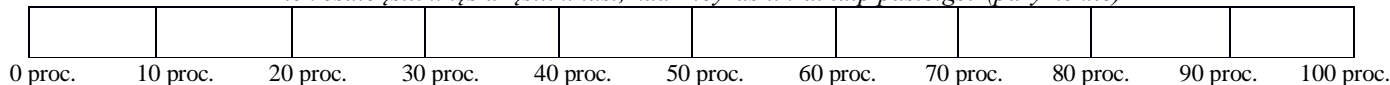
Poelgis yra vidutiniškai
teisingas

Poelgis yra visiškai
teisingas

24) Aloyzas 25 metus dirbo prekių iškrovėju „Maximos“ parduotuvėje. Nuo sunkaus darbo jis pradėjo šlubuoti. Po kurio laiko Aloyzas kreipėsi į „Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybą“, norėdamas gauti neįgalumo grupę, tačiau čia jam buvo pasakyta, kad sveikatos sutrikimas yra nedidelis ir neįgalumo grupės jis negaus. Apie šį įvykį Aloyzas papasakojo savo kaimynei, kuri jam pasakė, kad norint gauti neįgalumo grupę, reikia duoti kyšį. Kaip pasielgs Aloyzas?

- nieko nedarys, nes jam buvo atsakyta suteikti neįgalumo grupę
- pabandys duoti kyšį ir gauti neįgalumo grupę

Kiek esate įsitikinęs ar įsitikinusi, kad Aloyzas tikrai taip pasielgs? (pažymėkite)

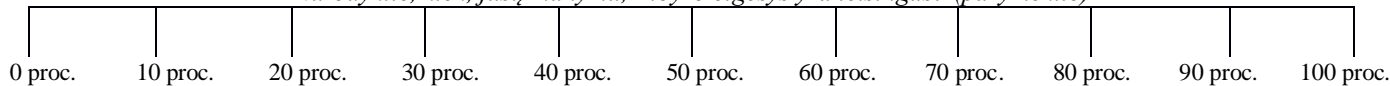

Visiškai įsitikinęs(-usi),
kad taip nepasielgs

Vidutiniškai įsitikinęs,
(-usi), kad taip pasielgs

Visiškai įsitikinęs(-usi),
kad taip pasielgs

Nurodykite, kiek, jūsų manymu, Aloyzo elgesys yra teisingas? (pažymėkite)

Poelgis yra visiškai
neteisingas

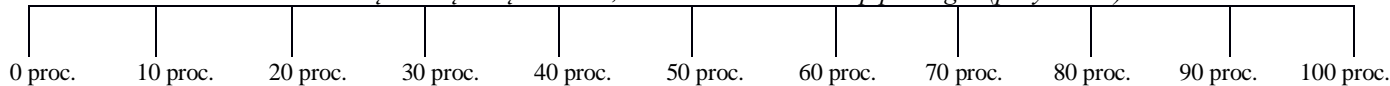
Poelgis yra vidutiniškai
teisingas

Poelgis yra visiškai
teisingas

25) Paulina įsidarbino Valstybinėje maisto ir veterinarijos tarnyboje. Jos darbo paskirtis yra tikrinti, ar mitybos paslaugas teikiančios įmonės laikosi higienos reikalavimų. Tikrindama įmones, vienoje iš jų Paulina aptiko pažeidimų: kavinė gamino salotas neplaudama prieš tai daržovių, maistas buvo paduodamas lankytojams nesiplaunant rankų po to, kai buvo paimami pinigai. Paulina susisieikė su šios kavinės direktoriumi ir pasakė, kad dėl minėtų pažeidimų ji siūlys panaikinti licenziją (teikti maitinimo paslaugas). Tada direktorius, norėdamas išsaugoti turimą licenziją, pasiūlė 500 eurų kyšį. Kaip pasielgs Paulina?

- atsisakys kyšio ir panaikins licenziją
- pasiims kyšį ir paliks licenziją galioti

Kiek esate įsitikinęs ar įsitikinusi, kad Paulina tikrai taip pasielgs? (pažymėkite)

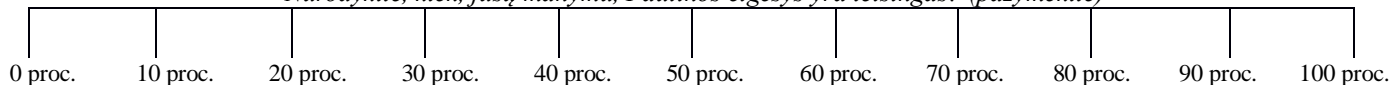

Visiškai įsitikinęs(-usi),
kad taip nepasielgs

Vidutiniškai įsitikinęs,
(-usi), kad taip pasielgs

Visiškai įsitikinęs(-usi),
kad taip pasielgs

Nurodykite, kiek, jūsų manymu, Paulinos elgesys yra teisingas? (pažymėkite)

Poelgis yra visiškai
neteisingas

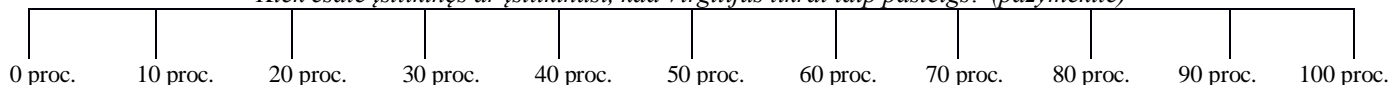
Poelgis yra vidutiniškai
teisingas

Poelgis yra visiškai
teisingas

26) Virgilijus užsiima verslu: atidarė drabužių parduotuvę ir, siekdamas daugiau uždirbti, pats parsiveža ir papildo parduotuvę naujomis prekėmis. Kartą skubėdamas iki parduotuvės atidarymo atvežti naujų prekių, jis viršijo greitį – vietoje leistino 90 km/val. greičio, važiavo 120 km/val. greičiu, ir buvo sustabdytas policijos. Jam buvo pasakyta, kad 6 mėnesiams bus atimtos vairavimo teisės, tačiau policijos patrulis užsiminė apie tai, kad galima sumokėti 150 eurų. Kaip pasielgs Virgilijus?

- susitaikys su tuo, kad praras vairavimo teises 6-iems mėnesiams
- duos pareigūnui 150 eurų kyšį

Kiek esate įsitikinęs ar įsitikinusi, kad Virgilijus tikrai taip pasielgs? (pažymėkite)

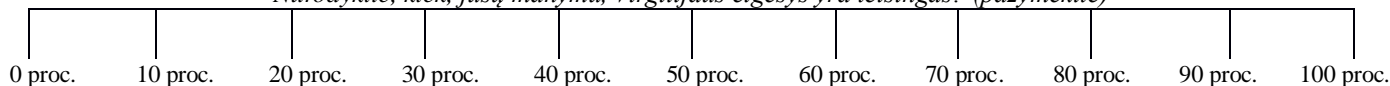

Visiškai įsitikinęs(-usi),
kad taip nepasielgs

Vidutiniškai įsitikinęs,
(-usi), kad taip pasielgs

Visiškai įsitikinęs(-usi),
kad taip pasielgs

Nurodykite, kiek, jūsų manymu, Virgilijaus elgesys yra teisingas? (pažymėkite)

Poelgis yra visiškai
neteisingas

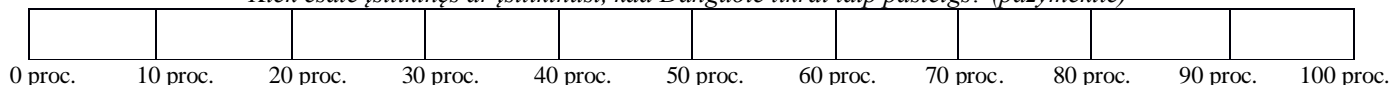
Poelgis yra vidutiniškai
teisingas

Poelgis yra visiškai
teisingas

27) Danguolei 71 metai, tačiau gaudama pensiją, ji dar dirba. Darbdavys kiekvieną rudenį prašo jos pasitikrinti sveikatą. Paskutinį kartą tikrinant sveikatą, Danguolei buvo pasakyta, kad per metus jos sveikata pablogėjo ir sveikatos patikrinimo pažymoje bus nurodyta, kad ji negali dirbti. Tačiau Danguolė jaučiasi gana gerai ir dar norėtų padirbėti bei sukaupti papildomų pajamų buto remontui. Kaip pasielgs Danguolė?

- daugiau nebedirbs ir stengsis pragyventi vien iš pensijos
- pasiūlys gydytojui 50 eurų kyšį, kad ji pratęstų leidimą dirbti

Kiek esate įsitikinęs ar įsitikinusi, kad Danguolė tikrai taip pasielgs? (pažymėkite)

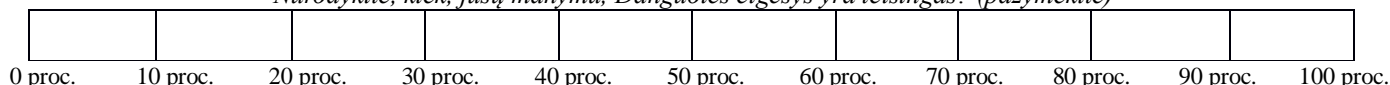

Visiškai įsitikinęs(-usi),
kad taip nepasielgs

Vidutiniškai įsitikinęs,
(-usi), kad taip pasielgs

Visiškai įsitikinęs(-usi),
kad taip pasielgs

Nurodykite, kiek, jūsų manymu, Danguolės elgesys yra teisingas? (pažymėkite)

Poelgis yra visiškai
neteisingas

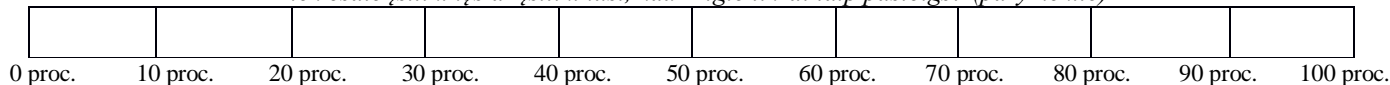
Poelgis yra vidutiniškai
teisingas

Poelgis yra visiškai
teisingas

28) Miglė atsigulė į ligoninę gydyti plaučių uždegimą. Jos palata keturvietė, šalia guli dar trys sunkiai sergančios moterys, dėl to Miglė jautėsi nepatogiai. Vaikščiodama ligoninės koridoriumi ji pamatė, kad yra kelios palatos, kur guli tik po vieną arba po dvi moteris. Miglė paprašė sesutės, kad ją perkeltų į kitą, mažesnę palatą, tačiau sesutė atsakė, kad už tai reikia primokėti 50 eurų. Kaip pasielgs Miglė?

- pasiliks keturvietėje palatoje
- sumokės 50 eurų kyšį ir persikels į mažesnę palatą

Kiek esate įsitikinęs ar įsitikinusi, kad Miglė tikrai taip pasielgs? (pažymėkite)

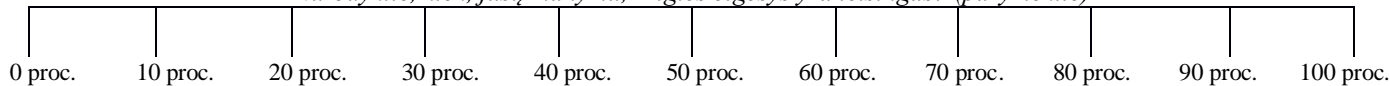

Visiškai įsitikinęs(-usi),
kad taip nepasielgs

Vidutiniškai įsitikinęs,
(-usi), kad taip pasielgs

Visiškai įsitikinęs(-usi),
kad taip pasielgs

Nurodykite, kiek, jūsų manymu, Miglės elgesys yra teisingas? (pažymėkite)

Poelgis yra visiškai
neteisingas

Poelgis yra vidutiniškai
teisingas

Poelgis yra visiškai
teisingas

Taip pat norėtume kai ką sužinoti apie Jus:

29. Amžius

30. Lytis

31. Išsilavinimas

32. Specialybė

33. Šeiminių padėtis:

33.1. nevedęs (-usi)

33.2. vedęs / ištekėjusi

33.3. išsiskyręs (-usi)

33.4. kita

34. Kur Jūs praleidote didžiąją savo gyvenimo dalį:

34.1. dideliame mieste

34.2. rajono centre

34.3. mažame miestelyje

34.4. kaime

35. Ar Jūs kada nors prašė duoti kyšį?

35.1. taip

35.2. ne

36. Ar kada nors prašėte, kad Jums duotų kyšį?

36.1. taip

36.2. ne

37. Ar Jums kada nors teko tarpininkauti korupcijoje? (pvz., nurodyti ar nukreipti pas asmenį, kuris gavęs kyšį išspręstą problemą)?

37.1. taip

37.2. ne

38. Ar Jums teko išklaustyti kokias nors teises disciplinas (jeigu studijavote (-uojate) ne teisę)?

38.1. taip (nurodykite konkrečiai kokias)

38.2. ne

38.3. aš studijavau (-uoju) teisę

39. Ar Jūs domitės teisinės tematikos informacija žiniasklaidoje?

39.1. taip

39.2. ne

40. Ar Jūs domitės korupcinės tematikos informacija žiniasklaidoje?

40.1. taip

40.2. ne

41. Jeigu į 40 klausimą atsakėte „taip“, pažymėkite, kokiais žiniasklaidos šaltiniais Jus naudojotės? (galima žymėti kelis atsakymų variantus)

a) radijas b) televizija c) spauda d) internetas e) kita (įrašykite)

42. Ar Jums kada nors teko duoti kyšį?

42.1. taip

42.2. ne

43. Kyšio davimo arba nedavimo priežastis (-ys) (įrašykite)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Nuoširdžiai dėkojame už bendradarbiavimą.